

**GAMBIYA'NIN TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATINI
GELİŞTİRME OLANAKLARI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

Assan NDIMBALLAN

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GAMBIYA’NIN TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATINI GELİŞTİRME
OLANAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Assan NDIMBALLAN
501-613-013
0000-0002-7322-8570

Prof. Dr. Serkan GÜRLÜK
(Danışman)

YÜKSEK LİSANS
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

BURSA– 2020
Her Hakkı Saklıdır

TEZ ONAYI

Assan_NDIMBALLAN tarafından hazırlanan "GAMBİYA'NIN TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATINI GELİŞTİRME OLANAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof.Dr. Serkan GÜRLÜK

Başkan : Prof.Dr. Serkan GÜRLÜK
0000-0002-3159-1769
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

İmza

Üye : Prof.Dr. Hasan VURAL
0000-0003-2323-4806
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

İmza

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Harun HURMA
0000-0003-1845-3940
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof.Dr. Hüseyin Akçi EREN
Enstitü Müdürü

..../..../..

Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

15/10/2020

Assan NDIMBALLAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

GAMBIYA 'NIN TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATINI GELİŞTİRME OLANAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Assan NDIMBALLAN

Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Serkan GÜRLÜK

Tarım, Gambiya'da kırsal bölge sakinleri için ana gelir kaynağıdır. Tarımın Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYİH), döviz kazançlarına ve toplam işgücüne katkısı sırasıyla yüzde 22, yüzde 70 ve yüzde 75'dir. Tarım sektörünün GSYİH'ye katkısını artırmak için hükümet tarafından çeşitli önlemler alınsa da tarımsal ihracat büyük ölçüde üç piyasa ürününde (yer fıstığı, kaju fıstığı ve su ürünleri) yoğunlaşmıştır ve bunlar sürekli olarak uluslararası pazarda miktar, fiyat ve düşük rekabet gücü ile dalgalanmalara maruz kalmaktadır. Gambiya'da tarım ürünleri ihracatı 2014 yılında 23 Milyon USD iken; tarım ürünleri ithalatı yaklaşık 98 Milyon USD olarak gerçekleşmiştir. Gambiya, Batı Afrika'da tarım ürünleri ithalatçısı konumundadır. Bu kapsamda bu tez çalışmasının amacı Gambiya'daki tarım politikasının, tüm ekonomik ve sosyal sınırlılıklar çerçevesinde daha iyi konuma gelebilmesi açısından çıkarımlar yapmaktır. Bu çalışma aynı zamanda yolsuzluğun tarımı nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Tarımsal ürünlerin ihracatı ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi incelemek için Mutlnomial Logit (MNL) regresyon yaklaşımı kullanılmaktadır. Araştırma sonuçları, tarımsal ürünler ihracatı önündeki engellerin doğal koşullar ve yapısal sorunlardan kaynaklandığını, ancak organizasyonel yapı bozuklukları sebebiyle bu sorunların etkisinin çok daha fazla hissedildiğini ortaya konmuştur. Sonuçlar, karar vericiler için yolsuzluk ve bozuk idari yapının ne denli önemli olduğunun anlaşılmasında bir yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, ihracat, GSYİH, yerfıstığı, kaju fıstığı, yolsuzluk

2020, viii+74sayfa.

ABSTRACT

MSc Thesis
AN INVESTIGATION INTO THE POSSIBILITIES OF IMPROVING
AGRICULTURAL PRODUCTS EXPORT OF THE GAMBIA.

Assan NDIMBALLAN

Bursa Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Serkan GÜRLÜK

Agriculture is the main source of income for rural residents in the Gambia. The contribution of agriculture to GDP, foreign currency earnings and the percentage of total workforce is 22 percent, 70 percent and 75 percent, respectively. Various measures have been taken by the government to increase the contribution of the agricultural sector to GDP. However, agricultural exports are largely concentrated on three market commodities (peanuts, cashews, and aquaculture), which are constantly subject to fluctuations in the international market, such as quantity, price and low competitiveness. While the agricultural products export in Gambia was 23 million USD in 2014; agricultural products import was around 98 million USD. This poor African country in West Africa is an agricultural product importer. In this context, the purpose of this thesis study is to make inferences in terms of improving the agricultural policy in Gambia within the framework of all economic and social constraints. This study also seeks to look into how corruption affects agriculture. Multinomial Logit regression approach will be used to examine the relationship that exists between the export of agricultural goods and corruption. The results of the research revealed that the obstacles to the export of agricultural products are caused by natural conditions and structural problems, but the effects of these problems are felt much more due to organizational structural defects. The results will provide a guide for decision makers in understanding how important corruption and corrupt administrative structure is.

Key words: Agriculture, export, GDP, groundnuts, cashew nuts, corruption.

2020, vii+72 pages.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans Tez danışmanım, Prof. Dr. Serkan GÜRLÜK'e en içten dileklerle teşekkür etmek isterim. Ne zaman araştırmam hakkında sorum, veya sıkıntım olsa Prof. GÜRLÜK'ün kapısı bana her zaman açık olmuştur. İhtiyacım olduğunu düşündüğü vakitlerde doğru yönlendirmeleri yapıp bu raporun kendime ait bir çalışma olmasına olanak verdi. Araç. Gör. Özlem TURAN'a, bu araştırmanın seyrine yön vermesini sağlayan öncülüğü ve kıymetli önerileri için teşekkür ederim. Araç. Gör. Gökhan UZEL'e bu çalışmamı İngilizce'den Türkçe'ye çevirmemde yardımcı olduğu için ayrıca teşekkür etmek isterim.

Ayrıca Türkiye'deki üç yıllık akademik yolculuğuma fırsat veren ve maddi destek sağlayan Türkiye Bursları'na da yürekten minnettarlığımı dile getirmek isterim. Bu başarımın mimarları onlardır.

Son olarak, ailemin yıllarca süren desteği, teşviği ve duaları için teşekkür ederim.

Assan NDIMBALLAN
15/10/2020

İçindekiler

Sayfa

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. KURUMSAL TEMELLER VE KAYNAK ARAŞTIRMASI	6
2.1. Konum ve Sosyo-Ekonomik Durum.....	10
2.2. Coğrafi Durum.....	11
2.3. Tarımsal Arazi Kullanımı.....	12
2.4. Bitkisel Üretim.....	13
2.4.1 Yer Fıstığı	14
2.4.2. Hububat	15
2.4.3. Kaju Fıstığı	15
2.5. Gambiya'da Hayvancılık Üretimi.....	16
2.6. Tarımın İstihdam ve Gambiya Ekonomisine Katkısı.....	19
2.7. Gambiya'da Yer Fıstığı Ve Kaju İşleme İçin Tarıma Dayalı Endüstriler	20
2.8 Kırsal Alanlarda Kadın İstihdamı	24
2.9. Tarımsal Pazarlama	26
2.10. Zirai İlaçların Tarımda Kullanımı	27
2.11. Tarımsal Mekanizasyon.....	31
2.12. Gambiya'daki Çiftlik İş Gücü Kaynakları	32
2.13. Hayvan İş Gücü (DAP) ile birlikte kullanılan aletler.....	35
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	37
3.1. Materyal.....	37
3.2. Yöntem.....	38
4. BULGULAR ve TARTIŞMA	41
4.1. Gambiya Tarımsal İhracat Potansiyeli	50
4.2. Gambiya'da Tarımsal İhracata Genel Bir Bakış	50
4.3. Yerfıstığı İhracat Performansı	51
4.4. Kaju İhracat Performansı.....	53
4.5. Gambia'nın Tarım Ürünleri İçin İhracat Potansiyeli	55
4.6. Gambiya'nın Tarımsal İhracatını Engellerebilecek Faktörler	57
4.6.1. Üretken Kapasite Kısıtlamaları.....	57
4.6.2. Finansal ve Teknolojik Kısıtlar.....	58
4.6.3. Organizasyonel Engeller	58
4.6.4. Kalite Yönetimi Kısıtlamaları.....	59
4.6.5. Altyapı ve Lojistik Kısıtları	59
5. SONUÇ.....	61
ÖZGEÇMİŞ.....	72

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADB	African Development Bank
AFDB	African Development Bank
ANRP	Agriculture and Natural Resources Policy
BYAİ	Bozulma Yolsuzluk Algılama İndeksi
CPI	Corruption Perception Index
DAP	Drought Animal Power
ECOWAS	Economic Community of West African States
FAO	Food and Agriculture Organization
GBoS	Gambiya Bureau of Statistics
GDP	Gross Domestic Product
GGC	Gambiya Groundnut Cooperation
GIEPA	Gambiya Investment & Export Promotion Agency
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GTTI	Gambiya Technical Training Institute
HS	Harmonized System
IMD	International Institute for Management Development
ITC	International Trade Commission
MNL	Multinomial Logit
MOTİE	Ministry of Trade, Industry & Employment
MOYS	Ministry of Youth & Sports
MT	Metric Ton
NASS	National Agricultural Sample Survey
NEA	National Environment Agency
NEPAD	New Partnership for Africa's Development
PRS	Political Risk Services
SPSS	Statistical Package for the Social Science
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TI	Transparency International
UN	United Nations
UNDP	United Nations Development Programme
VAR	Vector Autoregressions
VDF	Village Development Fund
VISACA	Village Savings And Credit Association
WFP	World Food Programme
WTO	World Trade Organizatio

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2.1. 1980-2017 yılları arasında Gambiya nüfusu.....	11
Şekil 2.2. 1991 - 2015 Döneminde Gambiya'da Ortalama Aylık Sıcaklık ve Yağış Oranları	12
Şekil 2.3.1980-2014 yılları arasında Gambiya'da yetişen başlıca ürünler için kişi başına ekilebilir arazi	13
Şekil 2.4. Başlıca mahsul üretimindeki değişiklikler	14
Şekil 2.5. 2008 ve 2016 yılları arasında Gambiya kaju üretim kayıtlarını göstermektedir.	16
Şekil 2.6. 2001-2015 Yılları Aralığında Hayvan Nüfusunun Değişimi.....	18
Şekil 2.7. Cinsiyetlere Göre Tarım Sektöründe Çalışan İşgücünün Yüzdesi	20
Şekil 2.8. Yerfiştığı Değer Zinciri Haritası	22
Şekil 2.9. Kajufiştığı Değer Zinciri Haritası	23
Şekil 2.10. 2003- 2016 yılları arasında ekilebilir arazinin hektar başına gübre kullanımı	29
Şekil 2. 11. Gambiya Yıllara Göre Toplam Pestisit İthalatı.....	30
Şekil 2. 12. Gambiya'daki Pestisit İthalatındaki Eğilimler(ton) (2003 - 2012).....	31
Şekil 4. 1. Gambiya'da 2005 - 2014 Yılları Arasında Üretilen Yerfiştığı Miktarı	51
Şekil 4. 2. Gambiya'nın yer fıstığı ihracatı (HS-1202), 2012-2016, ABD Doları	52
Şekil 4. 3.Gambiya'nın yer fıstığı ihracat hedefi (HS-1202)	53
Şekil 4. 4. 2012 ve 2016 yılları arasında Gambiya kaju ihracatının değeri ve hacmi (ABD Doları)	54
Şekil 4. 5. 2016 yılında kaju ihracatçısı ülkeler	55
Şekil 4. 5. Gambiya Tarım Ürünleri İhracat Potansiyeli.....	56
Şekil 4. 6. 2008'den 2014'e Gambiya'da Kaju Üretimi	57

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
Çizelge 2. 1. Gambiya'da Yerfıstığı Üretiminin Temel Özellikleri.....	15
Çizelge 2. 2. Hayvan mevcudu, 2001-2015	17
Çizelge 2. 3. Tarımsal İstihdam.....	25
Çizelge 2. 4. Kadın toprak sahiplerinin yüzdesi.	26
Çizelge 2. 5. Sahra altı Afrika'da Çiftlik İş gücü Kaynakları (%).....	32
Çizelge 2. 6. Farklı insan iş gücü kaynağının eşdeğerleri.....	33
Çizelge 4. 1. Multinomial regresyon model sonuçları.....	42
Çizelge 4. 2. Politik karar vericilerin stratejik rolleri	46
Çizelge 4. 4. İşletmelere Hizmet Sağlayanların Stratejik Rollerini.....	48
Çizelge 4. 5. Sivil Toplum Kurumlarının Stratejik Rollerini	49

1. GİRİŞ

Gambiya’da tarım sektörü önemini korumaktadır. Döviz ve gıda güvensizliğini azaltması, istihdam sağlayıcı faktör olması gibi faktörler nedeniyle en önemli sektör konumundadır. Ayrıca, tarımın diğer sektörleri uyarıcı etkisi nedeniyle Gambiya'nın genel ekonomisine de önemli bir katkısı vardır. Geçimlik tarım ile uğraşanlar, iklim koşulları ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle tarım dışı sektörlerde olduğundan daha güç koşullarda hayat sürmektedir (Gibba 2017).

Her ne kadar ülke çok sayıda kalkınma ajansına üye olsa da ve Dünya tarım ve Gıda Organizasyonu (FAO) gibi uluslararası kuruluşların sürekli proje desteğini alsada, karşı karşıya olduğu zorluklar, ülkedeki açlık sınırını aşmakta yeterli olmamıştır. Dünya Gıda Programına (WFP) göre, belirlenen kabul edilebilir yaşam sınırı hedeflerine ulaşamamış, düşük ve düzensiz yağış, iklim değişikliği ve zor hava koşulları hedeflere ulaşmayı engellemiştir (Anonim 2016a). Bu nedenle ülke, temel gıda maddelerinin ithalatına bağımlı hale gelmiştir. Buna bağlı olarak gıda fiyatlarındaki yükseliş ve dalgalanmalar hanehalkını savunmasız hale getirmektedir.

Gambiya’da çiftçi ailelerin pek çoğu pazar için değil, geçimlik tarım yapmaktadır. Ancak ürünlerden elde edilen kısıtlı fazlalık, genellikle yerel pazarlara ya da komşu Senegal'den gelen aracılara oldukça düşük fiyata satılabilmektedir. Küçük ölçekli çiftçiler, kısır bir risk döngüsüne, girdilerin sınırlı kullanımına, düşük üretkenliğe ve düşük gelir düzeyine yakalanırlar. Üretim hattında sulu tarım olanakları zayıftır. Geleneksel yöntemlerin uygulanışı yaygındır. Nüfus artışının hızlı olduğu ve kırsal nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerde, ortalama hane halkının gelir seviyesi sürekli olarak azalmaktadır.

Tüm bunlara karşın, Gambiya’da tarım sektörü önemini korumaktadır. Ekonomiye sağladığı istihdam katkısı en yüksek sektör olan tarım sektörü, önemli bir döviz kaynağı olarak da kabul edilebilir. Ayrıca Afrika Kıtası’nda gıda güvencesi problemini azaltma çabalarında oynadığı rol nedeniyle tarım, Gambiya ekonomisinin en önemli sektörü olarak kabul edilmektedir. Ekonominin diğer sektörlerindeki gelişme sürecinde tarım sektörünün performansı oldukça önemlidir. Ancak bu önemli işlev, tarım dışı sektörlerden daha zorlu koşullardaki tarım sektörü için sürdürülebilir değildir.

Doğal koşulların etkisi altındaki Gambiya tarımı, savunmasız bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Ancak düşük düzeydeki piyasa organizasyonu, elde edilen ürünlerin daha iyi değerlendirilebilmeyi engellemektedir. Zayıf piyasa sistemi işleyişi, istikrarsız gelire, istikrarsız gelir yeni yatırımların yapılamamasına sebep olmaktadır. Tüm bunlar, tarıma dayalı sanayinin de zayıf gelişimine sebebiyet vermektedir. Diğer bir ifadeyle, küçük ölçekli çiftçiler, kısır bir risk döngüsüne, girdilerin sınırlı kullanımına ve düşük üretkenliğe sebebiyet vermektedir. Tarım sektörü genellikle kuru tarıma bağımlı olduğundan geliştirilmiş tohum ve gübrelerin kullanımı da kısıtlı kalmaktadır. Nüfus artışının hızlı olduğu ve kırsal nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerde, ortalama hane halkı tarım sisteminin büyüklüğü hızla azalmaktadır. Dolayısıyla, tüm bu sorunlar Gambiya'yı, gıda güvencesinden uzak tutmaktadır. Hayvan hastalıklarının ortaya çıkması, artan gıda fiyatları ve mağdurlara yeterli destek mekanizmasının bulunmaması nedeniyle tarım politikalarındaki değişim ihtiyacı ve stratejilerinin önemi artmaktadır.

Gambiya, işgücünün yaklaşık %75'ini istihdam eden (Anonim 2013a) ve ülkenin döviz gelirlerinin %70'ini oluşturan tarım üzerine yoğun bir şekilde dayanan dar bir ekonomik temele sahiptir (Otaiku 2018). Sektörün performansı 2004-2016 yılları arasında dalgalanma göstermiştir. GSYİH'nin ortalama yüzde 23'üne ve büyüme oranına yıllık ortalama yüzde 4'lük bir katkı sağlamıştır. Potansiyeline rağmen, tarımsal üretim düşük ve öngörülemeyen verim miktarları, kuraklığa ve değişken iklim modellerine karşı yüksek duyarlılığa işaret etmektedir. Sulamada kullanılabilen tarım arazisi, tahminlere göre ekilebilir arazinin sadece yüzde 3'ünü oluşturmaktadır. İklimsel bir olgu olan yaygın kuraklık zaman zaman ekonomik hasarlar yaratmaktadır. Özellikle 2011 yılında, sektördeki kazanımların bir yıllık kuraklık durumunda neredeyse tamamen ortadan kaldırılabilecek boyuta ulaşmıştır. (Anonim 2013b). Bununla birlikte, Gambiya tarım sektörü, pazar için üretim düzeyi zayıf olan aile işletmelerinden teşekkül etmektedir. Bu yetersiz üretim düzeni, esas olarak tarım yöntemlerinden parçalı arazi yapısından kaynaklanmaktadır (Yifru 2015). Çiftlik arazilerinin çoğu geleneksel tarım uygulamalarına sahip küçük ölçekli çiftçiler tarafından yetiştirilmektedir. Arazi toplulaştırması ihtiyacı oldukça açık ve nettir.

Nüfus artışının hızlı olduğu ve kırsal nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerde, ortalama hane halkı, tarım sisteminin büyümesini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla,

Gambiya, gıda güvencesi sorunlarını çözmek zorunda kalmaktadır. Verim kayıpları, hayvansal hastalıklarının sıklıkla ortaya çıkışı, artan gıda fiyatları ve gıda güvencesi sınırının altındaki kesime yeterli destek mekanizmalarının olmaması nedeniyle sorunlar giderek artmaktadır (Gibba 2017).

Ülke ekonomisi esas olarak tarım sektörüne bağımlıdır, bu nedenle ihracat sektörü de tarımsal verimliliğe büyük ölçüde bağımlıdır. İhracat sektörünün birincil mallara bağımlılığı ile karakterize olması nedeniyle, ülke, düşük miktardaki ihraç edilebilir ürünlerin hacmi, ihracatın sınırlı çeşitlendirilmesi, sık ekonomik krizler ve ticaret ortakları tarafından diğerlerinin yanı sıra yapay ticaret engelleri gibi farklı sorunlarla karşı karşıyadır.

Gambiya'nın ihracat sektörü sorunu, başlıca yerfıstığı ve kaju gibi çok sınırlı bir tarım ürününe dayanmaktadır. Bununla birlikte, bu ürünler için piyasalar hacim, fiyat açısından büyük ölçüde istikrarsızdır ve yüksek gelir riski ve belirsizlik ile birlikte düşük gelir esnekliği taşır. Bu kriterler, tarımsal ihracatın ülkenin ekonomik büyümesine katkısı için ideal değildir. Birincil mal ihracatının dünya pazarında daha az rekabetçi olması ve gelişmiş ülkeler tarafından ihraç edilen mamul mallar karşısında daha az ağırlığa sahip olması, ticaret koşullarının bozulmasına neden olmaktadır.

Organizasyonel yapı bozuklukları, anlatılan temel tarım sektörü sorunlarının olumsuz etkilerini daha da arttırmaktadır. Özellikle idari sistemde yaşanan bozulmalar oldukça önemlidir. Siyasi bilimler literatüründe bozulma ve yolsuzluk (corruption) olarak açıklanan toplumsal yaşam şeklinin ülkenin bu en önemli sektöründe özellikle tarım ürünleri ihracatında etkili olabileceği öngörülebilir.

Bu olumsuz koşullara rağmen, ülke hala tarımsal ihracatını artırma çabası içindedir. Ancak tarım ürünleri ihracatını belirleyen faktörlerin ne denli etkili olabileceği henüz literatürde değerlendirilmemiştir. Bu çalışma, Gambiya'nın tarım ürünleri ihracatının hangi koşullarda geliştirilebileceği incelenerek politik karar vericilere yol gösterici olacaktır.

Bu çalışmanın genel amacı, Gambiya'nın tarımsal üretim potansiyelini oluşturan yerfıstığı ve kaju gibi ürünlerin ihracatını iyileştirme imkanlarını araştırmak; ve ihracatı arttırma stratejilerini geliştirmektir. İkincil amaçlar ise;

- i. Tarımsal ihracatın zaman içindeki eğilimlerini değerlendirmek,
- ii. Tarım ürünleri ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirmek,
- iii. İdari yapıdaki bozulma ve yolsuzluk gibi yaşam stillerinin etkisinin uluslararası ihracatta ne denli önemli olduğunu araştırmak,
- iv. Tarım ürünlerinin ihracatının geliştirilmesine yönelik stratejileri belirlemektir.

Bu kapsamda ortaya çıkan araştırma soruları;

- i. Gambiya'daki tarımsal ihracat trendinin seyri nasıldır?
- ii. Yer fıstığı ve kaju ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri nelerdir?
- iii. Bozulma ve Yolsuzluk, tarım ürünleri ihracatında etkili midir?
- iv. Gambiya'da elde edilen ihracat gelirinin halkın gıda güvencesi seviyesini artırabiliyor mu? Olarak belirlenmiştir.

Bu kapsamda çalışma gerekçelendirilirken, tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinin hemen hemen sağlanamadığı Gambiya'da, pazarlama sorunları iç piyasadaki yetersiz değerlendirme sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Zira uluslararası ticaretin yaygınlaşması, ticaret kültürünün yaygınlaşmasına ve bilgi birikiminin artmasına yol açacaktır. İstihdam yaratma, ekonomik büyüme katkısı diğer olumlu yan etkiler Gambiya tarım sektörünü olumlu etkileyecektir. Uluslararası ticarete etkili mekanizma, politika oluşturmada ve Gambiya ekonomisini sürdürülebilir kılmaya yardımcı olan temel tarım ürünlerinin ihracatını etkileyen kararlar alırken bu çalışmada yer alan bilgileri kullanabilir. Bu çalışma, politik karar vericilerin, ticaretle uğraşanların ve tüm iş dünyasının, tarımsal ihracatın Gambiya ekonomisinin büyümesi ve rekabetçiliği üzerindeki etkisini ve rolünü bilmelerine yardımcı olacaktır. Araştırmanın, politikacılara ihracat istikrarsızlığını azaltmada çeşitlendirmenin rolünü inceleyerek ve farklı ürünlerde yatırım yapmak isteyen yabancı ve yerel potansiyel yatırımcılara bilgi sunarak sektördeki büyümeyi teşvik etme çabalarında yardımcı olması beklenmektedir.

Gambiya, tarım dışı ürünler de dâhil olmak üzere 10 ürün üzerinde ihracat yapmaktadır, ancak bu çalışma yer fıstığı, kaju vb ürünler ile sınırlıdır. Bu ürünlerin seçimi, ülkede en büyük ihracat payının bu ürünlere ait olması sebebiyledir. Çalışmada FAO veri bankası kayıtları dikkate alınmış olup; 1995 ile 2015 yılları arasındaki yıllık zaman serileri kullanılmıştır.

2. KURUMSAL TEMELLER VE KAYNAK ARAŞTIRMASI

Küresel tarım ürünleri ticareti artış eğilimindedir. Küresel tarımsal ürünleri ihracatının değeri, bu araştırmada incelenen dönemde hacim bazında yaklaşık yüzde 60 oranında artmıştır. Küresel tarım ürünlerine olan talebin gelecek yıllarda da artması beklenmektedir (Anonim 2015). Uluslararası ticarete en bilinen teori karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve mutlak üstünlükler teorisidir. D. Ricardo 1800'lü yıllardaki teorisinde, iki ülkenin karşılıklı ticaretinde uzmanlaşmanın önemine vurgu yapıp her ülkenin birim girdiye karşılık daha fazla ürün üretebildiği alanda tüm kaynakları kullanırsa bu ikili ticaretten her ülkenin kendi refah düzeyini arttırarak çıkacağını savunmuştur (Ruffin 2002).

Michaely (1977); Tyler (1981); ve Kormendi, R.C. ve Mequire (1985), basit korelasyon katsayısı tekniğini kullanarak ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Bu çalışmalar ihracat artışının ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Voivodas (1973) gibi başka bir araştırmacı grubu; Feder (1983) Balassa (1985); Ram (1987); ihracat büyümesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için regresyon tekniklerini kullanmıştır. Bu çalışmaların ampirik sonuçları, ihracatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Chow (1987) gibi üçüncü çalışma grubu; Sung-Shen ve diğ. (1990); Bahmani-Oskooee ve diğ. (1991); Granger nedensellik testi kullanılarak ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Bu çalışmalar, ihracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin bir kanıtının mevcut olduğu sonucuna varmıştır.

Bakari ve ark. (2017), ekonometrik analizler kullanılarak, tarımsal ticaretin 1982 - 2016 döneminde Kuzey Afrika'nın Fas, Cezayir, Tunus ve Mısır ülkelerinin ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerini araştırmıştır. İthalat ve ihracat, ekonomik büyüme ile pozitif yönde ilişkilidir. Ancak bunların sonuçları, ihracat ile ekonomik büyüme arasında ithalatın ekonomik büyümeye göre daha güçlü bir korelasyonu olduğunu vurgulamıştır.

Şah ve ark. (2015) Tarımsal İhracat ve Ekonomik Büyüme Konusunda yaptıkları bir araştırmada: Pakistan Örneği, tarımsal ihracat ile ekonomik büyüme arasında ters bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bitmemiş tarım ürünlerinin fiyatlarının, ana rakiplerinden

(Çin ve Hindistan) bitmiş ürünlere kıyasla düşük olduğu, bu nedenle Pakistan'ın düşük fiyatlar biçiminde rekabet edebilirlik maliyetiyle yüzleşmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Mehrara ve Baghbanpour (2016), 1970-2014 döneminde 34 gelişmekte olan ülkede sanayi ve tarım ihracatının ekonomik büyümeye katkısını tartışarak, tarımsal ihracatın ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığını belirlemiştir. Bununla birlikte, sanayi ihracatının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu belirtilmiştir.

Uremadu ve Onyele (2016) 1980'den 2014'e kadar Nijerya'da toplam tarımsal ihracatın, kakao ihracatının ve kauçuk ihracatının ekonomik büyümeye etkisini ampirik olarak incelemiştir. Çalışmalarında, kakao ve doğal kauçukun tarımsal ihracatın temel belirleyicileri olduğu belirlenmiş ve Nijerya'nın ekonomik büyümesi üzerinde derin bir etkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca, kakao ihracat arzının önemsiz olduğunu, ancak reel GSYİH üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu, kauçuk ihracat arz katsayısının ise % 5 seviyesinde negatif ve önemsiz olduğunu ortaya koymuştur.

Toyin (2016), Güney Afrika'daki ihracata dayalı hipotezi tarımsal ihracat yoluyla incelemiştir. İşlenmiş ve işlenmemiş tarımsal ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik yönü 1975-2012 dönemi için incelenmiştir. VAR Modeli ve Granger Nedensellik Testi'ni kullanarak, tarımsal ihracat ile GSYİH arasında nedensellik bulunmadığını tespit etmiştir. Bu nedenle, tarımsal ihracat yoluyla ihracata dayalı büyüme hipotezi Güney Afrika için geçerli olmadığı belirtilmiştir.

Bakari (2017a), Tunus'ta sebze ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmış, 1970 - 2015 dönemleri için Dünya Bankası raporlarından veri toplamıştır. Vektör Hata Düzeltme Modelinin eş bütünleşme analizini kullanarak, sebze ihracatının uzun vadede ve kısa vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olmuştur. Dolayısıyla, sebze ihracatının Tunus'ta ekonomik bir büyüme kaynağı olarak görüldüğü sonucuna varılmıştır.

Benzer şekilde, Tunus'ta tarımsal ürün ihracatının etkisinin değerlendirilmesi çerçevesinde, Bakari (2017b), zeytinyağı ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır; Zeytinyağı ihracatının uzun vadede ve kısa vadede Tunus'un ekonomik büyümesinde olumlu bir etkisi olduğunu bulmuştur. Bu sonuçlar, zeytinyağı

ihracatının Tunus'ta ekonomik büyümenin bir kanıtı olduğu ve bu çeritte daha iyi sömürüyü teşvik etmek için politika ve stratejilerin uygulanmasının altını çizdiği görülmektedir.

Bakari ve Mabrouki (2017), Güneydoğu Avrupa ülkelerinde tarımsal ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 2006 - 2016 döneminde araştırmıştır. Yerli ürün ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi saptanmıştır.

Bakari ve ark. (2017), 1969 - 2015 döneminde Tunus'taki sanayi ihracatı ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanarak araştırmıştır. Ampirik analizlerinde, uzun vadede sanayi ihracatı ile ekonomik büyüme arasında olumsuz bir etki olduğunu bulmuşlardır. Kısa vadede, ampirik analizler, sanayi ihracatı ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki bulunmamasını sağlar. Bu sonuçlar, ihraç edilen endüstriyel ürünlerin kalitesizliği ile Avrupalı ihracatçılar tarafından uygulanan acımasız bir rekabetle karakterize edilen uluslararası bir pazarın karşılaştığı teknolojik yeniliklerin eksikliği ile açıklanmaktadır.

Ahmed ve ark. (2018), tarımsal ihracat ile GSYİH'nin tarımsal payı arasındaki uzun ve kısa vadeli ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlar, hem uzun vadede hem de tarımsal ihracat ile GSYH'deki payı arasında kısa vadede belirgin bir pozitif ilişki olduğunu göstermiştir. Sonuçlar, tarımsal ihracattaki bir artışın ardından GSYİH'nin tarım payındaki bir artış takip ettiğini vurgulamaktadır.

Felix ve ark. (2011) Genelleştirilmiş bir hata düzeltme modeli kullanarak, Mali ve Nikaragua için ithal edilen gıda mahsulleri ile ihracat nakit mahsulleri için pazar entegrasyonunu ölçmekte, karşılaştırmakta, malların sınırdaki ve yurt içi fiyatlardaki değişimler arasında aktarılan esnekliği hesaplamaktadır. Hem Mali hem de Nikaragua, ihracat gelirlerinin büyük kısmını belirli bir tarımsal emtiadan (Mali için pamuk ve Nikaragua için kahve) elde etmektedir Bu ticaret uzmanlığından elde edilen bilgileri ekonomik kazanca dönüştürmek için iki ülkenin tarımının dünya pazarlarına iyi bir şekilde entegre edilmesi gerekmektedir. İki ülke, dünya pazarına entegrasyon derecelerini ve fiyat aktarımını etkileyen ters bir politika uygulamaktadır. Mali'de, devleti pamuk işletmesi kontrol ederken, Nikaragua'da devletin tarıma daha az müdahalesi vardır. Bu farkı yansıtan sonuçlar, hem ana ihracat hem de ithalat malları için Nikaragua'nın dünya

pazarlarına daha fazla entegre olduğunu ve Mali'den daha yüksek fiyat aktarımına sahip olduğunu göstermektedir. Nikaragua'nın sonuçları, ana tarımsal ihracatı (kahvesi) için ana ithalata (pirinç) göre çok daha yüksek entegrasyon ve fiyat aktarımı göstermektedir.

Lopez ve Dawson (2010), gelişmiş ülkelerde tarım ihracatının ekonomik büyümeye katkısını tahmin etmiştir. GSYİH ile tarımsal ve tarım dışı ihracat arasındaki ilişkiyi kırk iki az gelişmiş ülke için panel ortak entegrasyon yöntemleri kullanarak değerlendirmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler için genel olarak tarımsal ve tarımsal olmayan ihracatta Granger'e neden olan GSYH'nin tarımsal ihracat esnekliğinin 0.07 ve GSYİH'nin tarım dışı ihracat esnekliğinin 0.13 olduğu belirtilmiştir. Son olarak, en yoksul ülkelerin dengeli ihracatı teşvik politikalarını benimsemesi gerektiği, ancak daha yüksek gelirli ülkelerin tarım dışı ihracattan daha yüksek ekonomik büyüme sağlayabilecekleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca, çalışma aynı zamanda ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir.

Gambiya, Batı Afrika'da yaklaşık 2 milyon insanın düşük gelirli bir ekonomisine sahiptir. Ülke, Gambiya nehri çevresinde yer alan ve yaklaşık 80 km sahil şeridine erişimi olan Senegal ile çevrili, yaklaşık 11.300 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır. 2017'de Gambiya, kişi başına düşen GSYİH'ya 468 \$ (Anonim 2017a) ve 189 ülkeden İnsani Gelişim Endeksi (Anonim 2018a) açısından 174. sırada yer almıştır. Ekonomi, başta ihracat olmak üzere turizm ve yer fıstığı ile nispeten açık ve son yıllarda nispeten liberal bir ticaret politikası olarak sürdürmüştür.

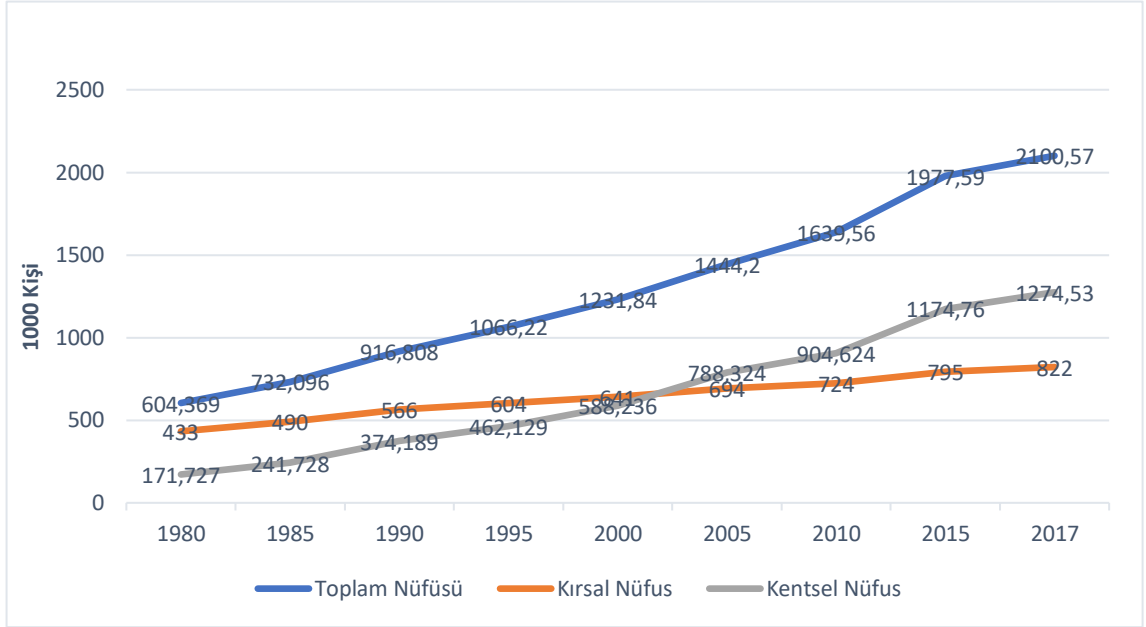
Shafaeddin (1994), özellikle Afrika'daki en az gelişmiş ülkelerin, başlıca emtiaların üretimine ve ihracatına olan yüksek bağımlılıklarından dolayı, uluslararası ticarete artan oranda marjinalize edildiğini belirtmiştir. GSYİH'yi ve ihracatını genişletmek ve üretim ve ihracat yapısını üreticilere çeşitlendirmek amacıyla bu ülkelere ticaretin serbestleştirilmesi önerilmiştir. İthalat serbestleştirilmesi açısından, başarı, birçok Afrika ülkesinde, özellikle Afrika'da etkileyici olmuştur.

Gibba ve Jozsef (2013), Gambiya'nın GSYİH yıllık zaman serisi verilerini ve ikincil kaynaklardan yapılan ihracatın değerini 30 yıl boyunca (1980-2010) toplamıştır. Bu verilerle, GSYİH ile ihracat arasında bir ilişki kurulmuştur. Ampirik sonuçlara göre, R-kare'nin % 63.49 olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Gambiya'nın ekonomik büyümesinin

toplam ihracatının % 63.49 oranında açıklanabileceğini ve bunun toplam ihracatın iyi bir belirleyici olduğunu vurgulamıştır.

2.1. Konum ve Sosyo-Ekonomik Durum

Gambiya, kuzey, doğu ve güney kısımlarında Senegal Cumhuriyeti ile çevrili ve batıda Atlantik Okyanusu ile sınırlanan Atlantik kıyı şeridinde yer alan Afrika'nın en küçük ülkesidir. Gambiya, yaklaşık 400 kilometrelik mesafe boyunca doğuya doğru uzanan, 11 000 kilometrekarelik karasal alana sahip bir Afrika ülkesidir. Gambiya nüfusu 2013 yılında 1,9 milyon olarak tespit edilmiş olup, yıllık %3,3 oranında büyüme göstermiştir (Gambiya İstatistik Bürosu, 2013 Nüfusu ve Konut Sayımı). Ülke nüfusu bugün, 2,1 milyon kişi olup, kilometrekare başına 128 kişi düşmektedir. Bu özelliği sebebiyle, Afrika'nın en yoğun nüfuslu ülkelerinden biri durumundadır. Nüfusun yaklaşık %40'ı, ülkenin başkenti Banjul çevresindeki kentsel alanlarda yoğunlaşmaktadır. Kırsal nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı 1963 yılında %91 düzeyinde iken günümüz itibariyle yüzde 49 oranına düşmüş durumdadır (Anonim 2013c). Yine Nüfus ve Konut Sayımı verilerine göre, tarım sektöründe erkeklerin kadınlardan daha yüksek oranda yer aldığı görülmektedir. Erkeklerde tarım sektöründe yer alan nüfus %80 oranında iken, kadınlarda %60 düzeyindedir. Nüfusun yaklaşık %60'ı 35 yaşın altındadır.

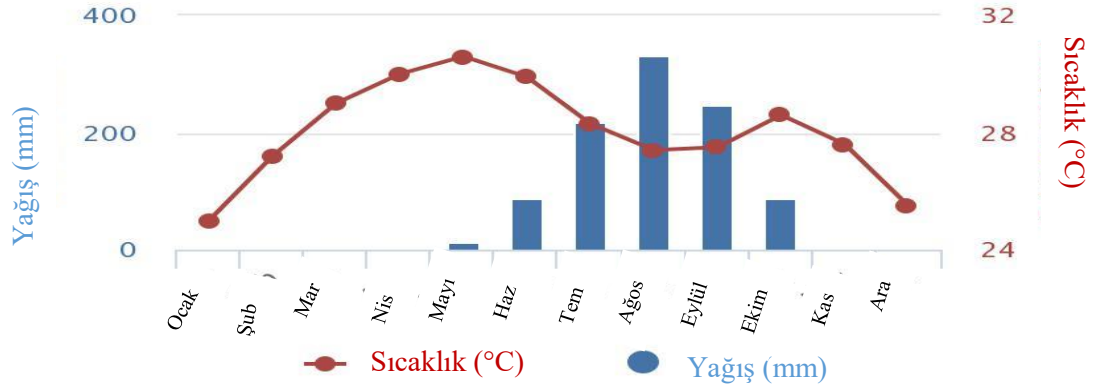

Şekil 2. 1. 1980-2017 yılları arasında Gambiya nüfusu

Kaynak: FAO istatistikleri

2.2. Coğrafi Durum

Gambiya'nın doğal bitki örtüsü, doğu tarafında Savana'ya dönüşen Gine Savana Ormanlık alanı ile karakterizedir. İklim, Haziran-Ekim döneminde sıcak ve az yağışlı, kasımdan mayıs ayına kadar serin ve kurak bir yapıdadır. İklim sadece kısa bir tarımsal üretim rejimini desteklemektedir. 1991-2015 döneminde, ülkede ortalama yağış 927.67mm düzeyinde gerçekleşmiş olup, Gambiya'nın kıyı bölgesinde ortalama 2 000 mm'nin altında gerçekleşmiştir. Ülkenin kurak koşulları bitki örtüsünü ve gıda üretim potansiyelini olumsuz yönde etkilemiştir. Gambiya Nehri'nin körfez havzası, yağışlı mevsimlerde tuzlu su istilasına uğramakta, okyanustan gelen tuzlu su, Gambiya Havzası'nın 180 ila 250 km derinliklerine kadar girebilmektedir. Bu nedenle, tarım çoğunlukla yağmurla beslenmekte ve sulama potansiyelinin yalnızca yüzde 1 kullanılabilir. Bu nedenle, tarım çoğunlukla yağmurla beslenmekte ve sulama potansiyelinin yalnızca yüzde 1 kullanılabilir.

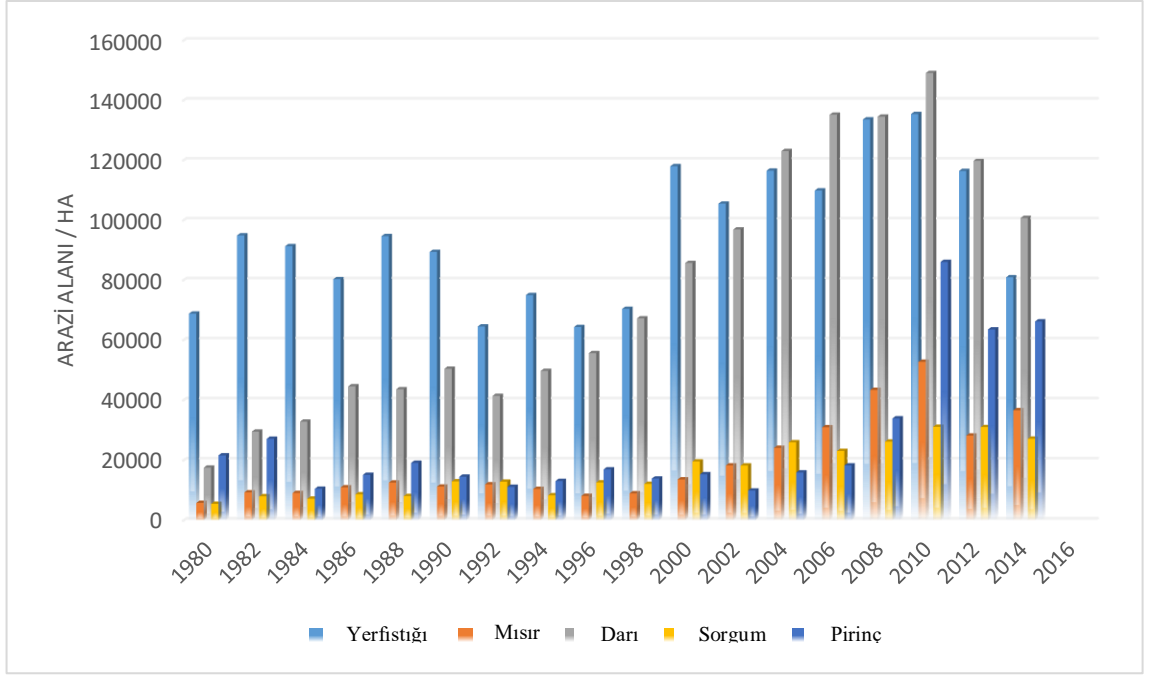

Şekil 2. 2. 1991 - 2015 Döneminde Gambiya’da Ortalama Aylık Sıcaklık ve Yağış Oranları

Kaynak: Dünya Bankası

2.3. Tarımsal Arazi Kullanımı

Gambiya toplam 558 000 hektarlık bir ekilebilir arazi alanına sahiptir ve bu alanın yıllık yaklaşık 320 000 hektarı olarak %57’si kullanılmaktadır. Toplam ekili alanın %30 – 40 aralığında bir oranı, yer fıstığı üretimine, 144 000 ha kaba tahıllara ve 72 000 ha yağmurlu koşullar altında pirinç ekimine ayrılmış durumdadır. Pamuk yıllık ortalama 3 000 hektarlık alanda yetişirken, manyok, patates ve bahçe bitkileri yılda ortalama 1 500 ila 2 000 hektarlık alanda yetiştirilmektedir.

Şekil 2. 3.1980-2014 yılları arasında Gambiya'da yetişen başlıca ürünler için kişi başına ekilebilir arazi

Kaynak: FAO istatistikleri

2.4. Bitkisel Üretim

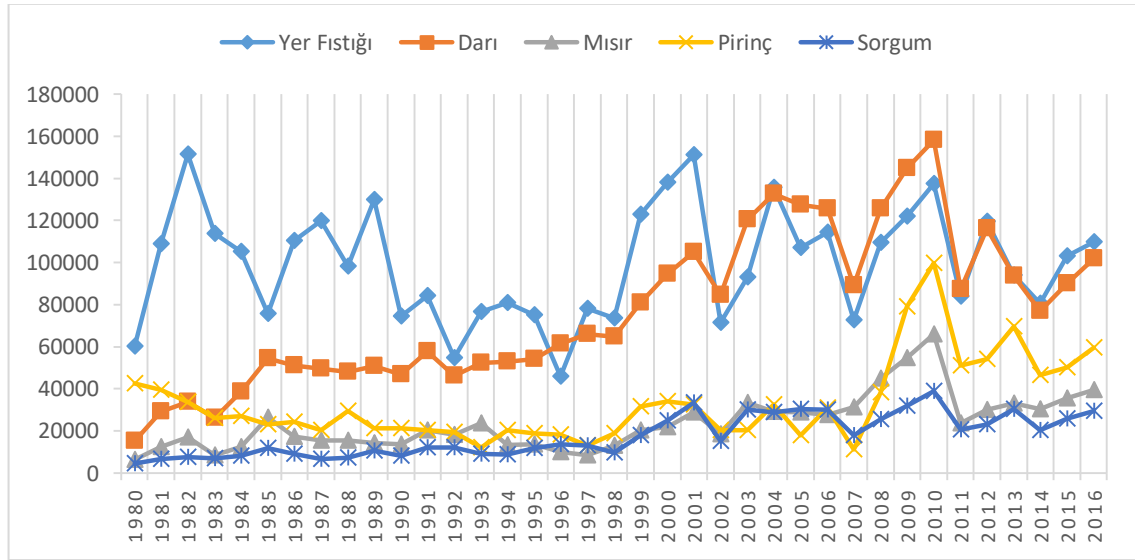
Gambiya'nın tarım sektörü, gelişmekte olan ülkelerinki gibi, geçim kaynağı tahıllardan oluşan gıda mahsullerine dayanmaktadır. Bunlar; başta yer fıstığı olmak üzere, darı, mısır, sorgum, pirinç, pamuk, bahçecilik ve geleneksel hayvan yetiştiriciliğidir.

Yılda ortalama, yalnızca yüzde 1'inde sulama yapılan yaklaşık 320 000 hektarlık bir alan ekilebilmektedir (Anonim 2018b). Bu veriler, ülke tarımının yağmur suyuna olan bağımlılığını doğrular niteliktedir.

Tarımla uğraşan nüfusun çoğunluğu, büyük ölçekli çiftçilik yapmalarına izin verilmeyen, aile çiftliği başına ortalama 3 hektardan daha azını yöneten, kaynakları sınırlı olan küçük ölçekli çiftçilerdir. Temel emek kaynağı, geleneksel tarım uygulamalarına bağlı olarak ortaya çıkan el işçiliğidir. Bununla birlikte, ülkedeki küçük tarım alanlarının çoğunda mekanizasyonu iyileştiren hayvan gücünün yoğunluklu kullanımı gözlenmektedir. Hayvan gücünün artan kullanımı, tarımsal yoğunlaşmaya yardımcı olup; daha yüksek verim ve gelire, dolayısıyla da daha yüksek gıda güvenliğine katkıda bulunmaktadır.

Ekim alanı içerisinde yer fıstığı üretimi, toplam üretimde 1980'li yılların başından 2000'li yılların başlarına kadar her zaman önceliğe sahip olmasına rağmen, darı yetiştiriciliği Şekil 2.4'te gösterildiği gibi 2004'ten 2012 yılına kadar her iki dönemde de daha baskın durumdadır. Kaba tahıl üretimindeki artış, özellikle 1970'li ve 1980'li yılların başlarında ve 1990'lı yılların ortalarındaki kuraklıktan sonra ciddi bir gelir kaybına neden olmuş ve gıda güvencesi açısından büyük riskler meydana getirmiştir. Bununla birlikte, yüksek verimli tohumların, gübrelerin ve diğer girdilerin kıtlığı ve işleme ile ilgili zorluklar nedeniyle bu mahsullerin yüksek verimliliklerine ulaşamamıştır.

Ana mahsullerin üretim miktarları ve eğilimleri Şekil 2.4'te gösterilmektedir.

Şekil 2. 4. Başlıca mahsul üretimindeki değişiklikler
Kaynak: FAO istatistikleri

2.4.1 Yer Fıstığı

Yer fıstığı, Gambiya çiftçileri için başlıca nakit gelir kaynağı, hükümet için en önemli döviz kaynağı ve kırsal kesimde çalışanlar için ise önemli bir istihdam kaynağı olmuştur. Dolayısıyla çiftçilerin büyük bir çoğunluğunun seçimi yer fıstığından yanadır. Baklagil mahsulü olan yerfıstığı, atmosferdeki azotun toprağa tutunması, dolayısıyla toprağın verimliliğinin artırılması nedeniyle, dikim sistemindeki yer alması önemle tavsiye edilmektedir. Kuraklığa dayanıklıdır, bakla oluşumu döneminde iyi güneş ışığı ister (Sunil ver ark. 2019) ve Gambiya iklimi yerfıstığı yetiştiriciliği için uygundur. Esas olarak aile emeği ve hayvanlar tarafından sağlanan yoğun bir emek gerektirmektedir. Tüm Gambiya mahsulleri gibi üretim, o yıllarda şiddetli kuraklıkla sonuçlanan zayıf

yağışlar nedeniyle 1996, 2002 ve 2011 yıllarında en düşük performansını kaydetmiştir. 2010 yılında ise yer fıstığı alt sektörü, her zamanki en yüksek performansı olan 158 000 tonun üzerinde rekolte kaydetmiştir.

Çizelge 2. 1. Gambiya’da Yerfıstığı Üretiminin Temel Özellikleri

Üretim	<ul style="list-style-type: none">• 1990’lı yılların ortasından itibaren üretim miktarı artmaktadır.
Tohum	<ul style="list-style-type: none">• Tohumlar bir önceki yılın hasatından tutulmaktadır.• Fidanın korunması için tohum tedavisi önerilir
Dikim	<ul style="list-style-type: none">• Optimum ekim zamanı Temmuz ayının sonudur.• Erken olgunlaşan çeşitler için Ağustos ayının ilk haftası uygundur.
Pazarlama	<ul style="list-style-type: none">• Ürünün derecelendirilmesi veya standardizasyonu yapılmaz• Finansman, risk taşıma, sigorta planları ve piyasa bilgisi kısıtlıdır.

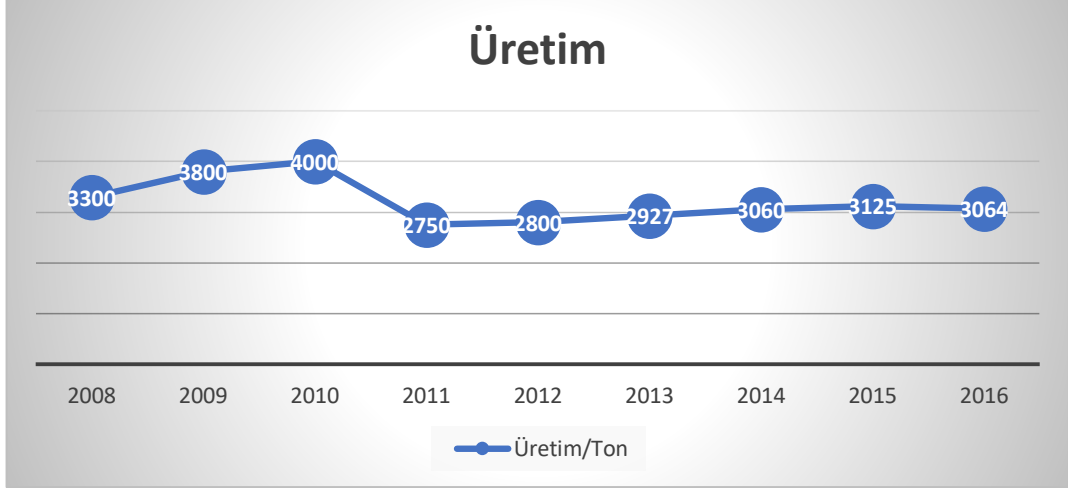
Kaynak: Gambiya Tarımsal Hizmetler Bölümü

2.4.2. Hububat

Tahıl ekimi iki ana grupta toplanabilir; pirinç ve kaba taneler (mısır, darı ve sorgum). Yıllar boyunca, hem ekili alan hem de hububat üretimi artmaktadır. Bununla birlikte, üretim performansındaki farklılıklara bakıldığında; darıda birkaç kat üretim artışı gözlenirken, diğer tahıllarda, özellikle, 2010 yılında mısır üretimi yaklaşık 100 000 tonluk yüksek bir rekor seviyesine ulaşmasına rağmen, sorgum üretimi mısırdan sonra önemli ölçüde azalmıştır (Jaiteh 2015).

2.4.3. Kaju Fıstığı

Kaju yetiştiriciliği yapan aile işletmesi sayısı 6 503’tür. Bu sayı, 2013 Ulusal Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 229 500 haneye göre tahmin edilen toplam hanenin sadece %2,83’ünü oluşturmaktadır. Gambiya kaju fıstığının şu andaki tahmini verimi 450 kg / ha olmakla birlikte iyi tarım uygulamaları gerçekleştirilen yetiştiricilik doğrultusunda verimlerin, 1 500 kg / ha düzeyine ulaşabileceği tahmin edilmektedir (Sanyang ve Kuyateh 2018). Görüldüğü üzere şu an ki verim bu değer çok altındadır. Gambiya’daki kaju fıstığı üretimi 2008 yılında tespit edilen 3 300 tondan 2010 yılında 4 000 ton düzeyine yükselerek %21’den fazla artış göstermiştir.

Şekil 2. 5. 2008 ve 2016 yılları arasında Gambiya kaju üretim kayıtlarını göstermektedir.

Kaynak: FAO istatistikleri

2.5. Gambiya'da Hayvancılık Üretimi

Gıda güvenliği "aktif, sağlıklı bir yaşam için yeterli yiyeceğe erişim" olarak tanımlanmakta ve hayvancılık gıda güvenliği başlıklarının en önemli alanlarından birisi durumundadır. Yeterli miktarda dengeli ve besleyici yiyecek, yaşam kalitesinin, insan refahının ve gelişimin temel göstergesidir (Sansoucy 1995). Sonuç olarak, hayvancılığın, insan refahına ve gelişmiş tarıma olan katkıları açıkça görülmektedir.

Tarım, Sahra altı Afrika'da toplam GSYİH'nın %32'sine katkıda bulunurken, tarımsal GSYİH'nın %25'i temel olarak et, süt, yumurta, yün ve deri ürünlerinden elde edilen hayvancılıktan gelmektedir. (Otte ve Chilonda 2002).

Gambiya'daki tarım sistemi esas olarak küçük ölçekli çiftçilik ile karakterize agro-pastoral bir sistemdir. Sistem, ortak otlak alanlarında otlatma yapılmasını ve özel alanların ekilmesini içermektedir. Otlatma, yağışlı mevsimde ortak otlak alanlarında yapılmakta ve hayvancılık vasıtasıyla, hasatın tamamlanmasından sonraki kurak mevsimde tarımsal alanların çoğuna kolayca erişim sağlanabilmektedir. Bu nedenle, yıllık otlatma döngüsü, mevsimlerin periyodik hareketlerine, iklimsel değişikliklere, çim ve sulama alanlarını aramaya dayanmaktadır.

2013'te Gambiya Yatırım ve İhracat Teşvik Ajansı (GIEPA) tarafından hazırlanan bir raporda, hayvancılığın tarımsal GSYİH'nın yaklaşık yüzde 20'sini ve toplam GSYİH'nın yaklaşık yüzde 5'ini karşıladığı ve yıllık yüzde 3,3'lük büyümeye katkıda bulunduğunu

göstermektedir. Kırsal tarım ekonomisinde, hayvancılık; Gambiya'daki kırsal hanelerin sosyal dokusu ve refahı ile yakından ilişkilidir. Hayvancılık, çiftlik gelirlerinin, gıda güvenliğinin ve tarım sistemlerinin istikrarına katkıda bulunan bir rol oynamaktadır.

Tipik bir aile çiftliği, 6-8 arası üyeden oluşmakta, 2-4 hektar arasında bir toprağı işlemektedir. İşletmeler küçük ölçekli olmasına rağmen, diğer sosyal ve ekonomik işlevlerinin yanı sıra, yoksul ailelerin özel ihtiyaçları için önemli bir geçim kaynağı durumundadır. Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların diğer hayvan türlerine kıyasla sayıları daha fazla durumdadır. 2011/2012 tarihinde gerçekleştirilen Ulusal Tarımsal Numune Araştırması (NASS) sonuçlarına göre 446 974 küçükbaş hayvan sayısı tespit edilmiştir.

Çizelge 2. 2. Hayvan mevcudu, 2001-2015

Yıl	Sığır	Koyun	Keçi	Tavuk
2001	323 167	129 232	226 404	586 331
2002	330 697	130 705	235 868	714 737
2003	338 402	132 195	245 727	871 265
2004	346 287	133 702	255 998	1 062 072
2005	354 355	135 227	266 699	1 294 666
2006	362 612	136 768	277 847	1 578 198
2007	371 061	138 327	289 461	1 923 823
2008	379 706	139 904	301 561	2 345 140
2009	388 553	141 499	314 166	2 858 726
2010	397 607	143 112	327 298	3 484 787
2011	394 472	143 992	320 990	1 870 376
2012	403 663	145 634	334 407	2 279 988
2013	413 069	147 294	348 386	2 779 306
2014	422 693	148 973	362 948	3 387 974
2015	432 542	150 671	378 119	4 129 940

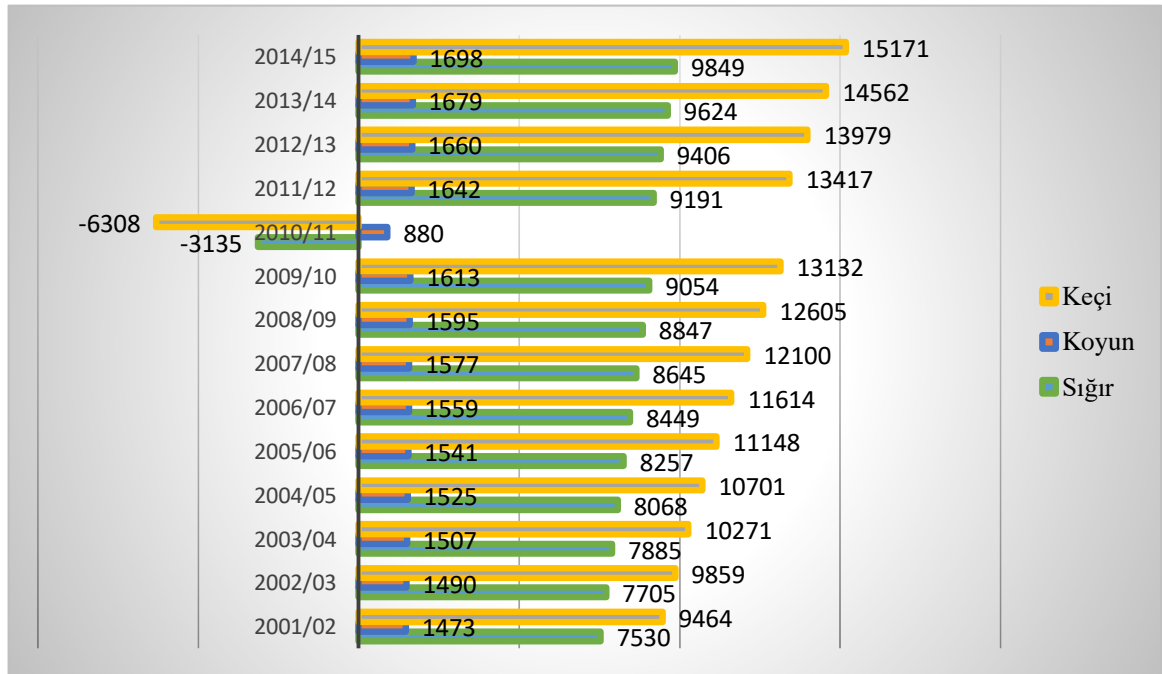
Kaynak: Anonim (2012)

Yıllık bazda, hayvan nüfusunun sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir (Çizelge 2.2). 2001 yılı itibarıyla Gambiya'da tespit edilmiş 323 167 sığır, 129 232 koyun ve 226 404

keçi mevcudu bulunmaktadır. Bununla birlikte, 2015 yılı itibariyle ise 432 542 büyükbaş hayvan, 150 671 koyun ve 378 119 keçi varlığı tespit edilmiştir. Bu veriler, sığır, koyun ve keçiler için ortalama yıllık artışın sırasıyla 8 036, 1 553 ve 136 695 olduğunu göstermektedir. Yüzde bazında, hayvancılıkta yıllık büyümenin büyükbaş hayvanlar için %2,16, koyunlar için %1,12, sığırlar için % 3,88 olduğu tahmin edilmektedir.

Ancak, Çizelge 2.2 ve Şekil 2.5'e bakıldığında, 2011 yılında hayvansal üretimde büyük bir durgunluk gerçekleştiği görülmektedir. Bu, Gambiya'nın 20 yıl boyunca yaşadığı en büyük kuraklığın doğrudan bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuraklık, tarımsal üretimde başarısızlık, hayvan kaybı ve yüksek gıda fiyatları nedeniyle tarımda etkisini önemli derecede göstermiştir.

Kuraklığın mahsul verimi üzerindeki olumsuz etkilerine ek olarak, kuraklık yıllarında hayvancılık için yetersiz tatlı su ve otlak temini, Gambiya'daki çoğu çiftçi için önemli bir gıda ve gelir kaynağı olan hayvancılıkta önemli kısıtlamalar yaratmıştır (Yaffa 2014). Kuraklığın yıkıcı etkileriyle başa çıkmak için çoğu çiftçi tarım dışı gelir elde etmeye veya hayvanlarını yiyecek almak için satma yoluna başvurmuştur.

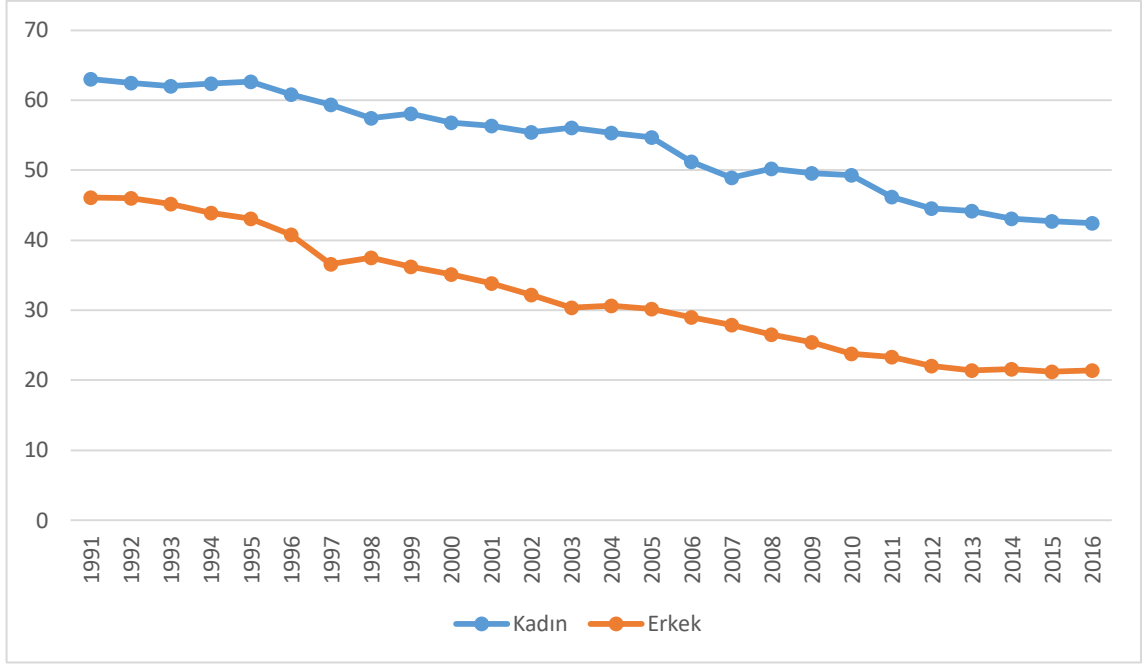

Şekil 2. 6. 2001-2015 Yılları Aralığında Hayvan Nüfusunun Değişimi
Kaynak: Kendi hesaplama

Tarımsal üretimin yetersiz kaldığı yıllarda, geçimlik ihtiyacı karşılamak için hayvan satışı çok yaygındır. Bu sürdürülemeyen geçim stratejisi hayvancılığı kötüleştirmektedir. Bununla birlikte, bu ortak uygulama, çiftçilerin öz kaynak ve geçim kapasitesini zorlaştırdığı için üretken bir girişim tipi değildir. Bunun nedeni, diğer çiftçiler aynı zaman diliminde hayvanlarını satmaya çalışıyorsa, bu durum hayvanlar için düşük fiyat alma eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada, piyasa ve fiyatlar arz talep yasalarına göre şekillenmektedir. Bu durum, çiftçilerin azami iş gücü için gerekli olan hayvanlarını satmak zorunda kalmaları durumunda daha da kötüleşebilmektedir. Bunun sonucunda beslenme için yeterli yiyecek yetiştirme ve hasat yapma kapasiteleri azalmaktadır. Bu tür zararlar geçim kaynakları ve gelecekteki sürdürülebilirliğini tehdit etmekte ve haneleri kısır bir yoksulluk döngüsüne doğru sürüklemektedir.

2.6. Tarımın İstihdam ve Gambiya Ekonomisine Katkısı

Gambiya GSYİH'sının yaklaşık %23'ü tarım sektöründen gelmektedir. Tarım nüfusun %75'i için istihdam ve temel geçim kaynağı olmakla birlikte, ülkenin gıda taleplerinin yaklaşık %50'sini karşılamaktadır. Tarımsal ürünler ülkenin toplam ihracatında önemli bir paya sahip durumdadır. Yoksulluk sınırının altında yaşayan kırsal kesimdeki hanelerin çoğunluğunun ana gelir kaynağı tarımdır. Yoksul olarak kabul edilen nüfusun %91'i ve yoksulların %72'si tamamen tarıma bağlıdır. Tarım sektörü, gıda güvenliği ve yoksulluğun azaltılması noktasında yatırımlar aracılığıyla ekonomik sermaye birikimi yaratmanın en olanaklı olduğu sektördür. Tarım sektörünün yıllar içindeki performansı etkileyici olmamasına rağmen, Gambiya, yavla pirinci, yer fıstığı ve kaba tahıllar gibi bazı tarımsal ürünlerde ve sebze üretiminde karşılaştırmalı bir avantaja sahip durumdadır. Sırasıyla, hayvancılık sektörünün tarımsal GSYİH'ya katkısı %24, yer fıstığının %23, diğer mahsullerin %3, balıkçılığın %3 ve ormancılığın %3'tür (Anonim 2005).

Şekil 2. 7. Cinsiyetlere Göre Tarım Sektöründe Çalışan İşgücünün Yüzdesi
Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü İstatistikleri.

2.7. Gambiya'da Yer Fıstığı Ve Kaju İşleme İçin Tarıma Dayalı Endüstriler

Kaju işleme endüstrisi, hem ihracat gelirleri hem de sınai gelişmeleri için bir katalizör olarak, birçok Asya ve Afrika ülkesi için büyük önem taşımaktadır. İşleme, ürüne değer katıp, istihdamın yaratılmasına ve ekonominin çeşitlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi, Gambiya'da da tarım ürünleri de çok az katma değerli veya katma değer olmadan uluslararası pazara ihraç edilmektedir. Bu eğilim, bu ürünleri pazardaki, özellikle Asya'daki rakipleriyle olan rekabetinde dezavantajlı durumda bırakmakta ve bu sebeple iş imkanı yaratma, yerel katma değer ve yoksulluğu azaltma fırsatlarının çoğundan yeteri kadar fayda sağlanamamaktadır. Şu anda, Afrika'da 700 000 ton çiğ kaju fıstığı üretilmekte, ancak sadece yaklaşık %20'si işlenebilmekte ve geri kalanı çiğ kaju fıstığı olarak ihraç edilmektedir (Anonim 2016b).

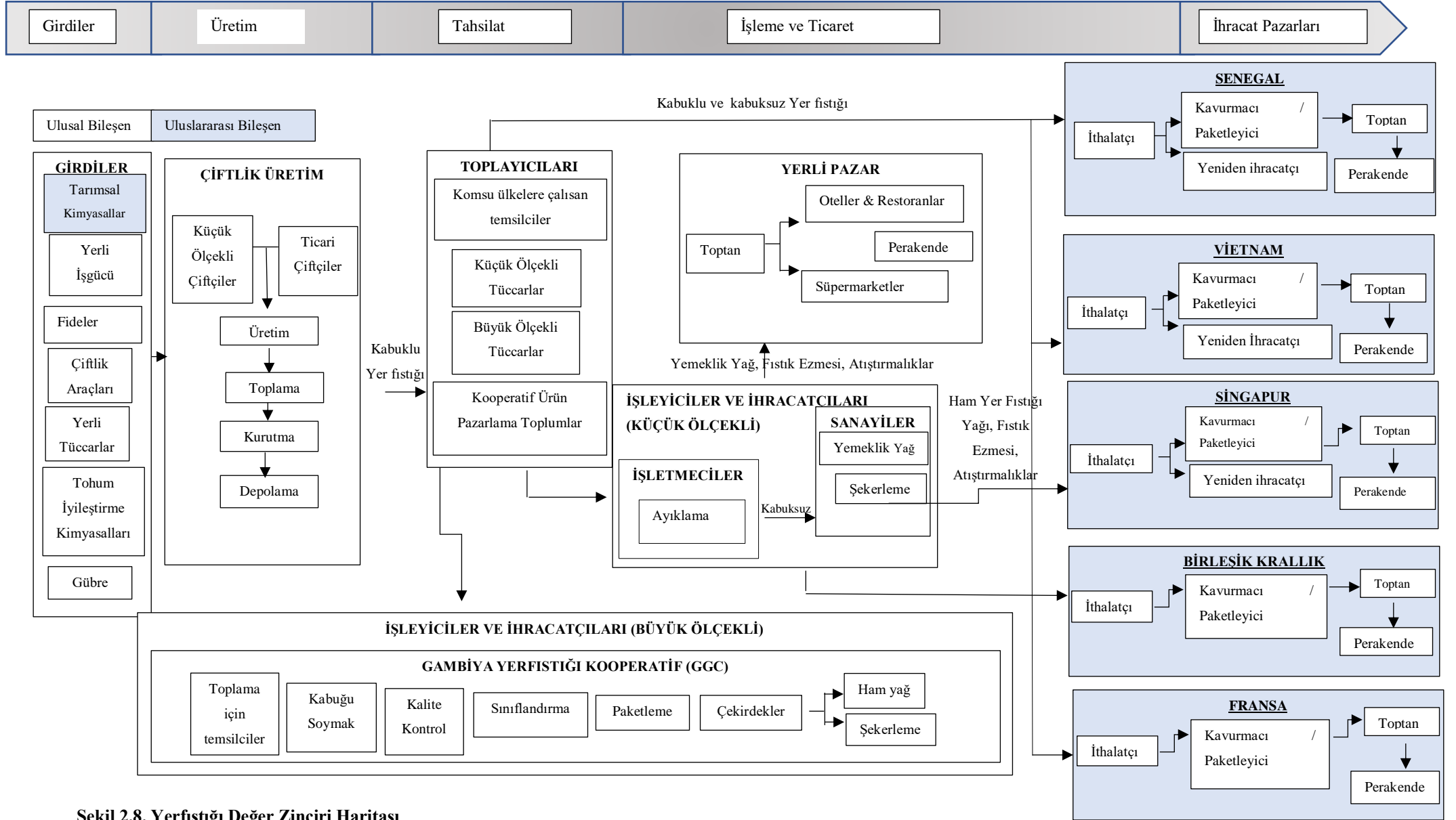
Benzer şekilde, Gambiya'da da kaju, katma değeri, gelişmemiş ihracat pazarları ve zayıf yerel talep nedeniyle yeterli finansman bulunmamasından dolayı genellikle işlenmemiş formunda ihraç edilmektedir. İlkel teknik ve donanımına bağımlı yerel işletmeler, yerel pazar için ancak küçük katma değerler sağlayabilmektedir. Kaju fıstığı, çekirdek haliyle,

ham halde ihraç edilmesine rağmen yerel tüketim için kavrulmakta veya tuzlanmakta, kaju elması ise meyve suyuna dönüştürülmekte veya kurutulmaktadır.

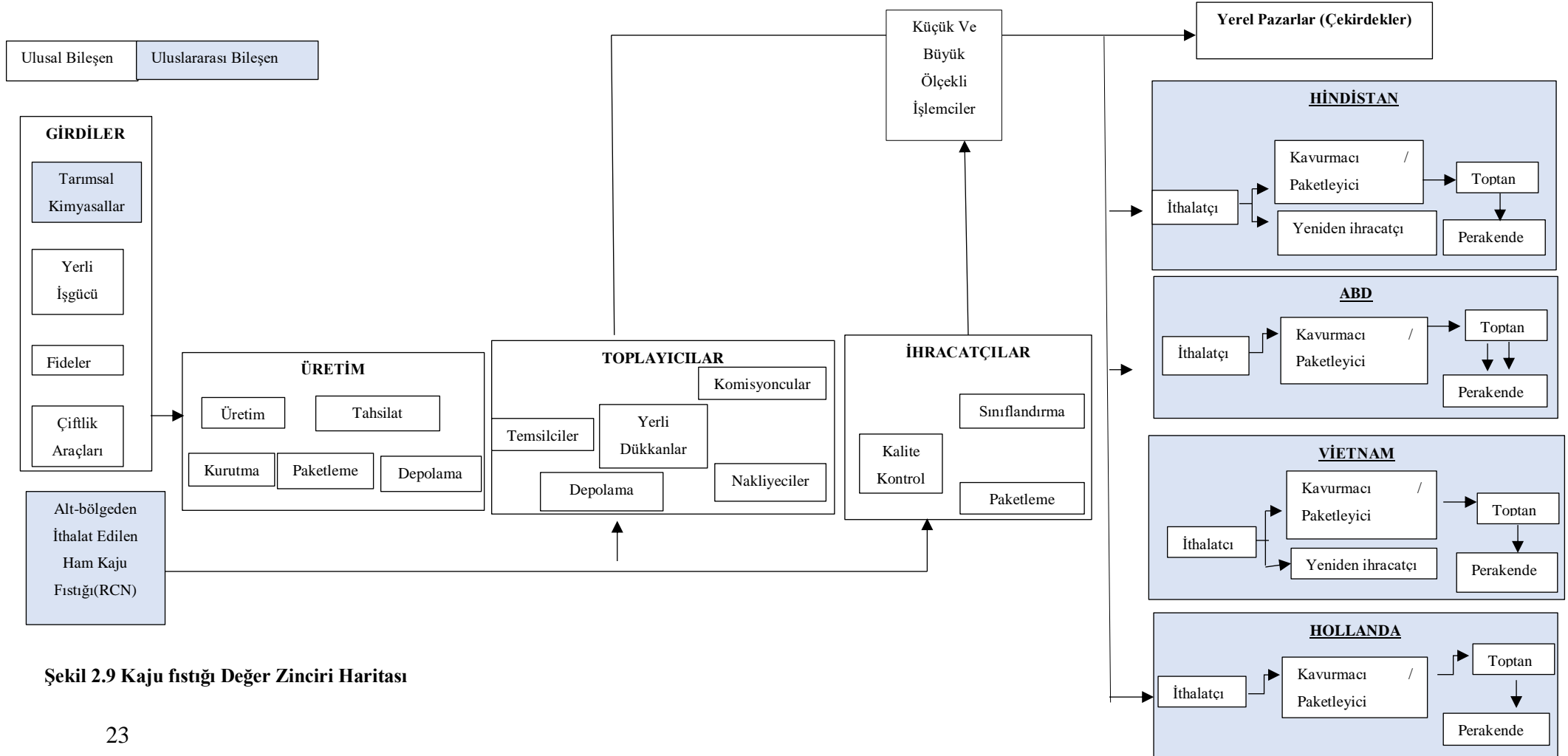
Gambiya'daki kaju işleme seviyesinin sadece %0,2'lik bir değerle en düşük olduğu ve yıllık 5 metrik ton ile 10 metrik ton arasında işlendiği tespit edilmiştir (Anonim 2018). Gambiya'da kaju endüstrisi yılda 1000 metrik tonluk işleme kapasitesine sahip yalnızca bir işleme ünitesi ve birkaç küçük ölçekli fabrikaya sahiptir. Gambiya'da üç firma kaju işleyen oligopson piyasa özelliğindedir. BU üç firmanın zaman zaman düşük alım fiyatı konusunda aralarında anlaşmaları görülmektedir. 2013 yılında, sırasıyla 2 500 ve 7 000 ton işleme kapasitesine sahip iki büyük tesis faaliyete geçmiş durumdadır. 2015 yılında yerel işleme 200 ton civarındayken, yerel işleme kapasitelerinin 3 000 ton / yıl düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Gine Bissau ve Senegal'de yerel olarak 10 000 ton çiğ kaju fıstığı üretilmekte ve 100 000 tondan fazla üretilen Çiğ Kaju fıstığı, büyük potansiyel arz etmektedir (Anonim 2017).

Sektördeki ana aktörler, Gambiya Yerfıstığı Şirketi (GGC), küçük ölçekli işletmeler, aracılar ve üreticilerdir. Aracılar yer fıstığını tüccarlardan satın alır, daha sonra bunları ham ihracatın yanı sıra ham yağ ve yer fıstığı ezmesi olarak işlemek için çekirdeklerin kalitesini denetleyen üreticilere satarlar. İşlemede karşılaşılan en büyük kısıtlamalardan biri, katı aflatoxin içerikleridir. Bu sebeple ürünün uluslararası piyasalara pazarlanmasında zorluklar yaşanmakta ve ürün, daha az karlı olan kuş yemi pazarında satılmaktadır.

Bu kalite sorunlarına rağmen, Gambiya'daki kaju fıstığı ve yer fıstığı endüstrisi, ciddi oranda kullanılmayan büyük bir potansiyele sahip durumdadır. İşleme faaliyetlerinin artırılması, örneğin, fındıkların ayrıştırılması, temizlenmesi, soyulması, öğütülmesi ve paketlenmesi gibi alanlarda, gençlere yönelik istihdam olanakları yaratabilecek potansiyele sahiptir.

Şekil 2.8. Yerfıstığı Değer Zinciri Haritası

Şekil 2.9 Kaju fıstığı Değer Zinciri Haritası

2.8 Kırsal Alanlarda Kadın İstihdamı

Tarımın ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasına (GSYİH) katkısı, 2010 yılında %29 düzeyinde iken 2016'da %19 düzeyine düşmüştür. İşgücü olarak aktif kadın nüfusunun %90'ından fazlası ve erkek nüfusunun %70'inin ana gelir kaynaklarını tarım ve hayvancılıktan (2003 nüfus sayımı) sağladığı tespit edilmiştir. İşgücü olarak aktif kent nüfusu içinde kadınların %16,3'ü ve erkeklerin %5,5'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bununla birlikte, aşırı yoksulların yaklaşık %91'i, yoksulların ise %72'si tarım sektöründe faaliyet göstermektedir.

Ürünler cinsiyete dayalı işbölümüne göre yetiştirilmektedir. Erkekler öncelikli olarak yüksek rakımlı topraklarda sorgum, darı, mısır ve yerfıstığı yetiştirirken, kadınlarsa düşük rakımlı topraklarda pirinç ve sebze yetiştirmektedir. Sebze yetiştiriciliği öncelikli olarak kurak mevsimde yapılmakta, ancak yağışlı mevsimlerde de sebze yetiştiriciliği yapılabildiği ilgili denemeler ile saptanmıştır. Pirinç, emek yoğun bir üründür. Pirinç tarlaları üç ana tiptedir: yağmurla beslenen, sulu veya gelgit şeklindedir. Sulanmış pirinç, bataklık pirinçten çok daha yüksek verim potansiyeline sahiptir. İkili sulama ile sulanan pirinçte, yağmur mevsiminde yağmurla beslenen pirincin geçimlik olarak yetiştirileceği, ikinci sulanan mahsulün ise satış fazlası yaratacağı düşünülmektedir.

Sıkı işbölümü, geleneksel olarak hayvancılık ve balıkçılık için de geçerlidir. Afrika'nın büyük kesimlerinde olduğu gibi, kırsal kesimde kadınlar küçükbaş hayvanlardan ve kanatlı hayvanlardan sorumluyken, erkekler prestij nedeniyle sığırlarla uğraşmaktadır. Hem aile beslenmesi hem de gelir için hayati öneme sahiptirler. Balıkçılık sektöründe, erkekler balık avından sorumluyken, kadınlar balığı işlemek ve ticaret yapmakla ilgilenmektedir. Genellikle balıklar taze işleme, tütsüleme veya kurutulma işlemine tabi tutulmaktadır. Kadınlar ayrıca istiridye ve çeşitli kabuklu deniz hayvanlarını toplamak ve hazırlamakla da ilgilenmektedirler. Taze balıklar için soğuk hava depoları, ulaşım ve pazara erişim sektördeki problemlerdir ve av sezonu sonrası kayıplara yol açmaktadır.

Kadınların emeği, çiftçiler, aile çiftlikleri, diğer çiftlikler ve tarımsal işletmeler üzerindeki etkisi ile Gambiya'da tarım sektörüne önemli katkılar sağlamaktadırlar. Kadınlar, kırsal kesimdeki kadınların %48,45'ini oluşturduğu Gambiya'nın toplam tarımsal işgücünün %54,26'sını oluşturmaktadır (Gambiya İşgücü Anketi 2012).

Çizelge 2. 3. Tarımsal İstihdam

Cinsiyet	KENTSEL			KIRSAL			TOPLAM		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Tarımsal İstihdam	3 605	9412	13017	70385	78395	148780	73990	87806	161797
Tarım İşgücü Yüzdesi	2,22	5,81	8,04	43,50	48,45	91,95	45,73	54,26	100

Kaynak: Gambiya İstatistik Bürosu (2012)

Kadınların Gambiya tarımına katılımına ilişkin değerler Çizelge 2.3. 'de gösterilen değerlere rağmen, bu değerler genellikle birim başına düşen üretim düzeyinde erkek meslektaşlarına göre daha düşük seviyelerdedir. Bu durum, bir dizi kurumsal ve norm temelli kısıtlamalar nedeniyle kadınların toplumsal organizasyondaki düşük statülerinden kaynaklanmaktadır.

Kadınların toprağa erişimi, büyük oranda toprağın kurucu ailelere ait olduğu geleneksel yasalara dayanmakta ve evli kadınlar ile diğer "yabancıların" mülkiyet hakları belirsizdir. Kadın Kanunu, "kadınların toprak ve tarım reformu ile arazi mülkiyet hakkı düzenlemelerinde eşit muamele görme hakkına sahip olacağını" belirtmekte ancak kadınların toprağı kontrol etme veya sahiplenme haklarını korumamaktadır. Jahally Patcharr Projesi gibi erken dönem tarımsal kalkınma projeleri, mevcut mülkiyet ve arazi kullanım haklarını eleştirmiştir. Erkekleri pirinç üretimine dahil etme girişimi noktasında, erken dönem pirinç geliştirme projeleri, başlangıçta bireysel olarak kadınlar tarafından kontrol edilen arazileri erkek hane başkanları tarafından kontrol edilen arazilere dönüştürmüştür (Odeny2013). Bu durum, kadınların *kamanyongo*'sunun (küçük arsalar), ürünleri erkek hane reisi başkanı tarafından kontrol edilen *Mauro* (ana aile toprağı) olarak birleştirildiği anlamına gelmektedir. Kırsal alandaki kadınlar bu yeniden tanımlamaya ve arazi hakları kaybına karşı direnmiş ve daha sonraki projelerde pirinç arazileri, büyük ölçüde, bölge muhtarlarıyla, projelerin kadın yararlanıcıları için yeni arazi sözleşmeleri müzakere edilerek, kadın çiftçilere geri verilmiştir. Gambiya'da sulu alanda pirinç projeleri, kadınların toprak mülkiyeti haklarına yönelik olumlu bir uygulama olarak karşılanmıştır. Bununla birlikte, etkili bir şekilde sulanan pirinç tarlalarında kadın hakları mücadelesinin başarısı, projelerin önceki olumsuz etkilerinin tersine çevrilmesi

yönündedir. Şu anda, çoğu kadın pirinç tarlalarında uzun süredir devam etmekte olan kullanım ve mülkiyet haklarına sahiptir. Kadınların köyden olmadığı boşanma durumlarında dahi toprağı kullanmaya devam etme hakları bulunmaktadır. Kuzey Bölgesi'nde sebze yetiştiriciliğı yapan kadınlar, yağışlı mevsimde erkeklerin diğer mahsuller için kullandıkları arazileri kurak mevsim için satın alarak veya kiralayarak araziye erişim kazanmışlardır. Erkekler bu toprakları resmi olarak kontrol etmelerine rağmen, kadınlar toprak kullanım haklarını kız çocuklarına devredebilmektedir.

Çizelge 2. 4. Kadın toprak sahiplerinin yüzdesi.

Kadın sahiplerinin sayısı	Toplam arazi sahibi sayısı	Kadın olan arazi sahiplerinin yüzdesi
5731	69140	8,3

Kaynak: Uluslararası Gıda Politikası Araştırma Enstitüsü (2015)

Çizelge 2.4'te Gambiya'daki erkek ve kadınlar arasında arazi mülkiyeti konusundaki yüksek eşitsizlik düzeyini göstermektedir. Toplam tarım arazisinin sadece %8'i kadınların mülkiyetindedir.

2.9. Tarımsal Pazarlama

Tarımsal ürünlerin pazarlanması konusu hem kadın hem de erkek nüfusu etkilerken, kadınların ürünleri pazarlama oranları daha düşük düzeydedir. Kadın menşeli ürünler, özellikle pirinç olmak üzere düzensiz bir pazarlama sistemine tabi tutulmaktadır. Bu organizasyon eksikliği, pirinç için tüm üretim zincirinden geçmekte ve bu nedenle kadınların kendi ürünlerini alabilecekleri yerel pazarlara yakın toplama noktaları veya işleme merkezleri bulunmamaktadır.1971'de Gambiya, aynı yıl içerisinde gübrenin sübvans edilmesinden kaynaklanan yerli üretimde pirinç talebinin %76'sını karşılamıştır. Gübre sübvansiyonları ve pirinç ithalat tarifesinin 1986-87'de kaldırılmasının ardından, yerel pirinç üretimi önemli ölçüde azalmış ve ithalat artmıştır (Anonim 2011). 2004 yılında, ihtiyacın yalnızca %11'i yerel olarak üretilmiş, 2008 yılında ise ithal edilen pirinç yerel pirinçten daha pahalıyken, üreticiler ve tüketiciler için yerel pirinç büyük ölçekli piyasalara ulaştırılamamıştır. Yerel üretimi teşvik etmek için hükümet, 2010 yılında ithal pirinç için %5'lik ithalat vergisi düzenlemesini getirmiştir.

Kadınların mahsulü olarak da bilinen sebzeler, iyi pazarlara ve pazarlama stratejilerine sahip durumda değildir. Bahçecilik ürünlerinin küçük ölçekli işletmelerin sahibi olan kadın çiftçiler tarafından pazarlanması genellikle yerel olarak lamba olarak bilinen haftalık köy pazarlarında veya büyük şehir merkezlerinde bulunan normal günlük pazarlarda gerçekleştirilmektedir. Yine yeterli depolama tesisi bulunmamasından dolayı, hasat sonrası ürün kayıpları yüksek miktarlardadır. Mevcut pazarlardaki kullanım alanı, bir diğer sorundur.

Hayvancılıkta pazarlama organizasyonu sınırlıdır ve hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvanların alım ve kesiminde aktif rol oynayan geleneksel hayvan tüccarları tarafından kontrol edilmektedir. Tüccarlar ilkel ve hijyenik olmayan şartlarda hayvanları kesimhaneye ulaştırmaktadır. Etler, satılmak üzere açık hava tezgahlarında tüketicilere sergilenmektedir. *Abuko'da* bulunan merkezi mezbaha, özel bir sektör işletmesi tarafından yönetilen bir tesis olan Banjul önde gelen et tedarikçileridir. Süt, geleneksel olarak kadınlar tarafından, şehirlerde ve bölgesel merkezlerde satılan ekşi sütü üretmek için işlenmektedir. Sütün geleneksel olarak işlenmesindeki ana kısıt, birçok tüketicinin ürünü satın almasını engelleyen sağlık standartlarına uymamaktır.

Ulaşım konusu, tarım ürünlerinin pazar genelinde pazarlanmasında önemli bir engel olmaya devam etmektedir. Kırsal kesimdeki kadın çiftçiler için bu, özellikle balık ve sebze gibi bozulabilir ürünlerin taşınması konusunda ciddi kısıtlamalar getirmektedir. Tazmin edilemeyecek düzeyde hasat sonrası kayıplar oluşmakta ve bu nedenle yoksulluk azaltılamamaktadır.

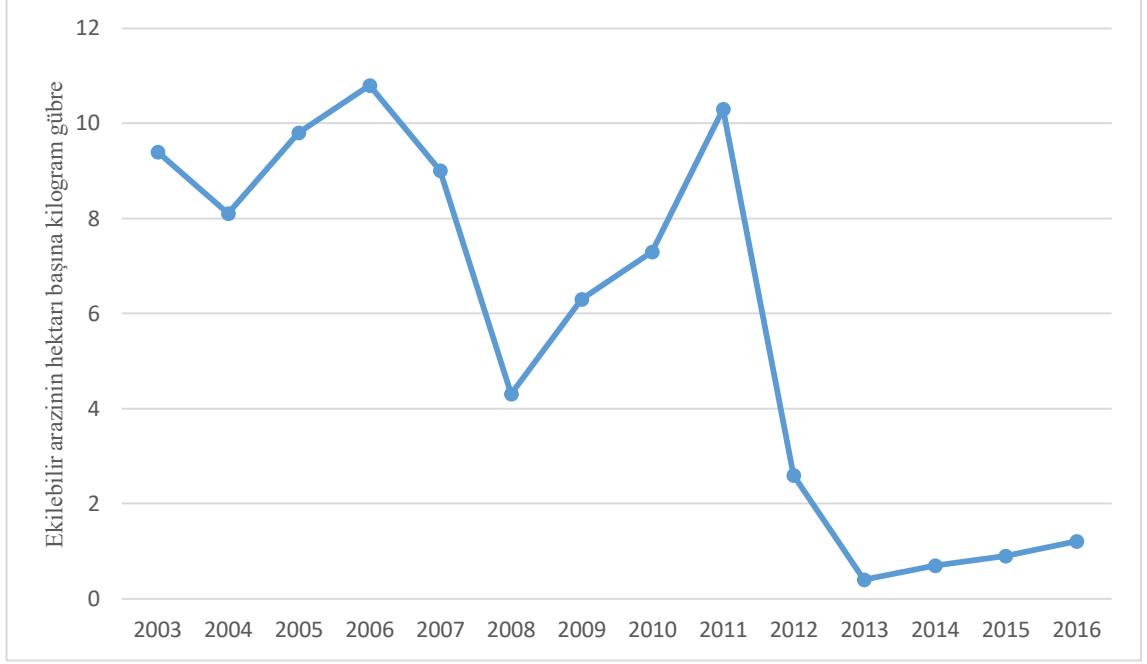
2.10. Zirai İlaçların Tarımda Kullanımı

Geleneksel Batı Afrika tarımı, küçük çiftlikler, karışık mahsuller ve heterojen mahsul germlazmı ile karakterizedir (Youm ve ark. 1990). Geleneksel olarak, küçük ölçekli Gambiya çiftçilerinin çiftlik büyüklükleri hane başına 1-3 hektar arasında değişmektedir. Yetersiz ya da düzensiz yağış ve kötü ya da aşınmış topraklar gibi olumsuz çevresel koşullar mevcut küçük çiftlik kaynaklarının yönetimini daha da zorlaştırmaktadır. Bu sınırlamalara rağmen, geleneksel tarım Gambiya'da yaygın olarak uygulanmaktadır. Bu çeşitli karmaşık tarım sistemleri, ülkede tüketilen gıdanın en az %50'sini sağlamaktadır.

Tropikal, gelişmekte olan ÷lkelerde artan n÷fus ve yaygın gıda kıtlığı nedeniyle, ulusal programların tarımsal üretkenliği ve kırsaldaki çiftçilerin ekonomik istikrarını artırmada yüksek öncelikli olma zorunluluğı vardır. Gambiya, tarımsal gıda üretimine duyulan ihtiyaç nedeniyle tarım ilaçlarını, gübreleri, tarım ekipmanlarını ve gelişmiş ürün çeşitlerini ithal etmektedir. Gambiya'nın geleneksel tarım sistemi üretimi çok sayıda engelle karşılaşmakta ve bunlar arasında en önemlisi sulama sistemlerinin ve toprak verimliliğinin düşük olmasıdır.

Ayrıca, fakir, verimsiz topraklar ve yüksek tarım kimyasalları maliyeti, ÷lkedeki çoğı tarım topluluğunun bu zirai kimyasalları alma ve kullanımlarını erişilemez kılmaktadır. Gambiya'daki topraklar genellikle organik madde ve kimyasal verim bakımından fakirdir, bu da verimi ve kaliteyi arttırmak için yüksek bir gübre ve gübre girdisi gerektirmektedir. % 65'ten fazla kum ve %18'den az kil oluşturan kumlu topraklar, üzerinde darı gibi geçimlik bitkilerin yetiştirildiğı birincil toprak tipini oluşturmaktadır. Ayrıca, zayıf toprak verimliliğı, su eksikliği ve zayıf fiziksel koşullar, azot ve fosfor gibi organik içerikleri düşük olan bu toprakların kullanımında, önemli kısıtlama faktörleridir. (Jones ve Wild 1975).

Eğitimli personel eksikliği, kalıntı kontrol merkezlerinin eksikliği ve zirai kimyasal uygulama ekipmanlarının satın alım ve bakımı için sınırlı para birimi, Gambiya'daki pestisit ve / veya gübre kullanımının uygulanabilirliğini azaltmaktadır. Hem kalite hem de ürün miktarındaki düşük verimlilik dikkate alındığında, haşere kontrolü, çiftçiler için yüksek teknoloji tarıma kıyasla daha pahalı olmaktadır. Zirai ilaçların küçük ölçekli çiftçiler tarafından uygulanması durumunda, çoğunlukla mahsulün türü, kimyasal madde maliyetleri, suyun mevcudiyeti ve haşere tarafından mahsulün zarar görmesinin doğası ve kapsamı dikkate alınmaktadır.

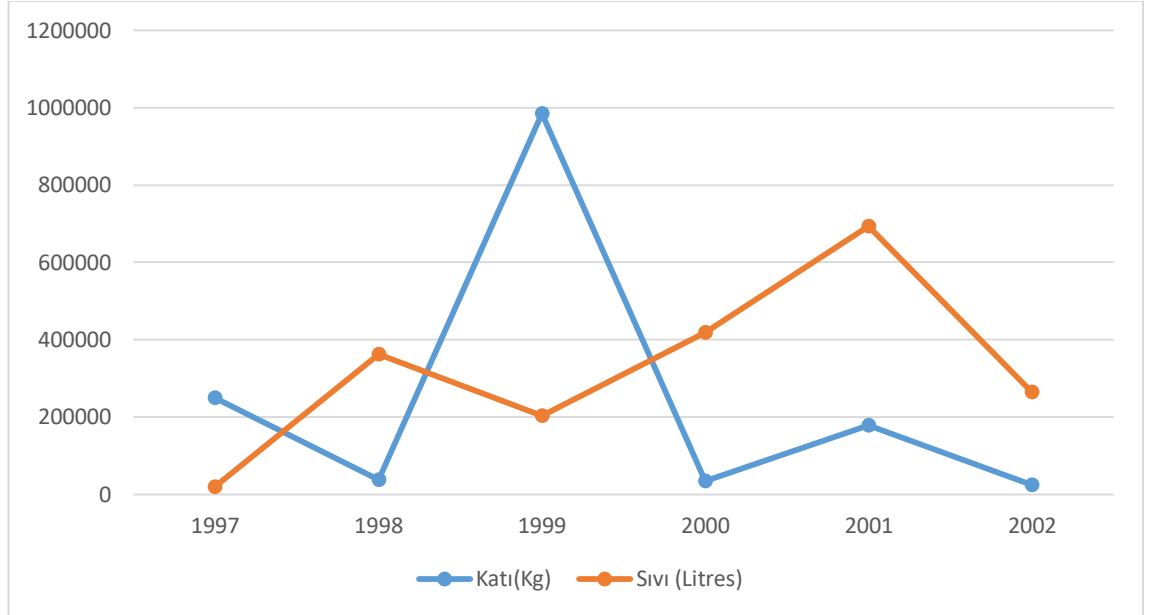
Şekil 2. 10. 2003- 2016 yılları arasında ekilebilir arazinin hektar başına gübre kullanımı
Kaynak: FAO istatistikleri

1990'lardan önceki yıllarda verilen gübre sübvansiyonları birçok çiftçinin gübre erişimine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, 1987'de gübre sübvansiyonları kaldırılmış ve bu durumda fiyatlarda önemli bir artışa neden olmuştur. 1987 - 1990 döneminde, gübre ithalatı 5 500 ton/yıl'dan 600 ton/yıl'a gerilemiş ve daha sonraki yıllarda alınan gübre destekleri ile 1998'de tekrar 2 500 ton/yıl'a yükselmiştir (Anonim 2011).

2000 yılının başından bu yana, gübre ithalatının seviyesi 800 ton civarında dalgalanmaktadır. 2008 yılında, çiftçilerin sadece %65'i gübre erişimine sahipken, gübre uygulamayanlar arasında %75'i kullanmama nedeni olarak uygun fiyatta olmadığına dikkat çekmiştir. Gübre satın almak için fon bulunmaması nedeniyle, 2003-2016 yılları arasında ekilebilir alan başına ortalama gübre kullanımı 2011 yılında en yüksek noktasını 10,3 kg / hektar ile kaydederek, 2013'te 0,4 kg / hektar ekilebilir alan ile en düşük seviyesini göstermiştir (Şekil 2.10). Mevcut gübre kullanımının yalnızca belirli mahsul türlerinde mi kullanıldığı ya da erkek üreticiler tarafından kadınlardan daha mı fazla kullanıldıkları, bu tür verilerin bulunamaması nedeniyle tespit edilememiştir. Ancak gözlemler, gübrenin ilk olarak Gambiya'da büyük ölçüde erkekler tarafından kontrol edilen tarımsal alanlarda kullanıldığını düşündürmektedir.

Öte yandan, Gambiya Ulusal Çevre Ajansı (NEA), 1999 - 2002 yılları arasında ülkeye ithal edilen pestisit miktarlarının katılar için 1 222.5 ton, sıvılar için 1 581,9 m³ olarak tahmin edildiğini bildirmiştir.

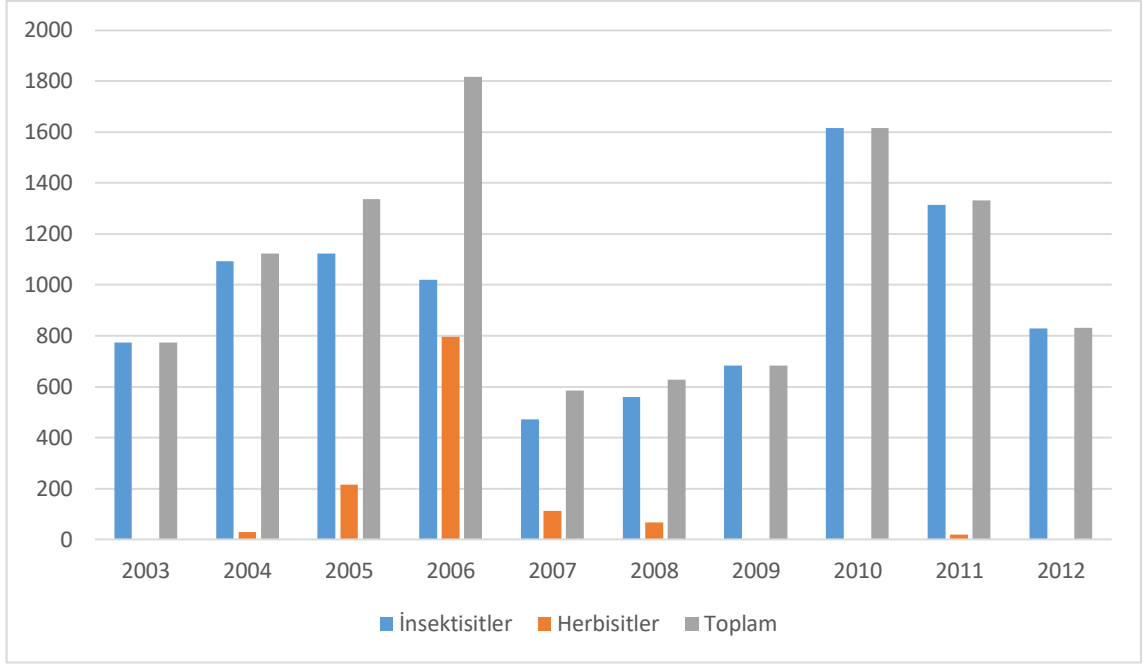
Çiftçi, ekonomik zarar ve ürün kayıplarına neden olan çeşitli haşere ve hastalıklar sonucu, tahıllarında, pamuk ve sebze mahsullerinin üretimlerinde büyük kayba uğramaktadır. Farklı haşere kontrol yöntemleri bulunmasına rağmen, üreticiler haşereleri hızlı ve etkili bir şekilde kontrol etmek için kimyasal böcek ilaçlarına bağımlı durumdadır. Tahıllarda ve sebzelerde kullanılan pestisit kategorileri çok değişkendir ve çoğunlukla yerel uygunluk etiketleri olmadan satın alınmakta ve uygun koruyucu gereçler olmadan kullanılmaktadır. Bu şekilde çevresel zararlar meydana gelmektedir.

Şekil 2. 11. Gambiya Yıllara Göre Toplam Pestisit İthalatı

Kaynak: Batı Afrika'da Bölgesel Pestisit Politikalarının Ulusal Uygulanması (2003)

2003 ila 2008 yılları arasında pestisit kullanımı / ithalatına ilişkin veriler Gambiya'da 6262 ton pestisit (böcek ilacı ve herbisit) kullanıldığını göstermektedir. En önemli miktar 5 040 tonla böcek öldürücü insektisitler kategorisindeyken, herbisitler 1 222 ton kullanılmış, mantar öldürücü fungusitler hakkında ise hiçbir bilgi kaydedilmemiştir (Gambiya İstatistik Bürosu)

Şekil 2. 12. Gambiya'daki Pestisit İthalatındaki Eğilimler(ton) (2003 - 2012)

Kaynak: Batı Afrika'da Bölgesel Pestisit Politikalarının Ulusal Uygulanması

Tarım Bakanlığı'ndan gelen veriler böcek ilaçlarının daha yaygın kullanıldığını ve böylelikle haşerelerin Gambiya tarımı üzerinde var olan ekonomik etkisini göstermektedir.

Sebze üretimi ve ihracatın artması ile yurtiçi sebze tüketimindeki artışlar, beraberinde Gambiya'da kimyasal böcek ilacı kullanımında da artış meydana getirmiştir. Bu eğilim 2012 yılından günümüze değin gözlenmektedir. İnsektisit kullanımı en çok böcek istilasının yoğunluğundan ve şiddetinden etkilenmektedir (Mariyono 2008). Böcek ilacı kullanımı ile ilgili veriler kısıtlı olmakla birlikte Gambiya'daki böcek ilacı piyasası zayıf bir durumdadır. Pestisitlere yönelik piyasada, uygun pestisit kayıt kanallarından geçmeden yasadışı olarak ithal edilen ve satılan ürünlerle ilgili sınırlı düzeyde kayıt bulunmaktadır.

2.11. Tarımsal Mekanizasyon

Tarımsal mekanizasyon; bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerinin, güç kaynakları ve tarım makineleri kullanımı ile mekanize edilmesidir. İnsan, hayvan veya motorlu güç kaynaklarını kullanabilecek tüm araç, gereç ve makineleri kapsamaktadır. Mekanizasyon, zorlu çiftlik işçiliğini gerçekleştirmede kolaylık sağlamakta, iş gücü eksikliklerini

gidermekte, çiftlik işçiliği verimliliğini arttırmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin zamanlamasını iyileştirmekte, sınırlı kaynakların doğru ve verimli kullanımını kolaylaştırmakta, pazar erişimini artırıp, iklim ile ilgili sorunların azaltılmasına katkıda bulunmaktadır (Sims ve Kienzle , 2017).

Tarımsal mekanizasyonun erişilebilirliğini ve pratik uygulamasını artırma çabalarının, Gambiya'nın ekonomik ve tarımsal dönüşümünde bir itici güç olması beklenmektedir. Çiftlik mekanizasyonu, Gambiya'nın kırsal tarımında toprak işçiliği verimliliğini artırmada vazgeçilmez bir unsurdur. Uygun mekanizasyon olmadığında, kırsal topluluklardaki tarımsal verimlilik düzeyi, özellikle artan işgücü kısıtlılığı nedeniyle durgunlaşmaya ve hatta azalmaya devam etmektedir.

2.12. Gambiya'daki Çiftlik İş Gücü Kaynakları

İnsan gücü; Gambiya'da da çoğu gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, insan gücü küçük ölçekli işletmeler ve çiftçiler için en önemli güç kaynağıdır. Sahra altı Afrika'da, (Gambiya için bir temel olarak kullanılabilir) insan gücü, arazi hazırlığı için gerekli olan işgücünün %65'ini sağlamaktadır (Tablo 2.5).

Çizelge 2. 5. Sahra altı Afrika'da Çiftlik İş gücü Kaynakları (%)

	İnsan kas gücü	Taslak Hayvan Gücü	Motor Güç
Sahra altı Afrika'da	65	25	10

Kaynak: FAO (2006). Sahra Altı Afrika'da Küçük Çiftliklerde Çiftlik Gücü ve Mekanizasyonu; Ziraat ve Gıda Mühendisliği Teknik Raporu

Teknolojiden yoksun Gambiya tarımsal mekanizasyon sisteminde el çapası halen insan iş gücünü aktif hale getiren önemli bir araçtır. Arazi hazırlığı, yabancı ot ayıklama ve hatta hasatta bile, üretim döngüsünün hemen hemen her aşamasında farklı şekillerde kullanılabilir. Bugün, yerel demirciler Gambiya çiftçilerinin kullandığı neredeyse tüm el çapalarının üretiminden sorumlu durumdadırlar. Yerel imkânlarla üretilen bu çapalar bazen düşük kalitede olmalarına ve kırıldıklarında düzeltilememelerine rağmen; daha iyi kalitede ve dayanıklı olanlarını satın alma imkânına sahip olmayan yoksul tarım haneleri için en uygun seçenek durumundadır.

El çapasının yanı sıra, ağırlıklı olarak Gambiya çiftçileri tarafından kullanılan diğer el aletleri arasında palalar, maçalar, baltalar, bıçaklar, ekim makineleri gibi makineler bulunmaktadır. Bunlar, düşük teknolojik standartlara sahip basit araçlardır ve yerel zanaatkârlar (demirciler) ve küçük atölyeler tarafından tasarlanıp üretilmektedirler. Bazen bu aletlerin küçük dükkânlar aracılığıyla satılabilmeleri için toplu üretim yapılabilmektedir. El aletleri genellikle çok işlevli olmakla birlikte, üretim ve tarımsal işleme ile ilgili farklı çiftlik işlemlerinde kullanılabilirler.

El aletleri kullanarak bir hanenin ekim altına sokabileceği arazinin büyüklüğü, aileyi oluşturan üyelere ve kabul edilen tarım sisteminin türüne bağlı olarak değişmektedir. Üretim döneminde ağırlıklı olarak emek yoğun olan aşamalar vardır. Bunlar; toprak hazırlığı, ayıklama ve hasat / hasat sonrası faaliyetlerdir (Anonim 1995). FAO bulgularına göre, tarım arazileri üzerinde tam zamanlı olarak çalışan üç kişilik bir hane ile yılda yaklaşık 1,5 hektar büyüklüğünde bir alan işlenebilmektedir.

Çizelge 2. 6. Farklı insan iş gücü kaynağının eşdeğerleri

Yaş	10 – 14	15 – 19	20 – 50	>50
Erkek/ha	0,25	0,67	1,00	0,67
Kadın/ha	0.25	0,50	0,67	0,50

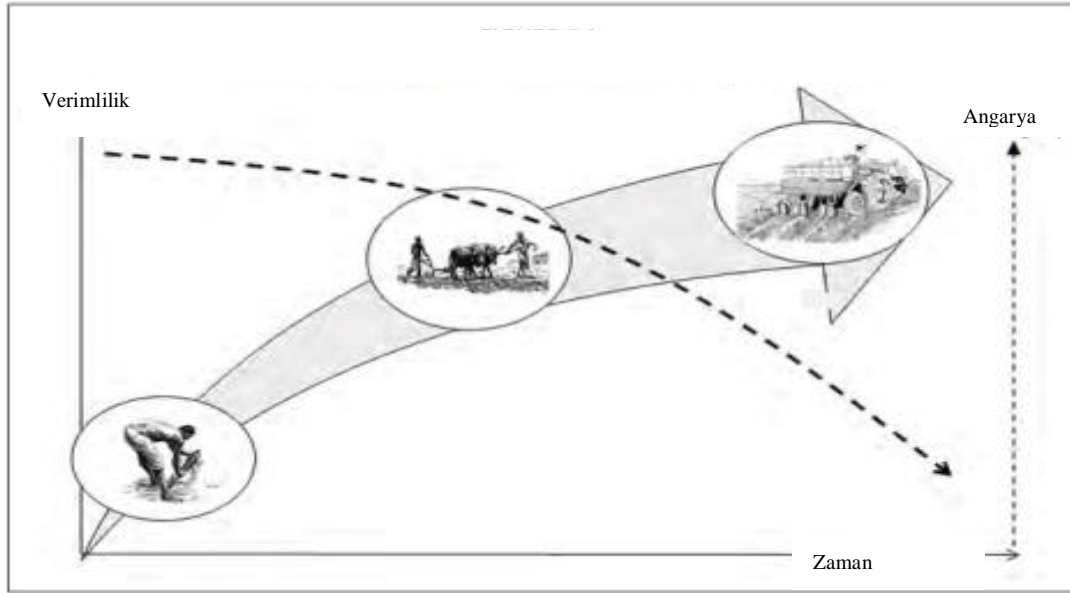
Kaynak: FAO (1995)

Çizelge 2.6. aile üyelerinin insan iş gücü kaynağı olarak gösterdiği farklılığı ifade etmektedir. Yaşın, cinsiyetin, beslenmenin veya sağlığın, ailenin her bir üyesinin insan iş gücü seviyesi üzerinde etkisi olduğunu ifade etmek mümkündür.

Genellikle, her tarım işletmesinde, cinsiyet ve erkeklerin rol alabilecekleri faaliyet türleri ile işbölümü esasına dayanan cinsiyet dağılımı göze çarpmaktadır. Büyükbaş hayvanlarla çiftçilik erkek tarafından, ayıklama ise kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Bununla birlikte, çiftçiler, hem emekten hem de zamandan tasarruf sağlayan bu sonraki ara sıra Ekim-satır ot mücadelesi gibi emek tasarrufu sağlayan tarım sistemlerinin kullanılması yoluyla tarımsal verimliliği artırabilmektedir. Gambiya'daki insan emeğine aşırı bağımlılığın, bir çiftçiyi kısır bir yoksulluk döngüsüne iten başlıca faktörlerden biri olduğu görülmektedir.

Teknolojinin ileri düzeyde kullanımını gerektirmediğinden, el aletlerinin üretimi ve kullanımını nispeten kolaydır, bakımı ve onarımı çok az veya hiç yoktur. Bu sebeple Gambiya’da kullanımları yaygındır. Kullanımları ucuz ve teknik bilgi gerektirmemektedir. Ancak, el aletlerinin kullanımı, ekilecek arazinin kişi başına ekim alanı kapasitesine için bir sınır getirmektedir (bkz. Şekil 2.13). Bir kişi tarafından gerçekleştirilebilecek iş miktarını, sağlık ve beslenme koşulları etkilemektedir. İklim koşulları da belirleyici bir faktör olabilmektedir; özellikle Gambiya Merkez ve Üst Nehir Bölgeleri gibi yüksek sıcaklıkların hâkim olduğu bölgelerde, insan iş gücü kapasitesi büyük ölçüde azalmaktadır.

Şekil 2.13 Çiftlik iş gücü kaynakları ve verimlilik üzerindeki etkileri

Şu anda, el aletleri, Gambiya'da hem kırsal hem de yarı kentsel çiftçiler tarafından kullanılan en yaygın teknolojidir.

Hayvan Gücü; gelişmekte olan tüm ülkelerde, hayvanlar yaygın olarak tarımda bir kaynak veya iş gücü olarak kullanılmaktadır. Öküzler, atlar, eşekler ve katırlar hayvan iş gücünün temel kaynaklarıdır. Öküzler, atlar ve eşekler, yerel koşullara adapte olmaları nedeniyle hastalıklara karşı olağanüstü bir direnç sergileyebilmekte ve bu, onları ideal birer seçenek kılmaktadır. Afrika tarımı için hayvan işgücü halen önemli bir üretim aracı konumundadır.

Tarımsal topluluklar, insan iş gücünün, hayvan iş gücü ile yer değiştirmesi durumunda, işgücü verimliliğinin artırılabilmesi ve toplam ekili alanın genişletilebileceği teorisini destekleyen fikirler öne sürmüşlerdir (Şekil 4.13.). Hayvanlardan elde edilebilecek iş gücü miktarı hayvandan hayvana değişebiliyor olmasına karşın yine de insan iş gücünden 5 ila 20 kat daha yüksek düzeydedir (Houmy ve ark. 2013). Bitkisel üretimde, birincil toprak işleme ana çiftlik ekipmanları da hayvanlarla kullanılan pulluk ve treylerdir.

Hayvan iş gücünün çiftlik gücü kaynağı olarak kullanılması, sadece çiftçilere değil aynı zamanda yerel ekonomiye de ekonomik faydalar sağlamaktadır. Hayvan iş gücü, tarım ürünlerinin daha yüksek düzeyde işlenmesine, pazarlanmasına ve satılmasına katkıda bulunarak yerel işletmeleri desteklemektedir. Gambiya'nın hemen hemen tüm kırsal alanlarında, hayvanlar çiftçilere yerel ulaşımda katkı sağlamaktadır.

2.13. Hayvan İş Gücü (DAP) ile birlikte kullanılan aletler

Birincil toprak işleme için; kulaklı pulluk, birincil toprak işleme alanında kullanılan ana çiftlik aracıdır. Ya yerel ustalar tarafından ithal edilmektedir ya da yerel olarak üretilmektedir. Toprağı kesmek, yükseltmek ve ters çevirmek için özel olarak tasarlanmışlardır. Çelik bıçak, kıvrık bir tahtadan geçerken yanal olarak hareket ettiği ve tersine döndüğü bir toprak kalıbını yutup, yükseltmektedir. Kirişli kulaklı pulluk yabancı ot kontrolü için oldukça verimli bir araçtır. Bununla birlikte, toprak yüzeyinin kaybedilmesine ve açığa çıkmasına neden olur, bu da organik maddenin oksidasyonunu arttırmasının yanı sıra toprak erozyonuna neden olmaktadır (Johnson ve Kern. 2009). Bir cm kalınlığındaki toprak kalınlığının yaklaşık 400 yılda bir yeniden üretildiği bilindiğine göre, yanlış işleme teknikleri Gambiya için sorun teşkil etmektedir.

Kulaklı biçimli pullukların çiftçiler tarafından sıkça kullanılmasının, toprağın hızlı bir şekilde bozulmasının ve Gambiya'daki ürün veriminin düşmesinin temel nedenlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen, Gambiya tarımındaki yaygınlığı ivme kazanmaya devam etmektedir. Zincir, halat veya sabit kiriş, farklı boyutlarda ve tiplerde mevcut olan kepçeli pullukları çekmek için kullanılmaktadır. Kantarlı pulluktan farklı olarak, sökücü olarak bilinen, dar dişli kesikli pulluklar vardır, bunlar dar bir karıkta toprağa karışan ve toprağın kalanını yüzey organik madde ile korunan bırakan karbon çelik bıçaklara sahiptirler. Kullanımları yaygın olmamakla birlikte, zamandan ve

enerjiden tasarruf etme ve toprak erozyonunu azaltmadaki özelliklerine ilgi duyulmaktadır.

İkincil toprak işleme için; İkincil toprak işleme faaliyetleri için, en yaygın kullanılan aletler pulluktur. Kulaklı pulluklara çok benzerler ancak toprağı sırtlara şekillendirmek için veya yabancı ot kontrolü için bir önlem olarak sırta yetişen mahsulleri topraklamak için kullanılmaktadırlar. Sırtlarda yetişen ürünler, Gambiya'da yağmur ve sulama suyunu kontrol etmenin yanı sıra sıralar arasında daha kolay ayıklamayı kolaylaştırması nedeniyle yaygın olarak kabul gören bir uygulamadır (Wright ve ark. 2008).

Kültivatörler ayrıca Gambiya'da sıralara dikilmiş mahsullerin satırlar arası ayıklanması için yaygın olarak kullanılmaktadırlar. Bunlar sert ve esnek olabilen beş ya da çok sayıda çatalla ve geniş kesikli uçlar arasında, dar keski noktaları arasında değişiklik gösteren çok çizgili aletlerdir. Kültivatörler, döner çerçeve elemanları aracılığıyla ayarlanabilmekte veya dişlerin pozisyonunu bir çapraz eleman üzerinde hareket ettirme araçları vasıtasıyla genişlik ayarlaması sağlayan sert çerçevelere sahip olabilmektedirler.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Bu çalışmanın materyalleri Gambiya İstatistik Bürosu, Ticaret Sanayi ve İstihdam Bakanlığı, Gıda ve Tarım Örgütü, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Organizasyonu ve diğer uluslararası örgütlerden elde edilen istatistiksel veriler kullanılmaktadır. Araştırmanın BYAİ (Bozulma ve Yolsuzluk Algılama İndeksi, *Corruption Perception Index, CPI*) ile ilgili verileri, dünyada kabul gören ve ilk indeksi 1995 yılında yayınlayan Transparency International organizasyonu raporları kullanılarak elde edilmiştir (Anonim 2019). Ancak diğer açıklayıcı istatistikler aynı yıllarda mevcut olmadığından 2007-2016 yılları referans alınmıştır. Her bir yıl panel veri seti olarak kabul edilmiştir. Her yıl tüm dünya ülkeleri için ortak bir BYAİ açıklamayı amaç edinmiş bu organizasyon, veri kaynaklarını aşağıdaki gibi deklare etmiştir:

1. African Development Bank Country Policy and Institutional Assessment
2. Bertelsmann Stiftung Sustainable Governance Indicators
3. Bertelsmann Stiftung Transformation Index
4. Economist Intelligence Unit Country Risk Service
5. Freedom House Nations in Transit
6. Global Insight Business Conditions and Risk Indicators
7. IMD World Competitiveness Center World Competitiveness Yearbook Executive Opinion Survey
8. Political and Economic Risk Consultancy Asian Intelligence
9. The PRS Group International Country Risk Guide
10. World Bank Country Policy and Institutional Assessment
11. World Economic Forum Executive Opinion Survey
12. World Justice Project Rule of Law Index Expert Survey

13. Varieties of Democracy (V-Dem)

Veri kaynaklarından alınan verilerin kullanımında, tutarlılık, uygulanabilirlik, ölçeklenebilirlik, zaman serisi olabilme gibi pek çok kriter kullanılmıştır.

BYAİ'de dikkate alınan davranışlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

- i. Rüşvet verme/alma, yardım etme, destekleme, göz yumma davranışları
- ii. Kamusal fonların yanlış dağıtımı, saptırılması, ihtiyaç sıralamasının olmaması
- iii. Kamusal çalışma ortamının, kâr amaçlı özel kullanımı. Kamusal imkanların, özel amaçlarla kullanımı
- iv. Adam kayırma (nepotizm) davranışı. Kritik pozisyonlara, belirli gruplara yakın kişilerin yerleştirilmesi; belirli grup ya da kişilerin kritik pozisyondaki yakınlarından fayda sağlaması
- v. Özel amaçlara hizmet eden kararların devlet eliyle çıkarılması, göz yumulması

Gambiya'nın parametrik olmayan koşulları analiz eden veri seti tarımsal ihracat ile GSYİH verilerini dikkate almış olup; 2007-2016 yıllarını esas almıştır. Tarımsal ihracatta, en büyük pay yer fıstığı ve kaju fıstığına aittir.

3.2. Yöntem

BYAİ, pek çok ülke ve araştırmacılar tarafından ilgilenilen bir konudur. Organizasyonel yapıdaki bozuklukları anlatan indeks, sosyal bilimler alanında çokça kullanılmaktadır. Eğer bir ülkenin organizasyonel yapısıyla doğrudan ilişkiliyse, üretim tüketim pazarlama ve diğer pek çok faktörle ilgili olduğu gibi tarımsal ihracat ile de ilgili olması muhtemeldir. Birçok ülkede üretim alanının belirlenmesinden üretim miktarına kadar ve ihracat noktasına gelene kadar ki süreçte, kuralları hazırlayan, düzenleyen, yönlendiren devlet desteği, organizasyonu ve hâkimiyeti vardır. İhracat potansiyelini etkileyen faktörler ya da parametreler, döviz kuru değişim oranı, ekonomik büyüme, ülkenin tarihi tecrübeleri, ticaretin açıklığı ya da liberalizasyonu, bulunduğu coğrafya olabilir. Pek çok yan parametre de etkili olabilir. BYAİ, önceki bölümlerde de açıklandığı gibi tüm bu temel ve yan parametreleri tetikleme ya da söndürme olasılığına sahiptir. Diğer bir ifade

ile ekonomik aktivitelerin organizasyonu örtük olarak BYAİ içerisinde bulunmaktadır. Tarım ile ilgili ihracat sorgulandığında genel olarak iklim koşulları da belirleyici olabilir. Buldukları coğrafyaların farklı olması durumunda ülkeleri kıyaslama yaparken iklim faktörü etkili olabilir. Ancak bu çalışmada iklim, Gambiya'nın küçük bir ülke olması sebebiyle değerlendirme dışında tutulmuştur. Döviz kuru değişim oranı, BYAİ, ekonomik büyümenin, tarım ürünleri ihracatında etkili olabileceği varsayımıyla bu çalışmada dikkate alınan parametrelerdir.

Tarımsal ihracattaki varyasyonlar, çok tercihli pek çok olasılığın olması/olmaması ile açıklanabileceği açıktır. Ekonometri literatüründe bu tür sözel olasılık koşullarını modelleyen regresyon tipine Multinomial (çok katmanlı) Logit Model (MNL) denir. Bu çalışmada da MNL modeli Gambiya'da tarımsal ihracatın temel belirleyicilerini bu tür çok katmanlı olasılık değişimlerle açıklamaktadır. MNL modelinde, mevcut regresyondaki en küçük kareler yöntemi yerine, maksimum benzerlik tahmin edicisi kullanılmaktadır.

Her yıl olan değişimlerin panel veri seti olarak kabul edildiği bu araştırmada, tarımsal ihracat ile ilgili değişimler $J=3$ alternatifli bir değişkendir. Tarımsal ihracat söz konusu yılda artabilir, azalabilir ya da değişmeyebilir. Değişimlerde %10 fark kriteri esas alınmıştır. Kodlama aşamasında eğer i . Yılda artış gözlemlenmişse $J=1$; eğer azalma gözlemlenmişse $J=0$ ve tarımsal ihracatta değişiklik gözlemlenmemişse $J=2$ ile kodlanmıştır. Kodlamadaki rakamların seçilmesinde özel bir anlam yoktur; gelişigüzel seçilmiştir. Açıklayıcı değişkenler de kategorilendirilmiş; ancak bir önceki yıl değeri ($i-1$. yıl) dikkate alınmıştır. Zira bir önceki yıl açıklayıcı değişkenleri bir sonraki yılı etkileme olanağına sahiptir. Bağımlı değişkendeki gibi, açıklayıcı değişkenlerde de kodlama, eğer artış gözlemlenmişse 1; azalış gözlemlenmişse 0 ve değişiklik olmamış ise 2 şeklinde olmuştur.

Eşitlik 1'de A_i ilgili yılda ilgili ülkenin ihracat değişimini sembolize eden şans değişkenini gösterir. Buradaki varsayım yukarıda da belirtildiği gibi tarım ürünleri ihracatındaki değişim, BYAİ, GSYH ve döviz kuru değişim oranındaki değişimlerin artma, azalma ya da değişmeme olasılıklarına bağlı bir şans değişkenidir. MNL modeline göre A_i opsiyonunun gözlenme olasılığı ve açıklayıcı değişkenler kümesi (X), Hill ve ark., (2011) tarafından aşağıdaki formülasyonla modellenmektedir:

$$Prob (A_i = j) = \frac{e^{\beta_j x_i}}{\sum_{k=0}^j e^{\beta_k x_i}}, j = 0, 1, \dots, j \quad (3.1)$$

Burada β_j , bağımsız değişken X lere bağlı katsayılar vektörüdür. Eğer MNL spesifikasyonunda tek açıklayıcı değişken (x_i) olduğu varsayılırsa, i . yılda $j = 1, 2, 3$ alternatifi gözlemlenmenin olasılıkları aşağıdaki eşitliklerdeki gibi olacaktır.

$$p_{i1} = 1/1 + \exp(\beta_{12} + \beta_{22} x_i) + \exp(\beta_{13} + \beta_{23} x_i), j = 1 \quad (3.2)$$

$$p_{i2} = \exp(\beta_{12} + \beta_{22} x_i/1) + \exp(\beta_{12} + \beta_{22} x_i) + \exp(\beta_{13} + \beta_{23} x_i), j = 2 \quad (3.3)$$

$$p_{i3} = \exp(\beta_{13} + \beta_{23} x_i/1) + \exp(\beta_{12} + \beta_{22} x_i) + \exp(\beta_{13} + \beta_{23} x_i), j = 3 \quad (3.4)$$

β_{12} ve β_{22} parametreleri ikinci alternatife özeldir ve β_{13} ve β_{23} üçüncü alternatife özeldir. MNL modelindeki tanımlama probleminin ortadan kaldırılması ve toplam olasılıkların 1'e eşit olması için (olasılık kuramı gereği) için birinci alternatife özel parametreler sıfıra ayarlanmıştır. Model maksimum benzerlik algoritmasıyla çözüme kavuşturulmaktadır

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

Model, sosyal bilimler alanında yaygın olan SPSS istatistik paketi ile çözülmüştür. Çizelge 4,1'de tahmini ve istatistiksel anlamlılık katsayıları verilmiştir. Ülkeye özgü modeller, k-1 bağımlı sonuca sahiptir, burada k, MNL tahminindeki sonuç değişkeninin seviye sayısıdır. Bu nedenle, yazılım seçenek 2'yi referans grubu olarak kabul eder. Daha önce de belirtildiği gibi kod 2, ihracat varyasyonunda herhangi bir değişiklik olmaması seçeneğini belirtir.

Modelde parametreler yıllık değişimlere göre analiz edildiğinden, Gambiya modeli, "değişmemiş ihracat koşuluna göre (yani bir önceki yıla göre), "azalan ihracat koşulu" üzerinde istatistiksel olarak önemli bir öneme sahip bulunmuştur. Sabit parametre, modeldeki tahmin edici değişkenler sıfır olarak değerlendirildiğinde, ihracatın değişmeme olasılığına kıyasla, ihracatın azalma olasılığını tahmin eder. Bu durumda olasılık, negatif işaret nedeniyle değişmeme yönünde olacaktır.

1 kodlu cpi parametresi, cpi değeri 1 birim arttığında, modeldeki diğer tüm değişkenler sabit kabul edilip, ihracatın değişmeme olasılığına göre ihracatın azalması koşulunun log oranlarının 18,89 birim olması beklendiğini belirtir. Bununla birlikte, ihracatın artması olasılığının, ihracatın sabit kalma olasılığına göre de aynı yorum yapılabilir. Buna göre, 1 kodlu cpi parametresi, cpi değeri 1 birimi artırdığında, değişmeyen ihracat durumuna göre ihracatın artması olasılığının logaritma oranlarının, modeldeki diğer tüm değişkenlerin sabit olması koşuluyla, 20,13 birim olması beklenir. Bu durumda, olasılık öncekinden daha büyüktür ve bu sonuçtan cpi'nin tarımsal ihracatın artması olasılığını arttıran pozitif yönlü bir değişken olduğu sonucuna varılabilir.

1 kodlu GDP parametresi, GSYİH önceki yıla göre arttığında, ihracatın değişmemesi durumuna göre ihracatın azalması durumunun log oranlarının, modeldeki tüm diğer değişkenleri sabit tutulması durumunda, 17,68 olması beklendiğini belirtir. Diğer bir deyişle, GSYH'deki artışlar Gambiya'daki tarımsal ihracata faydalar sağlamaktadır. Zira sıfır kodlu GDP katsayısı (39,04), 1 kodlu GDP katsayısından daha yüksek bulunmuştur.

Senegal Modeli, 0 kodlu GDP üzerinde istatistik yeterliliğe sahip bulunmuştur. Parametre değeri, GSYİH'deki düşüşlerin, ihracatın azalma olasılığını değişmeme olasılığına göre daha fazla etkilemektedir. O halde, Gambiya tarım politikası yapımcılarının, rekabet

ederken Senegal'in GSYİH değerlerini göz önünde bulundurması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Zira böyle bir durum, bir sonraki yılın tarımsal ihracatını etkileme özelliğine sahiptir.

Çizelge 4. 1. Multinomial regresyon model sonuçları

MNL explanatory									
variables*	ML_Gambiya			ML_Senegal			ML_Ghana		
	B	Wald	Sig.	B	Wald	Sig.	B	Wald	Sig.
intercept	-19.421	71.59	0.0						
0 cpi=1	18.896	58.79	0.0				-16.98	87.54	0.0
0 cpi=0							-16.79	56.31	0.0
0 gdp=0	39.04	344.40	0.0	19.241	193.35	0.0			
0 gdp=1	17.68	84.17	0.0						
1 intercept	-19.253	341.41	0.0						
1 cpi=1	20.132	164.06	0.0						
1 cpi=0							-17.238	142.29	0.0
	ML_Guinea			ML_Nigeria			ML_Tanzania		
	B	Wald	Sig.	B	Wald	Sig.	B	Wald	Sig.
0 intercept									
0 cpi=1									
0 cpi=0				1.576	0.80	0.37			
0 gdp=0									
0 gdp=1	-1.6	0.802	0.37				1.27	0.47	0.49
1 intercept									
1 cpi=1				-0.92	0.47	0.49			
1 cpi=0									

*The reference category is: 2

Senegal Modeli, GDP kodlu 0'da istatistiksel olarak önemli bir öneme sahiptir. Parametre değeri, GSYİH'daki düşüşlerin, değişmeyen ihracat durumuna göre ihracat koşullarını azaltma olasılığına sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, Gambiya tarım politikası yapıcıları rekabet ederken Senegal'in GSYİH değerlerini göz önünde bulundurmalı çünkü sonraki yılın tarımsal ihracat oranını etkileyebilir.

Gana Modeli, hem 0 hem de 1 kodlu cpi üzerinde istatistiksel olarak önemli bir yere sahiptir. Bu, Gana'nın cpi'sinin, ihracatın değişmemesi olasılığına göre ihracatın artması olasılığında benzer olasılıklara sahip olduğu anlamına gelir. Negatif işaret, ihracatın değişmemesi koşullarının Gana'da olasılık dâhilinde olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, eğer CPI Gana'da düşerse, bu etkinin tarımsal ihracatın değişmemesi olasılığına sahip olabileceğini gösterir.

Gine ve Tanzanya modelleri, yalnızca 1 kodlu GSYİH değişkeni üzerinde istatistik yeterliliğe sahip bulunmuştur. Bu değişken, ihracatın değişme olasılığına göre ihracatın azalma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Gine'de tarımsal ihracatın değişmemesi olasılığının GSYH'de artışlar gözlemlendiğinde gerçekleştiği açıklanmaktadır. Tanzanya modeli, Gine modelinin tersine, 1 kodlu GDP değişkenine göre, GSYİH'da artışlar gözlemlendiğinde, tarımsal ihracat koşullarında azalma olasılığının ortaya çıktığını açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, GSYİH'nın Gine tarımsal ihracatında olumlu etkileri olurken, Tanzanya ters olasılık koşulunu tecrübe etmektedir.

Nijerya modeli, cpi değişkeninde istatistik yeterliliğe sahiptir. Cpi değişkeni, ihracatın azalması olasılığına karşı, ihracatın değişmemesi olasılığının daha fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca "ihracatın değişme olasılığı ile karşılaştırıldığında, ihracatın artması olasılığının cpi tarafından etkilendiği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, marjinal değişimler, ihracatın azalması olasılığındaki sıfır kodlu cpi parametre değerini işaret etmektedir, çünkü bu olasılığın katsayısı, 1 kodlu değerden daha büyük bir değere sahiptir.

Literatür taramasında az sayıda yazar tarafından desteklenen bu çalışmanın sonuçlarına göre, önceki yıldaki CPI değerinin maalesef Sahra altı Afrika'nın şu anki tarımsal ihracatına olumlu katkı sağlayabileceği düşünülmektedir (Anderson ve Marcouiller, 2002). Aslında, bazı bölgeler ve ülkelerin yolsuzluk kayıtları, tarihi geçmişe bakıldığında net değildir. Nijerya'nın petrol ihracatı 1980'lerde fırsatlar yaratmıştı. Diğer konular, Doğu Avrupa'dan ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nden kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni, yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılara göre daha güçlü pazarlık gücü arayışına girmeleridir (Torrez, 2002). Yabancı yatırımcılar, geçiş ekonomilerinde bariz avantajlara sahiptirler. Zira iş yaratma kapasiteleri, istihdama ihtiyaç duyan az gelişmiş ekonomilerde bozulmalara yol açabilir. Özellikle Gambiya daha az gelişmiş bir ülke

olduğundan, ihracat yolunda güvenlik sorunları ve denetimsiz koşullar bu durumları destekler niteliktedir.

Yolsuzluk ve bozulmaların sık yaşandığı ülkelerde yaygın ve hantal hükümet koşulları hüküm sürmektedir. "Hız parası" olarak adlandırılan bu kavram işlerin kolaylaşması için bir vergi niteliğinde olmuştur. Devlet çalışanlarına ödenen parça başı ücret gibi düşünülebilir (Gillandars 2015). . Hız parası, bürokratik gecikmeleri atlamak için önemli roller oynamaktadır. Ancak iş dünyasındaki sürdürülebilirliği de sorgulanması gereken bir durumdur.

Ayrıca, bu durum hem iç hem de uluslararası hukuk için uygun değildir. Ekonomideki verimlilik kaybına dair görüşler de vardır (Whalley 2003). Ayrıca, herhangi bir çaba göstermeden iş yapmak isteyenlerin ve işletme kurmak isteyenlerin, ilgili topluluk tarafından aynı şekilde kabul edilmesi durumunda, ekonomik hayatının sürdürülebilirliği tehlikeye girecektir. Bu tür haksız kaynak aktarımı, bir ülkenin işlem maliyetine yüklenen gizli bir vergi haline gelir ve orta ve uzun vadede uluslararası ticaret payını azaltabilir. Yerli ve yabancı yatırımcılar arasındaki farklı motivasyonlar, yolsuzlukla mücadele konusunda ülkeleri, özellikle açık ekonomileri, daha çok ilgilendirmektedir.

Yolsuzluk ve bozulmalar ile ilgili sonuçların yanında, Gambiya’da tarım ürünleri ticaretinin geliştirilmesi için pek çok önemli konu vardır. Ulusal GSYİH’ye yapılan önemli katkılara rağmen, Gambiya’nın tarımsal ihracat sektörü potansiyelinin çok altında bir performans göstermeye devam etmektedir. Zayıf tarımsal performans, diğer ihracatçı ülkelerle rekabet etmeyi zorlaştırmakta ve çarpan etkileri ile ekonominin genelinde daha büyük etkiler bırakmaktadır. Altyapı tesislerinin geliştirilememesi, işleme fabrikalarında yeni tesislerin kurulamaması ve mevcut olanların tam kapasiteyle çalıştırılmaması, üretici fiyatlarındaki dalgalanmalar, pazarlama zorlukları gibi faktörler Gambiya tarım sektörünün gelişmesini sürekli engellemektedir.

Tarım ürünleri ticaretini desteklemeye yardımcı olacak kurumlar arası bir işbirliğinin kurulması düşünülmelidir. Bu, tarımsal ürünlerin ihracatını artırmaya yardımcı olacak politikaları formüle etmek için hem devlet kurumlarını hem de özel kuruluşları, STK'ları ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirecektir. Araştırma ve geliştirme kurumları ayrıca pazar araştırması yapmak ve kuraklık ve zararlı böceklere dayanıklı çeşitler gibi

iklim koşullarına en iyi uyum sağlayacak mahsullerin seçilmesinde yardımcı olmak için büyük bir rol oynayacaktır.

Politik karar vericiler, sektör temsilcileri, sivil toplum hareketleri, tarımsal ürün ihracatının geliştirilmesinde önemli roller üstlenebilirler. Tarım sektörü ancak bu şekilde ülke gündeminde kalmaya devam edilebilecektir. Ayrıca bozulma ile ilgili sorunların çözümünde de salt politik karar vericilerin desteğinin yeterli olmayacağı açıktır.

Tarım sektöründe çeşitli ilgi grupları bulunmaktadır. Bunlar ulusal veya bölgesel düzeyde politikaların oluşturulmasından sorumlu olan veya bunların uygulanmasında etkili olan devlet kurumlarını, özel sektörü ve STK'ları kapsar. Çiftçiler bu ilgi grubunun en son halkasıdır ve politikaların dizaynında sürekli bilgi alınan bir konumdadırlar. Aşağıdaki tabloda politik karar verici mekanizmanın sektöre olası katkıları ve stratejik rolleri yer almaktadır.

Çizelge 4. 2. Politik karar vericilerin stratejik rolleri

Kurum	Tarım Sektörüne Katkısı	Stratejik Roller
<ul style="list-style-type: none"> • Tarım Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> • Danışmanlık • Yayım hizmetleri • Politika oluşturma 	<p>Çiftçi derneklerinin ve diğer tarımsal kooperatif kuruluşlarının kaydını denetlemek ve gözetim altına almak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çiftçiler ve bakanlık arasında bağlantı oluşturacak yayım personeli eğitmek ve görevlendirmek. Yayım hizmetleri, çiftlik verilerinin toplanmasında ve işlenmesinde, tohum seçiminde yardımcı olacaktır. • Tarım ve Doğal Kaynak Politikasının (ANRP) uygulanmasını sağlar. • Tarımsal ihracattan sorumlu çeşitli bölümler arasında etkin koordinasyonu sağlar. Tarım, Balıkçılık, Ticaret ve Sanayi Bahçeciliği gibi Bölümleri içerir.
<ul style="list-style-type: none"> • Eğitim Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> • Çeşitli politikalar 	
<ul style="list-style-type: none"> • Endüstri ve Ticaret Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> • Altyapı geliştirme 	
<ul style="list-style-type: none"> • Maliye ve Finans Bakanlığı • Gambiya Merkez Bankası 	<ul style="list-style-type: none"> • Danışmanlık ve izleme faaliyetleri • Finans politikalarını düzenleme 	

Ticaret Sektörü: Tarımsal ticaret sektörünün temsilcileri, hükümet veya özel kuruluşlardan oluşmaktadır. Hem tarım üreticilerine hem de ihracatçılara pazar hizmetleri yaratarak ticareti geliştirmede hayati bir rol oynamaktadır. Bu kurumlar ayrıca, tarımsal ürünler için hayati pazar bilgisinin paydaşlara sağlanmasında yardımcı olabilir. Aşağıdaki tabloda bu kurumların uluslararası ticarete olası rolleri yer almaktadır.

Çizelge 4. 3. Sektör temsilcilerinin stratejik rolleri

Kurum	Tarım Sektörüne Katkısı	Stratejik Roller
<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal tarımsal Araştırma Enstitüsü 	<ul style="list-style-type: none"> • Araştırma ve Geliştirme 	<ul style="list-style-type: none"> • Ürün çeşitleriyle ilgili araştırmalar yapmaktan ve Gambiya iklimine en iyi uyan mahsullerin belirlenmesine yardımcı olmaktan sorumludur. • Çiftçilere yayım hizmetleri sunar. • Yer fıstığı ihracatçıları için önemli bir sorun olan aflatoksin seviyelerinin nasıl azaltılacağı konusunda araştırma yapar
<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal Kadın Çiftçiler Birliği 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarımsal ürünlerin işleme kapasitesini geliştirme 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarımsal değer zincirinde önemli bir unsurdur. Çeşitli konferans, atölye çalışması ve seminerlere katılarak teknoloji transferine aracılık eder.
<ul style="list-style-type: none"> • Çiftçi Birlikleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Kapasite Geliştirme 	<ul style="list-style-type: none"> • Üyeleri destekler ve haklarını savunur
<ul style="list-style-type: none"> • GIEPA 	<ul style="list-style-type: none"> • Piyasaya erişim ve ihracatı geliştirme 	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal İhracat Stratejisi'nin uygulanmasında lider kurum olan GIEPA, tarımsal ürünlere özel bir öncelik verebilir
<ul style="list-style-type: none"> • Tarım İşletmeciliği Hizmet Departmanı 	<ul style="list-style-type: none"> • Kooperatifleşmenin yaygınlaştırılmasını sağlar. Muhasebe ve finansman ilkelerinin çiftçilere aktarılmasında yardımcı olur 	<ul style="list-style-type: none"> • Kırsal çiftçileri güçlendiren kooperatif hareketinin uygulanmasını sağlamak • Tarımsal fuarları organize etmek ve denetlemek. • Ticari tarıma girmeleri gereken çiftçileri ve öğrencileri aydınlatmak için atölye çalışmaları ve okul gezileri düzenlemek.
<ul style="list-style-type: none"> • Gambiya Ticaret Odası 	<ul style="list-style-type: none"> • Ortakların haklarını savunmak 	<ul style="list-style-type: none"> • Tüm tarımsal ihracat için uluslararası pazara uygun bir kanıt olarak kalite sertifikaları sağlamak.
<ul style="list-style-type: none"> • Tarım Bakanlığı Planlama Dairesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Veri bankası yaratmak 	<ul style="list-style-type: none"> • Gelecekte tarım sektöründe yapılacak araştırmaları kolaylaştıracağı için verilerin her zaman erişilebilir olmasını sağlamak

İşletmelere Hizmet Sağlayıcılar: İşletmelere hizmet sağlayan aracı kurumlara uluslararası ticarete sık sık ihtiyaç duyulmaktadır. İhracatçılar, uluslararası ticareti yürütmek için sektöre yardımcı kurumların sunduğu çeşitli hizmetlerden fayda sağlamaktadır. Kaliteli bir ulaşım altyapısı, iyi bir taşıma ağı, lojistik, depolama olanakları, ticari hayatı kolaylaştırabilir. Aşağıdaki tabloda tarımsal ihracatın iyileştirilmesine yardımcı olmak için iş sektöründe adapte edilebilecek bazı stratejileri vurgulamaktadır.

Çizelge 4. 4. İşletmelere Hizmet Sağlayanların Stratejik Rollerini

Kurum	Tarım Sektörüne Katkısı	Stratejik Rollerini
<ul style="list-style-type: none"> Küçük Tüccarlar ve Tarım Sendikaları 	<ul style="list-style-type: none"> Tarımsal ürün depoları oluşturur 	<ul style="list-style-type: none"> Çiftçiler ile ihracat için ticari ölçekli alıcılar arasında güçlü bir bağlantı oluşturmak. Bu sendikalar, özellikle bozulabilir tarım ürünleri için yeterli depolama olanakları sağlayarak güçlendirilmelidir.
<ul style="list-style-type: none"> Mikrofinans 	<ul style="list-style-type: none"> Finansman hizmeti 	<ul style="list-style-type: none"> Köy Kalkınma Fonu (VDF), Köy Tasarruf ve Kredi Dernekleri (VISACA'lar), köy finansmanının ana kaynaklarıdır ve bu nedenle finansal faaliyetlerinin nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda net bir yol haritası olmalıdır. Çiftçilere sunulan mikro krediler, çoğu çiftçinin, kredi verenlerin kredilere eklediği yüksek faiz oranlarına ayak uyduracak finansal güce sahip olmadıklarını göz önünde bulundurarak faizler sıfırlanmalıdır.
<ul style="list-style-type: none"> Ulaştırma Birliği 	<ul style="list-style-type: none"> Tarımsal ürünlerin ulaştırılmasını sağlar 	<ul style="list-style-type: none"> Atıkların önlenmesi veya en aza indirilmesi için tarım ürünlerinin zamanında ve acil bir şekilde taşınması sağlanmalıdır.

Sivil Toplum Hareketleri: Bunlar, faaliyetleri doğrudan iş ile ilgili olmayan ancak görüşleri toplumun çalışma şeklini geliştirmeye yardımcı olabilecek tavsiye kurumlardır. Bunlar hükümet dışı ve kar amacı gütmeyen kuruluşlardır ve sosyal alana geniş bir ilgi alanı gösterirler. Bu nedenle, onların görüşleri ve faaliyetleri ülkenin ihracat potansiyeli

ve genel sosyo-ekonomik gelişimi üzerinde etkili olabilir. Ayrıca olası bozulma ve yolsuzluk engellemede de önemli roller üstlenirler.

Çizelge 4. 5. Sivil Toplum Kurumlarının Stratejik Rollerini

Kurum	Tarım Sektörüne Katkısı	Stratejik Rollerini
<ul style="list-style-type: none">Akademik Kurumlar	<ul style="list-style-type: none">Teknoloji transferi	<ul style="list-style-type: none">Gambiya Üniversitesi ile tarım topluluğu arasında daha koordineli ve periyodik etkileşimler yapılmalı, BM'nin sürdürülebilir hedeflerine uygun daha yenilikçi tarım uygulamaları ile buluşmak için saha gezileri, atölye çalışmaları ve kapasite geliştirme etkinlikleri başlatılmalıdır.Ülkedeki tek teknik kurum olan Gambiya Teknik Eğitim Enstitüsü (GTTE), modern tarım ekipmanlarının geliştirilip üretilebileceği konularını mühendislik kurslarına dahil etmelidir.

Bu çalışmanın bir diğer önemli konusunu oluşturan BYAİ, Gambiya'nın var olan altyapı ve üretim sorunlarını daha da derinleştirmekte; Gambiya halkını kalıcı yoksulluk sorunlarıyla başbaşa bırakmaktadır. Yolsuzluk olgusu, tüm ülkelerde etkili olsa da, zaten yoksul durumdaki ülkelerde yıkıcı etkiler yaratabilmektedir.

Yolsuzluktan kaynaklanan zorlukların azaltılması mümkündür ve tarımsal ticaret sektörünün desteklenmesine yardımcı olacak kurumlar arası bir işbirliğinin kurulması gerekmektedir. Bu kurumların veri ağları ve izleme sistemleri paylaşılabılır ve şeffaf olmalıdır. Kamuoyunu bilgilendirici yayınlar yapılmalı, muhasebe anlamında ticari sıçramalar yapan firmalar denetlenmelidir. Devlet, bu konudaki kararlılığını her fırsatta ortaya koymalıdır. Gereken hukuki altyapı hazırlanarak bu alandaki eğilimler azaltılmaya çalışılmalıdır. Gambiya'nın, küreselleşme ve diğer hızlı büyüyen ekonomilerle tarım ürünleri ticaretinde rekabet etme şansının çok az olduğu açıktır. Ancak, yukarıda bahsedilen organizasyonel yapıdaki gelişmeler ile dış ticaret, etkin seviyelere getirebilir. Ancak yolsuzluk ve bozulan organizasyonel yapının genel ekonomi üzerindeki etkisinin

yanı sıra, ortadan kaldırılması da önemli maliyetler gerektirecektir. Ancak, başlangıçta katlanılan maliyetler orta ve uzun vadede tarım sektörüne, paydaşlara ve tarımın dış ticaretinden olumlu kazanımlar elde edecek Gambiya halkına faydalı olacaktır.

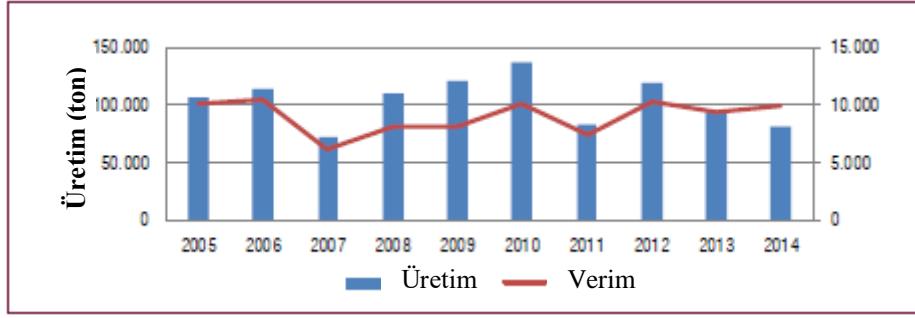
4.1. Gambiya Tarımsal İhracat Potansiyeli

Üçüncü dünya ülkelerinin çoğunda olduğu gibi, Gambiya da zaman içinde sürekli bir nüfus artışı tecrübe etmektedir. Ancak artan nüfusun yaşam kalitesini yükseltecek GSYİH büyümesi, aynı oranda gelişmemiştir. Diğer bir ifade ile pozitif büyümeye karşın, kişi başına düşen büyüme oranı zayıf kalmıştır. Uluslararası ticaret, GSYİH'de daha hızlı bir artışa ulaşmanın en uygun yollarından biridir aslında. Adam Smith, ülkeler arasındaki ticareti ekonomik büyümenin motoru olarak nitelendirmişti. Çoğu ekonomik teori ve deneysel gözlem, ihracatın genişlemesinin ve çeşitlenmesinin ekonomik büyümeyi etkilediğini ve milli gelirin artmasına yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, bu gözlemler, ihracatın GSYİH büyümesi üzerindeki önemli etkilerini vurgulamıştır. Ekonomistler, GSYİH'yi arttırmada ihracatın etkilerini pek çok nedene bağlamışlardır. Bunlar ölçek ekonomisi, artan kapasite kullanımı, teknolojik gelişim, piyasalarda sağlanan etkinlik, bütçe artışının getireceği faydalar ve kaliteli ülke içi organizasyonlar olarak sıralanabilir. Büyük ekonominin (ya da büyüme yolunda hızla ilerleyen) yaratacağı yayılma etkisi de büyük olacağından, ülke içi pek çok sorunun, meşguliyet olma durumundan çıkması kolaylaşacaktır. Ülke, odağını büyümeye ve zenginleşmeye yönlendirecektir

4.2. Gambiya'da Tarımsal İhracata Genel Bir Bakış

Gambiya'da birincil tarımsal ihracat ürünlerini yer fıstığı, kaju fıstığı ve deniz mahsulleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu ürünlerden doğan GSYİH katkısı oldukça fazladır. Bu ürünler özelinde uzmanlaşmış olan sektörün GSYİH büyümesine katkısı fazladır. Gıda güvencesi ve genel ekonomiye katkıları yüksektir. Kırsal sanayilere de hammadde sağlaması açısından oldukça stratejik olan bu ürünler, ihracat potansiyelini iyi değerlendirememektedir.

Yerfıstığı üretimi, Gambiya çiftçisinin temel ekonomik faaliyetidir. 2002 yılında 74.5 milyon ton üretildiği tahmin edilmektedir, 2010 yılına kadar bu rakam %84'lük olağan dışı bir artış göstermiş ve 137 milyon ton aşmıştır (bkz. Şekil 4.1).

Şekil 4. 1. Gambiya'da 2005 - 2014 Yılları Arasında Üretilen Yerfıstığı Miktarı
Kaynak: FAO istatistikleri,

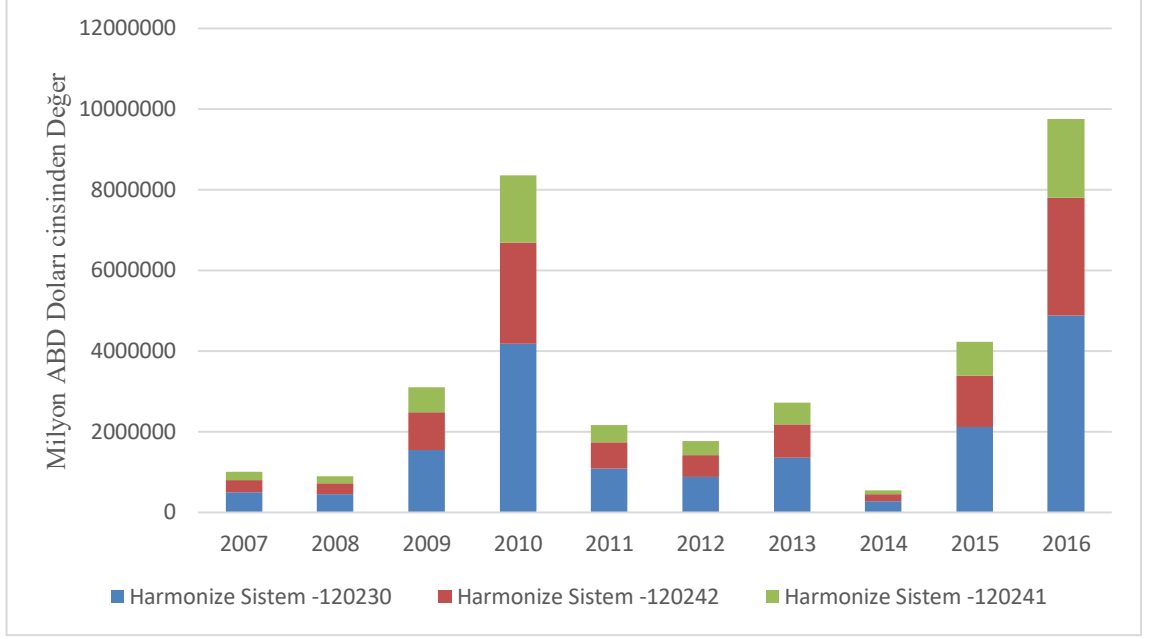
Yukarıda da anlatıldığı gibi, yer fıstığı, Gambiya tarım sektörü için büyük önem taşımaktadır. Toplam tarımsal arazinin tahmini%45'i yer fıstığı üretimi için ayrılmış ve tarımsal işgücünün yaklaşık %70'i yer fıstığı tarıma tahsis edilmiştir.

Şekil 4.1'de görülebileceği gibi, 2005 - 2009 döneminde yer fıstığı üretiminde istikrarlı bir artış olmuştur. Ancak son yıllarda üretim miktarı düşüş eğilimindedir.

Yer fıstığı Gambiya ekonomisi üzerindeki önemine rağmen, üretimi ve pazarlanmasına adanmış çiftçilerin ülke içindeki en yoksul toplum sınıfları arasında olması da bir tartışma konusudur. Diğer bir ifade ile üretimin tüm zorluklarıyla mücadele eden yoksul kırsal nüfus, pazarlamadan sonraki marjdan yeteri kadar faydalanamamaktadır.

4.3. Yerfıstığı İhracat Performansı

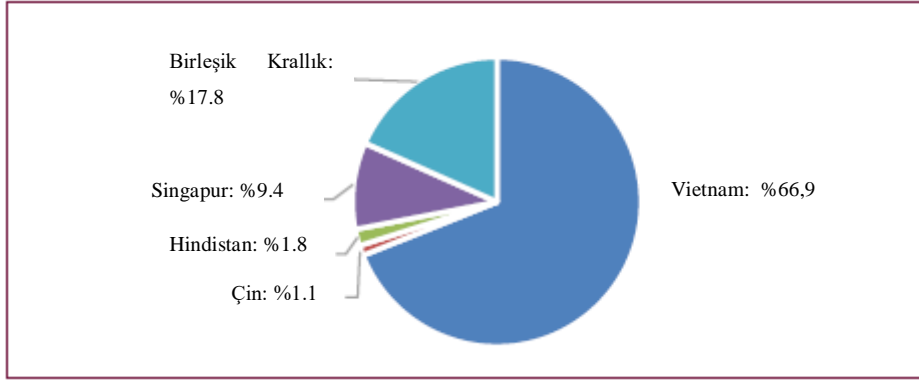
Yerfıstığı, toplam tarımsal ihracatın yaklaşık %80'ini ve döviz kazancının %60'ını oluşturmaktadır (Anonim 2013). HS sınıflandırma sistemi altında, Gambiya'nın ihraç ettiği üç çeşit yerfıstığı vardır: a) kabuklu (ayıklanmış, işlenmiş) yer fıstığı (HS-120242); b) kabuktaki (ayıklanmamış) yer fıstığı (HS-120241); ve c) yer fıstığı tohumu (HS-120230). Üç yer fıstığı türünün birleşimi, toplam yer fıstığı ihracatının %30, %20 ve %50'sini oluşturmaktadır (Şekil 4.2.)

Şekil 4. 2. Gambiya'nın yer fıstığı ihracatı (HS-1202), 2012-2016, ABD Doları
Kaynak: Dünya Ticaret Organizasyonu

Gambiya'nın yer fıstığı ihracatı, 2007'de 1.03 milyon ABD dolar gelir getirmiş; daha sonra sabit bir dalgalanma test ederek 2009'da 3,094 milyona yükselmiştir. 2010 yılında ise bu alanda elde edilen gelirler 8.356 milyona kadar yükselmiştir. 2011-2014 yılları arasında yerfıstığı ihracat hacminde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Düşüşlerde 2011 tarım sezonunda yaşanan kuraklığın da önemli olduğu söylenebilir. Yer fıstığı üretimi 2010 yılında 14 milyon tondan 2011'de 80 bin tona geriledi (yaklaşık %42.8 düşüş). 2011 yılında üretimdeki keskin düşüş ihracatı da etkilemiştir. İhracat artışı da 2010 yılında 8.3 milyon dolardan 2.1 milyona geriledi. 2015 - 2016 yıllarında ise uygun iklim koşulları ile önemli ihracat gelirleri elde edilmiştir.

Şekil 4.3'te gösterildiği gibi, Gambiya'nın yer fıstığı için önde gelen ihracat hedefi İngiltere, Vietnam, Kuzey İrlanda ve Singapur'dur. Uluslararası Ticaret Komisyonu'nun (ITC) tahminlerine göre, Gambiya'nın yer fıstığının %97'si yukarıda belirtilen ülkelere ihraç edilirken, ihracatın sadece %2'si Çin ve Hindistan pazarlarına yöneliktir.

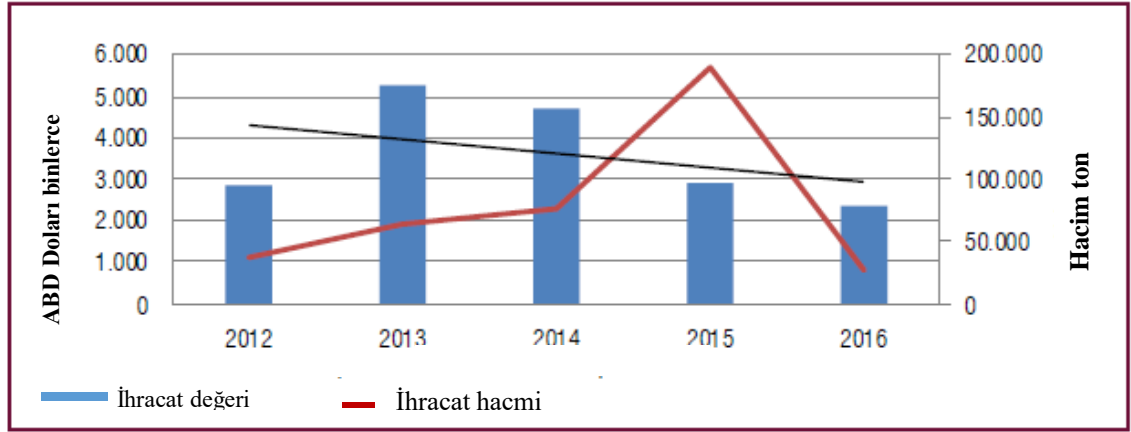
Şekil 4. 3.Gambiya'nın yer fıstığı ihracat hedefi (HS-1202)

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) Ticaret Haritasına dayalı tahminler

Gambiya'nın dünya pazarındaki yer fıstığı içindeki payı, dünya üretiminin %40'ını sağlayan Çin gibi diğer dünya üreticilerine kıyasla çok önemsiz kalmaktadır. Bu anlamda %23 ile Hindistan ve Çin ülkesini izlemektedir. Avrupa Birliği (AB), dünya toplam ithalatının % 43'ünü elinde bulundurmaktadır. AB önemli bir pazar konumunda gibi görünse de, gıda işleme sanayi için oldukça önemli bir girdi konumunda olduğu söylenebilir. (Diop ve ark. 2004). Bununla birlikte, Gambiya'nın yer fıstığında bulunduğu söylenen yüksek aflatoksin içeriği ve AB'nin aflatoksin içeriğine yönelik katı gereklilikleri nedeniyle yer fıstığı ihracatı genellikle AB'de talep edilen yüksek kaliteli yer fıstığına göre indirimli olarak satılmaktadır. Bu, Gambiya'nın yer fıstığı ihracatının, az gelişmiş ülkeler için AB tarafından belirlenen işlenmiş ve işlenmemiş yer fıstığı için sıfır tarife politikasından yararlanmasını zorlaştırmaktadır. Yapılan bir çalışmada, yerfıstığında bahsedilen sorunların aşılması ve ihracatının% 50'sine katma değer sağlayabilseydi, gelirlerin 1.5 milyon dolar artacağını iddia etmiştir (Diop ve ark., 2004).

4.4. Kaju İhracat Performansı

Ürün sınıflandırması için uluslararası isimlendirmenin Uyumlaştırılmış Sismine (HS) göre kaju fıstığı iki ayrı kategoride sınıflandırılır; a) kabuklu taze veya kurutulmuş kaju fıstığını temsil eden HS-080131 ve b) kabuksuz taze veya kurutulmuş kaju fıstığını temsil eden HS-080132. Bununla birlikte, Kaju fıstığı için küresel talep artmaktadır. Ham kaju fıstığı dünya ihracatında Gambiya %0.2'sini temsil etse de dünya kaju ihracatında 15.sırada yer almaktadır. Artan dünya kaju fıstığı talebi, Gambiya'nın kaju sektörünün istikrarlı büyümesini sağlamıştır (Anonim 2018).

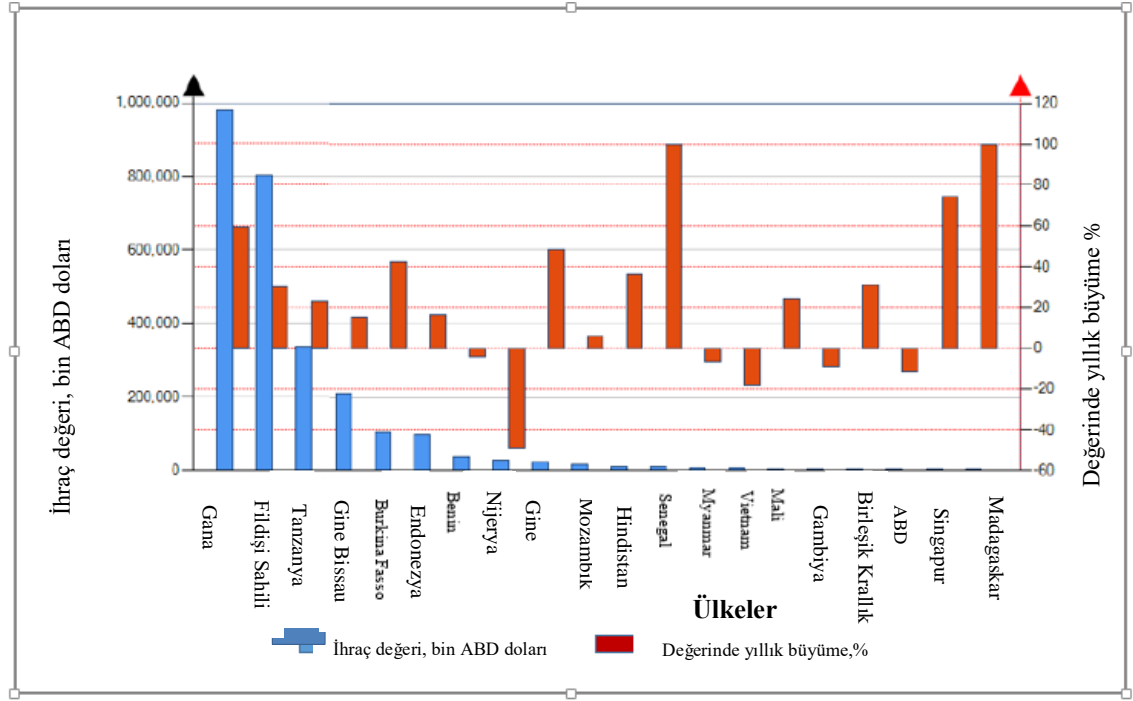
Şekil 4. 4. 2012 ve 2016 yılları arasında Gambiya kaju ihracatının değeri ve hacmi (ABD Doları)

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) Ticaret Haritasına dayanan tahminler.

Gambiya'nın 2013 yılında kaju ihracatında en yüksek değeri kaydettiği ve 55 000 tondan toplam 5.3 milyon dolar gelir elde ettiği görülmüştür. 2012 - 2015 yılları arasında ihracat hacminde keskin bir artış yaşanırken, aynı dönemde kaju ihracatının birim değerinde düşüş kaydedilmiştir. Dünya piyasasındaki fiyatların düşmesi, 2016 yılında ihracat hacmindeki önemli düşüşe bağlı olarak önceki yıla göre %86 oranında olumsuz bir etki yaratmıştır. Ancak, ihracat değerinde, beş yıldaki en düşük ihracat değerini temsil eden 2.3 milyon ABD Dolarına inen sınırlı bir düşüş yaşanmıştır.

Gambiya kaju fıstığının yaklaşık %63'ü Hindistan'a ihraç edilmektedir. Hindistan'daki güçlü ekonomik büyüme ve nüfus potansiyeli bu ülkeyi kaju ürünleri için en önemli pazar haline getirmektedir. Diğer pazarlar, Hollanda (%9.7), Vietnam (%8.8) ve Danimarka (%4,9) dır.

Gambiya, kaju ihracatında zorlu bir bölgesel rekabetle karşı karşıyadır. Gana, Fildişi Sahili, Tanzanya, Gine Bissau ve Burkina Faso gibi ülkeler rekabette Gambiya ile yarış halindedir. Kaju ihracat pazarına, dünya kaju arzının %90'ını temsil eden yukarıda belirtilen Afrika ülkeleri hakimdir. Kaju ihracatı pazarında Gambiya'nın en yakın rakibi olan Senegal, 2016'da değerinde yıllık %100'lük bir büyüme kaydetmiştir. Hindistan ve Vietnam, çoğu Afrika ülkesi için en büyük ihracat hedefidir.

Şekil 4. 5. 2016 yılında kaju ihracatçısı ülkeler

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) Ticaret Haritasına dayanan tahminler.

4.5. Gambia'nın Tarım Ürünleri İçin İhracat Potansiyeli

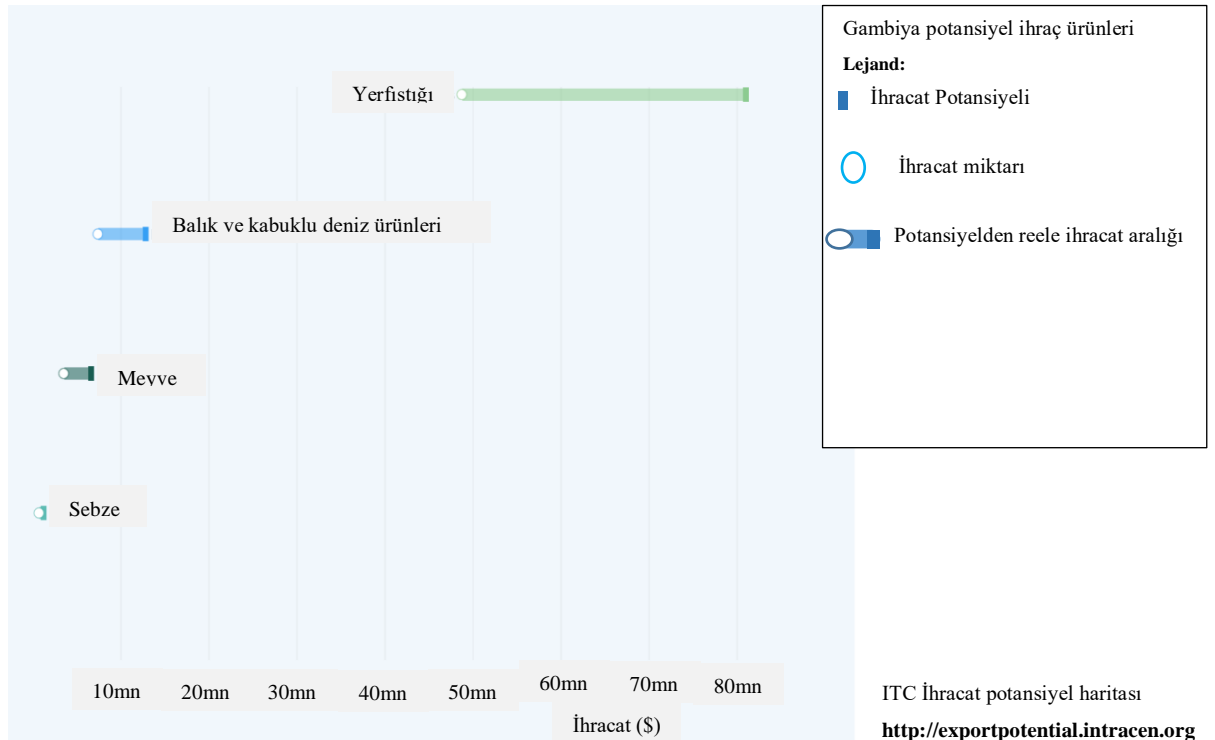
Yer fıstığı, Gambiya ülkesi önemli bir döviz kaynağı olduğu ve Gambiya'nın ekonomik büyümesinde önemli rol oynadığı yukarıda açıklanmıştır. Bu anlamda yer fıstığına dayalı olan tarım sektörü, pek çok kırsal hane halkı için ana gelir kaynağı olarak ta önemli sosyal fayda yaratmaktadır. Yer fıstığı sektörü ihracatının artması için, öncelikli olarak mevcut üretim aksaklıklarını gidermek gerekmektedir. Üretimden pazarlamaya kadar pek çok alanda yeni yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle fıstık yağı üretimi ve ihracatı için gerekli altyapı zayıftır. Önemli bir ihracat potansiyeli olan bu ürünün desteğe ihtiyacının bulunduğu söylenebilir.

Kaju fıstığındaki yüksek talep ve Gambiya ülkesine kazandırdıkları, yer fıstığına önemli bir alternatif oluşturmaya devam edecektir. Özellikle dünya talebinin kaju üzerinde yoğunlaşması, ürün çeşitlenmesi açısından Gambiya'ya bir avantaj kazandırmıştır. Bununla birlikte, Gambiya'da başkent Banjul limanı stratejik bir öneme sahiptir. Bu liman vasıtasıyla ihraç edilen kaju fıstığının önemli bir bölümünün limanı geçiş noktası olarak kullanan komşu Gine Bissau ve Senegal ülkelerinden geldiğinin altını çizmek gerekir. Bu faktör nedeniyle, kaju ihracatının 2008 ve 2010 yıllarındaki toplam değerinin 25 milyon doları aştığı tahmin edilmektedir (Anonim 2014).

Gambiya tarım ürünlerinin ihracat performansı, şekil 5.6'da gösterilmiş olup, gelecekte olası potansiyeli vurgulamak açısından önemlidir. Hem kaju hem de yer fıstığı, balık ve kabuklu deniz ürünleri, meyve ve sebzeleri içeren ürünler, dikkate değer bir potansiyele sahiptir. Yer fıstığı sektörünün mevcut ihracat değeri 48.8 milyon dolar olarak tahmin edilmiştir. Ancak 80 milyon dolarlık bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile henüz ortaya çıkarılmamış ve toplam ihracat potansiyelinin %39'unu temsil eden bir potansiyeli vardır.

Gambiya, serbest piyasaya dayalı bir ekonomidir ve aynı zamanda Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve Dünya Ticaret Örgütü üyesidir. Bu nedenle, ülke düşük ihracat vergileri ve ticaret dostu düzenlemelere sahiptir. Bu avantajlar iyi değerlendirilirse ihracat artışı gözlemlenebilir.

Yer fıstığı, Hindistan, Çin ve Brezilya'da oldukça önemli bir ihracat ürünüdür. Bu ülkeler geleneksel ve coğrafi açıdan Gambiya ya karşı bazı üstünlüklere sahiptir. Eğer Gambiya, bu ülkelerin bu üstünlükleri ile kalite, ucuz işgücü avantajı, ürün çeşitliliğinin sağlanması gibi yönlerden rekabet edebilir duruma gelirse ihracat potansiyelini arttıracaktır. İşleme sanayinin tarımsal verimliliği artırma çabaları (arge olabilir) ile desteklenmesi gerekir.

Şekil 4. 5. Gambiya Tarım Ürünleri İhracat Potansiyeli

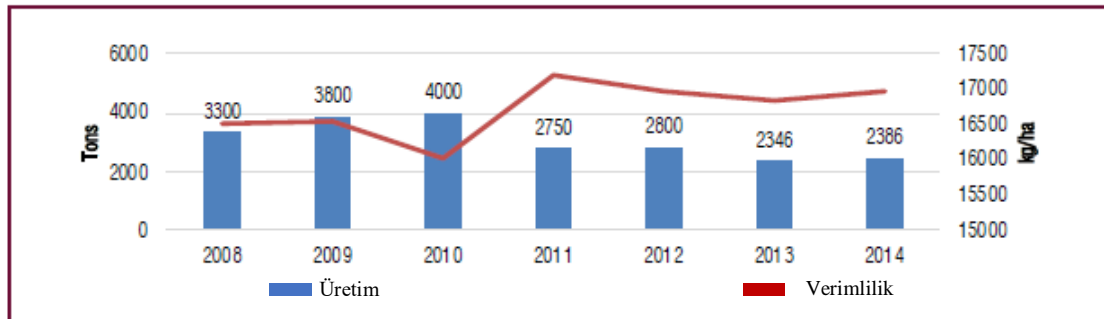
4.6. Gambiya'nın Tarımsal İhracatını Engelleyebilecek Faktörler

Etkin bir düzeyde yapılan tarımsal ticaret sistemi, ekonomik büyümeyi, yoksulluğu azaltmayı ve kalkınmayı teşvik etmek için güçlü bir araçtır. Bununla birlikte, ticarete bağlı altyapının zayıflığı ve bu doğrultudaki engeller arzın devamlılığını azaltmaktadır. Zira kesiksiz bir arz ve kalite ve standardizasyonun sağlanması, Gambiya'nın tarımsal ihracat sektörünü geliştirebilir. Gambiya'nın uluslararası ticarete başarı elde edebilmesi için altyapı ve lojistik yatırımları dışında finans ve sermaye kaynaklarına da ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca başarılı bir siyasi irade, ihtiyaç duyulduğunda kolayca temin edilememektedir. Bu nedenle, ilk olarak hangi ihtiyaçların ele alınması gerektiğini belirlemek ve önceliklendirmek önemlidir.

4.6.1. Üretken Kapasite Kısıtlamaları

Yer fıstığı ve kaju fıstığı yıllık üretim seviyelerinin sırasıyla yaklaşık 105 000 ve 5 000 ton olması durumunda, toplam ihracatın etkin düzeylere ulaşacağı söylenebilir. Böyle bir durumda üretimi artırma ihtiyacı kaçınılmazdır. Gambiya, üretim artışını uzmanı olduğu kaju, yer fıstığı ve deniz mahsullerinde gerçekleştirmelidir. Bu alandaki uzmanlaşma, kalite ve standardizasyonun sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Gambiya'nın yıllık yer fıstığı üretimi, yılda 6 ve 5.6 milyon ton yer fıstığı üreten Çin ve Hindistan gibi önde gelen üreticilerden çok geridedir (Georges ve ark. 2016). Gambiya'nın toplam yer fıstığı ihracatı, dünya toplam ihracatının %3'ünden azdır (Revoredo ve Fletcher 2002). 2012 yılında, Gambiya'daki toplam yer fıstığı üretimi yaklaşık 80,000 ton idi.

Şekil 4. 6. 2008'den 2014'e Gambiya'da Kaju Üretimi

Kaynak: FAO istatistikleri, 2017

4.6.2. Finansal ve Teknolojik Kısıtlar

Gambiya’da finansal zayıflık, tarım sektöründe de etkisini göstermektedir. Sertifikalı tohum kullanılmaması ve verim kabiliyetinin düşüklüğü birincil kısıtlar olarak gösterilebilir. Finansal ve teknolojik kısıtlardan ikincisi, tarım kimyasalları ve inorganik gübreye erişimin yavaş olmasını sağlamaktadır. Ayrıca saklama ve depolama koşullarındaki aksaklıklar, sık sık aflatoksin oluşumuna neden olmaktadır. Ayrıca palm yağı, soya fasulyesi, hindistan cevizi ve ayçiçeği gibi diğer yağlı tohumlar da yer fıstığı ve kaju gibi ürünlere olan motivasyonu düşürmektedir. Aflatoksin dışında mikotoksikozun varlığı, araştırmalarda sık dile getirilmekte, bu maddelerin kanserojen olabileceğinin vurgulanması Gambiya tarım ürünleri ihracatını engellemektedir. Nitelikli laboratuvar ortamlarının hazırlanması, bu tür nitelikli kuruluşlara kredi sağlanması, finans sisteminden beklentiler arasındadır. Bahsedilen maddelerden arındırılmış ancak laboratuvar maliyetlerine katlanmakta olan bir uluslararası tarım sistemi mevcut sistemden daha sürdürülebilir durumdadır (Alemayehu ve ark. 2013).

Aflatoksinin varlığı nedeniyle, Gambiya yer fıstığının Avrupa Birliği ve Asya’da hedef aldığı başlıca destinasyonların bazıları Latin Amerika ve Güney Asya üreticilerine yönelmiştir. Çin ve Hindistan gibi Güney Asya ülkeleri, daha elverişli hava koşulları ve daha yüksek verimli çeşitler için daha iyi rekabet avantajına sahiptir (Georges ve ark. 2016).

4.6.3. Organizasyonel Engeller

Gambiya’nın tarımsal ihracattaki en büyük rol özel sektördür. Özel sektöre merkezi hükümetin müdahalesinin olmadığı söylenebilir. Özellikle kaju üretim ve pazarlama sektöründe, sektörde daha fazla dinamizm yaratmak adına kooperatifler, tüccarlar dernekleri ve çiftçi dernekleri şeklinde organizasyonel yapılar kurulmuştur. Ancak, organizasyon açısından kusursuz bir yapıdan bahsetmek güçtür. Bu üretimle ilgili yapıların çoğunun, sektörel kalkınmayı yönlendirmeye yardımcı olacak gerekli finansal ve insan kaynağından yoksun olduğu söylenebilir. Öte yandan, pazarla ilgili tüm yer fıstığı faaliyetlerini yerine getirmekten sorumlu olan Gambiya Yer Fıstığı Konseyi (GGC), oldukça eski ulaşım ve altyapı olanaklarını kullanmak durumundadır. Tesisler ve makineler uzun zamandır faydalı yaşam döngülerini tamamlamış ve günümüz şartlarında düşük verimlilik ve yüksek bakım maliyeti ile sektörde yer almaktadır.

Ayrıca, yer fıstığını çiftçilerden satın alma durumunda olan GGC'nin finansal açıdan güçlü bir konumda olması gerekmektedir. Ancak son yıllarda bu kurum, meydana gelen fiyat istikrarsızlıkları, talep yetersizliği ve artan rekabet koşullarına ayak uyduramama gibi nedenlerle ticari bankalardan yüksek faiz oranlarında kredi kullanma durumunda kalmıştır. İyi yönetilemeyen ve pek çok bozulma-yolsuzluk sorunuyla mücadele edemeyen bu tür yapılar sektörü güç durumda bırakmaktadır. Tüm bunların sonucunda, çiftçilere, ekonomik gelirlerini daha da kötüleştiren ödemeleri geciktirme sorunu ve yıllık gelirlerini doğru bir şekilde planlayamama ortamı oluşmaktadır. Bu risk ve belirsizlikler, çiftçileri finansal ihtiyaçlarını karşılamak için kredi kullanma durumunda bırakmakta; kullanılan krediler üretime yönelmeyip günlük ihtiyaçları karşılamada kullanılmaktadır.

4.6.4. Kalite Yönetimi Kısıtlamaları

Günümüzde, uluslararası pazardaki en önemli alıcılar, muhtemelen kalite standartlarına gereksinim uymaktır. Özellikle AB'ye ihracatta tüm kalite güvenlik belgelerinin elde edilmesi önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bu anlamda gıda güvenliğini etkileyebilecek ithalatlara özellikle gelişmiş ülkelerde izin verilmemektedir. Düzenli ihracat nakit akışı sağlanabilecek bu ülkelerde pazarda tutunabilmek, Gambiya gibi ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Katma değer zinciri boyunca, üretimden, hasattan, alım satıma kadar kalite sağlama konusunda halen pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Yeterli düzeyde akredite olmuş test tesisleri bulunmamaktadır. Aracılık faaliyetleri ve izinsiz girişler sebebiyle kalite standartlarının yakalanması oldukça güçleşmektedir.

4.6.5. Altyapı ve Lojistik Kısıtları

Yıpranmış ve eski altyapı olanakları nedeniyle, Gambiya'nın yer fıstığı sektöründe işleme ve depolama olanakları sınırlı kalmaktadır. Ürün üretim alanlarından işleme ve depolama alanlarına gelene kadar önemli maliyetler yüklenmektedir. Bu anlamda uluslararası yardım kuruluşlarından gelen finansal destekler çiftçiler için tek destek kaynağıdır.

Gambiya Yerfıstığı İşbirliğini yeniden canlandırmak amacıyla, 2010/2011 sezonunda İslam Ticaret Finans İşbirliği altyapı ve işleme tesislerinin iyileştirilmesine yardımcı olmak amacıyla 14 milyon dolarlık faizsiz bir kredi salıvermiştir. Bu ve benzeri finansal olanaklar Gambiya'da sınırlı olan ihracat gelirleri için çok büyük önem arz etmektedir.

Yaratacağı olumlu ivme ülke içi güvenlik bozulma-yolsuzluk azaltımı ile desteklenmelidir. Pazarlama olanaklarının artması yoksul halk üzerinde yaygın bir etkinin oluşmasına sebebiyet verecektir. İhracat gelirleri artışında sürdürülebilir üretim esastır. Kesikli retimde pazarın kaybı söz konusu olacağından, yeterli altyapı ve i meselelerin zm önem taşımaktadır.

5. SONUÇ

Afrika’da tarım çoğunlukla aile geçimini sağlamaya yöneliktir. Pazar için üretim yapan bir sisteme geçişin aşamaları gerekli finansal ortamın yaratılmasıyla sağlanabilir. Gıda güvencesi sorunların başında gelmektedir. Nitelikli bir altyapı yatırımına sahip olunmaması sebebiyle hem gıda güvencesi hem de tarım ürünlerinin ihracat potansiyeli zayıflamaktadır. Gerekli altyapı ve mantalite değişikliği ile pazar için çalışmalar yapan işletmeler yaratılmalıdır. Bu tür işletmeler için gerekli finansal destek sağlanmalıdır. Tarımda, ticari işletmelere geçiş ile sektörün potansiyeli ortaya çıkarılabilir. Deniz ürünleri için güçlü dondurulmuş gıda sanayi tesisleri geliştirilebilir. Öncelikle soğuk hava depoları ve daha sonra da soğuk zincirler vasıtasıyla bölgede önemli konuma gelinebilir. Başarılı karayolu ağları ile ara yollar ana arterler ile birleştirilmeli; kırsal kesimdeki ulaşılmaz araziler böylece verimli hale getirilip ülke ekonomisine kazandırılmalıdır. Altyapı eksikliği, gıda ürünlerinin toplanması ve dağıtılmasını olanaksız kıldığından bölgesel ticareti yavaşlatmaktadır. Uygun depolama tesislerine sahip iyi bir yol ağının inşası yerel ticareti kolaylaştıracak ve özellikle bozulabilir gıda ürünleri israfını azaltacaktır.

Temel tarımsal üretim sorunlarının aşılmasıyla tarıma dayalı sanayilerin gelişimi önem kazanacaktır. Öncelikli olarak başarılı bir tarımsal yayım sistemi ile hem kırsal kadınların ve hem de geçimlik aile işletmelerinin daha bilinçli tarım yapmaları sağlanabilir. Tarımsal üretim ile ilgili sorunların çözümü ile Gambiya’da tarıma dayalı sanayiler de geliştirilmelidir. Özellikle temel tarım ürünlerinin satışı yerine işlenmiş tarım ürünlerin ticareti çok daha fazla katma değer yaratacaktır.

İnsan kaynağının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ülke beş, on ve yirmi yıllık hedefler belirleyerek bu dönüşümü gerçekleştirecek yol haritasını belirlemelidir. Araştırma ve geliştirme oldukça önemlidir. Tarım sektöründe yenilik üretme kapasitesi oldukça zayıf olan Gambiya, yurtdışına göndereceği personeller vasıtasıyla önce beşeri sermayesinin bilgi birikimini arttırabilir, daha sonra da tarımsal araştırma ve geliştirmeye yönelebilir. Orta ve uzun vadeli planlar yardımıyla, öncelikli alanlar belirlenmeli, daha sonra da bu alanlarda araştırmalar yapılmalı, ya da dünya da benzer sorunların çözümü için hangi yollar izlenmiş ortaya konulmalıdır.

Tarımsal teknolojilere geçiş, ilk etapta kısıtlı kalacaktır. Ancak birim alanda verimliliği son derece arttıracayı kesindir. Tarımsal kimyasallar, kaliteli tohumlar ve sulama teknolojisinin kullanımı, araştırma yoluyla elde edilebilecek verim artırıcı teknikler bu bağlamda yeterli olabilir. Ülkedeki altyapı eksikliği sadece tarım sektörünü etkilememektedir. Tüm sektörler bundan olumsuz etkilenmektedir.

Gambiya ülkesi dışında da bazı gelişmelerin sağlanması gerekmektedir. Afrika'da aynı ürün üretiminde rekabetçi olan devletler en azından fiyat belirleme konusunda bir oluşum sağlayabilir. Öncesinde kapsamı dar olabilecek Birlik fikri pek çok sektöre yaygınlaştırılmalıdır. Bu sayede mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını kolaylaştıran ve piyasaya zamanında erişim sağlayan ticaret politikalarının uygulanması yoluyla uluslararası ticarete ilerleme sağlanabilir.

Tarımın doğal koşullara bağlılığının yarattığı etkiler Gambiya benzeri ülkelerde çok daha şiddetli görülmektedir. Tarımsal gelir istikrarsızlığının nedenlerinden biridir. Düzensiz gelir, birim tarım işletmesinde yatırımların yapılmasına da engel teşkil etmektedir. Afrika'nın tarımının iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı yüksek hassasiyeti nedeniyle, sürdürülebilirliği ve iklim değişikliğine karşı dayanıklılığı artıran çalışmalar yapılmalıdır. İklim duyarlı tarım uygulamaları ve teknikleri, kuraklığa dayanıklı, haşere ve hastalığa dirençli çeşit tohum ve bitkilerin kullanımı, iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle olumsuz bozulma yaşayan toprakları rehabilite etmek ve ayrıca erken uyarı sistemlerini kurmak yoluyla teşvik edilmelidir. Bu noktalar, Gambiya'nın kalkınma hedeflerine ulaşması için oldukça önemli konular arasındadır.

Birçok Afrika toplumunda hâkim olan sosyal, kültürel ve dini normların ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılması gerekir. Bu normlar ve inançlar, tarımsal üretimin ana dayanağı olan kadınların, toprağa ve diğer kaynaklara erişimini kısıtlayarak verim kaybına neden olabilmektedir. Kadınların toprak mülkiyet haklarını güçlendiren politikalar, üretim ve kırsal kadınların durumunu iyileştireceği için oldukça önemlidir. Özellikle titizlik, tasarruf etme eğilimi, dirayet gibi özel karakteristik unsurların kadınlarda toplanmış olması sebebiyle bu beşeri sermayenin öneminin farkına varılmalıdır.

Gambiya, küreselleşme ve diğer hızlı büyüyen ekonomilerle tarım ürünleri ticaretinde rekabet etme şansı çok az olan bir ülkedir. Ancak, organizasyon yapısındaki gelişmeler ile dış ticareti etkin seviyelere getirebilir. İşlenmiş ürünler endüstrisi endüstriyel proje bazında geliştirilmelidir. Temel tarımsal ürünlerin değer zincirindeki payı oldukça düşüktür. Bu nedenle kısmi organik tarıma geçiş, bazı avantajlar sağlayabilir. Uluslararası tarım ürünleri ticaretinde ayrıcalık sağlayabilir.

Gambiya tarımsal dış ticaretine uluslararası bozulma ve yolsuzluk algılama indeksinin etkisi, yaygın literatür doğrultusunda pozitif olmuştur. Ancak bunun nedeninin hem Gambiya'nın yapısal sorunlarından kaynaklandığı hem de yabancı sermaye girişinin daha pazarlık gücü arayışlarından kaynaklanabileceği çıkarımı yapılabilir. Zira bu tür sermayenin iş yaratma kapasitesi yüksek olduğundan, istihdama ihtiyaç duyan az gelişmiş ekonomilerde esneklikler sağlanmaktadır. Bu nedenle hantal hükümet koşulları daha dinamik hale getirilmelidir. Üretmek isteyen ihracat yapmak isteyen girişimcilerin karşılaştıkları prosedürler azaltılarak, ekonominin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Çaba göstermeden iş yapmak isteyenlerin ve işletme kurmak isteyenlerin, ilgili topluluk tarafından kabul görmesi durumunda, ekonomik hayatın sürdürülebilirliği tehlikeye girecektir.

Araştırmada incelenen bozulma ve yolsuzluktan kaynaklanan zorlukların azaltılması mümkündür ve tarımsal ticaret sektörünün desteklenmesine yardımcı olacak kurumlar arası bir işbirliğinin kurulması gerekmektedir. Bu, tarımsal ürünlerin ihracatını artırmaya yardımcı olacak politikaları formüle etmek için hem devlet kurumlarını hem de özel kuruluşları, STK'ları ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirecektir. Araştırma ve geliştirme kurumları ayrıca pazar araştırması yapmak ve kuraklık ve zararlı böceklere dayanıklı çeşitler gibi iklim koşullarına en iyi uyum sağlayacak mahsullerin seçilmesinde yardımcı olmak için büyük bir rol oynayacaktır. Politika yapımcılar, ticaret sektörü, iş dünyası ve sivil toplum hareketleri, tarımsal ürün ihracatının geliştirilebileceği kilit stratejik kurumlar olabilir, devlet yaklaşımlarının yolsuzluk iklim atmosferinin önlenmesinde önemi büyüktür. Yolsuzluğun ekonomi üzerindeki etkisinin yanı sıra, temizlenmesi de önemli bir maliyettir. Ciddi bir parasal yatırım ve zaman demektir. Ancak, başlangıçtaki maliyetler gelecekte daha olumlu bir şekilde geri dönebilir.

Ancak tüm bunlara rağmen, bozulma ve yolsuzluk ile ilgili alınacak her önlem Gambiya ticaret sektörüne olumlu yansıtacaktır. Zira ulusal ya da uluslararası ticaretten alınacak payın doğru dağıtılması çok önemli bir konudur. Hemen her ülkede varlığı kabul edilen bu illegal konunun çözümünün, Gambiya ve benzeri ülkelerde yaygın etkisinin kesinlikle daha fazla olacağı söylenebilir. Zira kişi başına düşen gelirdeki oransal artışın az gelişmiş ülkelerdeki marjinal faydası diğer ülkelere göre çok daha fazla olacaktır. Benzer şekilde, yapılacak altyapı yatırımlarının, eğitim ve bilim alanında yapılacak yatırımların, geliştirilecek tarımsal politika stratejilerinin yaygın etkisi gelişmiş ülkelere göre daha fazla marjinal fayda yaratacaktır.

Multinomial modelin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Bu çalışmada pek çok ilginç sonucun elde edilmesine yardımcı olmuştur. Politik analizlerde daha çok derleme usulü yapılan çalışmaların olması, bu çalışmayı özel kılmaktadır. Bozulma ve yolsuzluk gibi pek çok parametrenin etkisi altında olan bir kavramın olasılıklar dahilinde tahminlenmesine yönelik olan bu çalışma literatüre önemli bir katkı yapmaktadır. Gelecek çalışmalarda, eğer uygun zaman serisi veri seti elde edilebilirse iklim parametresi modele dahil edilip araştırma derinleştirilebilir.

KAYNAKLAR

Ahmed, O., Sallam, W. 2018. Studying the volatility effect of agricultural exports on agriculture share of GDP: The case of Egypt. *African Journal of Agricultural Research*, 345-352

Alemayehu, C., Abdi, M., Amare, A., Helge, S. 2013. Natural occurrence of aflatoxins in groundnut (*Arachis hypogaea* L.) from eastern Ethiopia. https://www.researchgate.net/publication/257399116_Natural_occurrence_of_aflatoxins_in_groundnut_Arachis_hypogaea_L_from_eastern_Ethiopia - (Erişim tarihi: 20.09.2019).

Anderson J.E., Marcouiller, D. 2002. Insecurity and the Pattern of Trade: An Empirical Investigation. *Review of Economics and Statistics*, Volume 84, Issue 2, p.342-352

Anonim, 2005. National Medium Term Investment Programme: The Gambiya (Vol. I). <http://www.fao.org/tempref/docrep/fao/008/af089e/af089e00.pdf>, (Erişim tarihi: 26.01.2019).

Anonim, 2011. African Development Bank Group (ADB). “The Gambiya : Country Gender Profile October 2011,” no. October:1–56. [https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/GAMBIYA_Gender_Profil_final_\(2\).pdf](https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/GAMBIYA_Gender_Profil_final_(2).pdf). (Erişim tarihi: 06.02.2019).

Anonim, 2012. National Agricultural Sampling and Survey, https://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/ess_test_folder/World_Census_Agriculture/Country_info_2010/Reports/Reports_6/GAM_REP_ENG_2011_2012.pdf (Erişim tarihi: 18.06. 2019).

Anonim, 2013a. The Gambiya “Harnessing Trade for Growth & Employment”, https://www.enhancedif.org/en/system/files/uploads/the_Gambiya_dtis_update.pdf, (Erişim tarihi: 26.01. 2019)

Anonim, 2013b. AFDB Food and Agriculture Sector Development Project. The Gambiya. Project Appraisal Report. https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/GAMBIYA_Food_and_Agriculture_Sector_Development_Project_Appraisal_Report.pdf

Operations/Gambiya_-_Food_and_Agriculture_Sector_Development_Project_-_Appraisal_Report.pdf. (Erişim tarihi: 21.08.2019).

Anonim, 2014. THE Gambiya Cashew Sector Development and Export Strategy 2014-2019. http://www.Gambiyatradeinfo.org/sites/default/files/Gambiya-Cashew_Strategy.pdf. (Erişim tarihi: 01.06.2019).

Anonim, 2015. Trade and Food Security: Achieving a Better Balance between National Priorities and the Collective Good. The State of Agricultural Commodity Markets. <https://doi.org/10.1111/1468-2370.00083>. (Erişim tarihi: 03.03.2019).

Anonim, 2016a. Annual Bulletin Development of GDP in 2016. Gambia Bureau of Statistics. <https://www.gbosdata.org/downloads/trade-statistics-5>. (Erişim tarihi: 14.05.2018).

Anonim, 2016b. The Gambiya Comprehensive and Vulnerability Analysis Report July 2016,” UNDP. https://www.wfp.org/content/Gambiya-comprehensive-food-security-vulnerability-analysis-cfsva-december-2016?_ga=1.14236798.879293802.1490433892. (Erişim tarihi: 04.04.2019).

Anonim, 2017a. Annual Statistics. World Trade Organization, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/GM_e.pdf. (Erişim tarihi: 18.07.2019).

Anonim, 2017b. Climate-Smart Agriculture (CSA) Considerations, FAO <https://cgspace.cgiar.org/rest/bitstreams/120772/retrieve>. (Erişim tarihi: 22.12.2019).

Anonim, 2017c. Gambiya National Export Strategy. 2017. “2013 -2017. Vol. 55. <https://doi.org/10.1038/nm.3896>. (Erişim tarihi: 18.11.2019).

Anonim, 2018a. Gambiyan Farmers Adapt to Climate Change with New Irrigation Strategies FAO 2018. <http://www.fao.org/in-action/new-irrigation-strategies-Gambiya/pt/>. (Erişim tarihi: 01.01.2020).

Anonim, 2018b. Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf. (Erişim tarihi: 25.08.2019).

- Anonim, 2018c.** Youth And Trade Roadmap Of The Gambiya, Nuts And Agroprocessing Sector 2018-2022. <https://yep.gm/storage/app/uploads/public/5b6/034/eba/5b6034eba06f2175493790.pdf>. (Erişim tarihi: 18.02.2019).
- Bahmani-Oskooee, M., H. Mohtadi, and G. Shabsigh 1991.** Export Growth and Causality in LDCs: A Reexamination, *Journal of Development Economics*, Vol. 36, 405-415.
- Bakari, S. 2017a.** The Impact of Olive Oil Exports on Economic Growth: Empirical Analysis from Tunisia. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/82812/1/MPRA_paper_82812.pdf. (Erişim tarihi: 20.02.2019).
- Bakari, S., 2017b.** The Impact of Citrus Exports on Economic Growth: Empirical Analysis from Tunisia. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/82414/1/MPRA_paper_82414.pdf. (Erişim tarihi: 20.02.2019).
- Bakari, S., 2017c.** The Impact of Vegetables Exports on Economic Growth in Tunisia The Impact of Vegetables Exports on Economic Growth in Tunisia. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/80722/1/MPRA_paper_80722.pdf. (Erişim tarihi: 17.11.2019).
- Bakari, S., Mabrouki, M., Elmakki A., 2017.** The Nexus between Industrial Exports and Economic Growth in Tunisia: Empirical Analysis. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/79360/1/MPRA_paper_79360.pdf. (Erişim tarihi: 18.04.2019).
- Bakari, S., Mabrouki, M., 2017.** The Impact of Agricultural Trade on Economic Growth in North Africa: Econometric Analysis by Static Gravity Model, no. 11767. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/85116/> (Erişim tarihi: 14.02.2019).
- Balassa, B. 1985.** Exports, Policy Choices, and Economic Growth in Developing Countries after the 1973 Oil Shock. *Journal of Development Economics* 18:23–35.
- Chow, P.C.Y. (1987),** Causality Between Exports Growth and Industrial Development: Empirical Evidence from the NICs, *Journal of Development Economics*, Vol. 26, 55-63.
- Diop, N. John, B., Mirvat, S., 2004.** Groundnut Policies, Global Trade Dynamics, and the Impact of Trade Liberalization. SSRN ELibrary, 1–36. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-3226>. (Erişim tarihi: 14.03.2019).

Feder, G. 1983. On Exports and Economic Growth, *Journal of Development Economics*, Vol. 12, 59-73.

Felix, G.B., Liefert, W., Shapouri, S. 2011. World market integration for export and food crops in developing countries: a case study for Mali and Nicaragua. <https://doi.org/10.1111/j.1574-0862.2011.00540.x> . (Erişim tarihi. 11.01.2019).

Georges, N., Shaoyong, F., Mukete, B., Ye, W., 2016. Potentials of the Groundnut Sector towards Achieving Food Security in Senegal. *OALib* 03 (09):1–13. <https://doi.org/10.4236/oalib.1102991>.

Gibba, A., Jozsef, M., 2013. A Study on Exports as a Determinant of Economic Growth. *Some Studies of Economics Changes*, ISBN 978-80-89691-27-2, 237–44.

Gibba, A., 2017. The Competitiveness of Gambiya 's Agricultural Products in International Trade : An Incentive for Economic Progress. pp 1–30.

Gillandars, R. 2015. Corruption and anxiety in Sub-Saharan Africa, *Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2015* pp 47–69 DOI 10.1007/s10101-015-0177-6

Hill, J.C., Whitehurst, D., Lewis, M., Bryan, S., Dunn, K.M. 2011. Comparison Of Stratified Primary Care Management For Low Back Pain With Current Best Practice (STarT Back): a randomised controlled trial. Volume 378, Issue 9802, P1560-1571.

Houmy, K., Lawrence, C., John, A., Josef, K., 2013. Agricultural Mechanization in Sub-Saharan Africa Guidelines for Preparing a Strategy. *Integrated Crop Management*. Vol. 22. [https://doi.org/10.1016/S0144-8617\(97\)00008-8](https://doi.org/10.1016/S0144-8617(97)00008-8).

Jaiteh, M. 2015. State of the World's Forests 2016. <http://www.fao.org/3/a-c0182e.pdf> (Erişim tarihi. 11.03.2019).

Johnson, M., Kern, J. 2009. Conservation Tillage Impacts on National Soil and Atmospheric Carbon Levels, *Soil Science Society of America Journal* 57(1):200-210 DOI: 10.2136/sssaj1993.03615995005700010036x

Jones, Ronald ve Wild 1975. Heckscher-Ohlin Trade Theory. <https://pdfs.semanticscholar.org/C17f/6387cf84a14def54d80047022a954f084f73.Pdf>. (Erişim tarihi: 10.11.2018).

- Kormendi, R.C., and Mequire, P.G. 1985.** Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 16, No. 2, 141-163.
- Lopez, S.A.I., Dawson, P.J. 2010.** Agricultural Exports and Economic Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach. *Journal of Agricultural Economics*, 61(3):565-583
- Mariyono, J. 2008.** The Impact of Integrated Pest Management Technology on Insecticide Use in Soybean Farming in Java, Indonesia: Two Models of Demand for Insecticides. *Asian Journal of Agriculture and Development* 5 (1):43–56.
- Mehrara, M., Baghbanpour, J. 2016.** The Contribution of Industry and Agriculture Exports to Economic Growth: The Case of Developing Countries. *World Scientific News Journal*, 46 (2016) 100-111
- Michaely, M. 1977.** Exports and Growth: An Empirical Investigation, *Journal of Development Economics*, Vol. 4, 49-53.
- Odeny, M. 2013.** Improving Access to Land and strengthening Women's land rights in Africa. https://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/gender-sexuality/odeny_improving_access_to_land_in_africa.pdf , . (Erişim tarihi: 15.06.2019).
- Otaiku, A. A. 2018.** The Gambiya Agro-Corridor : Agriculture Value Chain Development Aratibiotech Limited Joint Venture with The Gambia , West Africa Proposal , Ministry of Agriculture , The Gambiya West Africa,” no. 2.
- Otte, M.J., Chilonda, P. 2002.** Cattle and Small Ruminant Production Systems in Sub-Saharan Africa. FAO. <http://www.fao.org/3/a-y4176e.pdf>. (Erişim tarihi: 05.08.2019).
- Ram, R. 1987.** Exports and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Time-Series and Cross-Section Data, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 36, No. 1, 51-72.
- Revoredo, Cesar L, and Stanley M Fletcher. 2002.** World Peanut Market.” Natinal Center for Peanut Competitiveness. <https://doi.org/0435-4680>. (Erişim tarihi: 20.08.2019).

Ruffin, R. J. 2002. David Ricardo's Discovery of Comparative Advantage. *History of Political Economy* 34 (4):727–48. <https://doi.org/10.1215/00182702-34-4-727>.

Sansoucy, R. 1995. The Contribution of Livestock to Food Security and Sustainable Development (Keynote Paper). Proceedings of the Joint FAO/ILRI Roundtable on Livestock Development Strategies for Low Income Countries, ILRI, Addis Ababa, Ethiopia, 27 February-02 March 1995, no. 182. <http://www.fao.org/wairdocs/ILRI/x5462E/x5462e00.htm#Contents>.

Sanyang, S., Kuyateh, E. 2018. Cashew Production as Livelihood Improvement to Small-holder Producers in North Bank Region of the Gambia, *Asian Journal of Agricultural Extension, Economics Sociology*. 28(1): 1-7, 2018; Article no.AJAEES.22750, ISSN: 2320-7027

Shafaeddin, M. 1994. The Impact Of Trade Liberalization On Export And Gdp Growth In Least Developed Countries. https://www.researchgate.net/publication/253407325_The_Impact_of_Trade_Liberalization_on_Export_and_GDP_Growth_in_Least_Developed_Countries. (Erişim tarihi: 20.05.2019).

Şah, S. Wahid A., Muhammad A., Rana M. A. F., 2015. Agricultural Export and Economic Growth: A Case Study of Pakistan. *Public Policy and Administration Research* 5 (8):88–96. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.4825.0486>.

Sims, B., Kienzle, J. 2017. Sustainable Agricultural Mechanization for Smallholders: What Is It and How Can We Implement It? Research Gate, DOI: 10.3390/agriculture7060050. (Erişim tarihi: 02.04.2019).

Sung-Shen, N., B. Biswas, and G. Tribedy 1990. Causality Between Exports and Economic Growth: An Empirical Study. *Journal of Economic Development*, Vol. 15, No. 1, 47-61.

Sunil, S., Rakesh, K., Arun, P. 2019. Climate-Smart Groundnuts for Achieving High Productivity and Improved Quality: Current Status, Challenges, and Opportunities, pp.133-172

- Torrez, J. 2002.** The effect of openness on corruption. *Journal of International Trade & Economic Development*, Volume 11, DOI - 10.1080/0963819022000014267
- Toyin, M.A. 2016.** Causality Relationship between Agricultural Exports and Economic Growth : Evidence from South Africa 48:129–36. <https://doi.org/10.1080/09718923.2016.11893577>.
- Tyler, W.G., 1981.** Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence, *Journal of Development Economics*, Vol. 9, No. 1, 121-130.
- Uremadu, S., Onyele, K. 2016.** The impact of selected agricultural exports on the growth of the domestic economy, *Academia Journal of Agricultural Research*, 4(5): 281-291. DOI: 10.15413/ajar.2016.0205
- Voivodas, C.S. 1973.** Exports, Foreign Capital Inflows and Economic Growth, *Journal of International Economics*, Vol. 22, 337-349.
- Whalley, J. 2003.** Goods market responses to trade shocks and trade and wages decompositions. *Canadian Journal of Economics*, 2003, vol. 36, issue 3, pp 747-757
- Wright, J., Posner, J., Doll, J. 2008.** The Effect of Tied Ridge Cultivation on the Yield of Maize and a Maize/Cowpea Relay in the Gambia, 27(3) pp. 269-279
- Yaffa, S. 2014.** Coping Measures Not Enough to Avoid Loss and Damage from Drought in the North Bank Region of The Gambia. *International Journal of Global Warming*, [https://doi.org/DOI: 10.1504/IJGW.2013.057286](https://doi.org/DOI:10.1504/IJGW.2013.057286).
- Yifru, T. 2015.** Impact Of Agricultural Exports On Economic Growth In Ethiopia: The Case Of Coffee, Oilseed And Pulses. *Masters Thesis*, Faculty of Agricultural Sciences, Egerton University, Kenya.
- Youm, O., Gilstrap, F.E., Teetes, G.L. 1990.** Pesticides in Traditional Farming Systems in West Africa. *Journal of Agriculture and Entomology*. Vol. 7 pp 71–81.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Assan Ndimballan
Doğum Yeri ve Tarihi : Gambia / 22.07.1989
Yabancı Dil : İngilizce, İspanyolca, Türkçe

Eğitim Durumu
Lise : Armitage High School: 2004 – 2007 / GAMBİYA
Lisans : Universidad Politecnica de Paria: 2009 – 2015 /
VENEZUELA
Yüksek Lisans : Bursa Uludağ Üniversitesi: 2016 – 2020 / TÜRKİYE

Çalıştığı Kurum/Kurumlar : Tarım Bakanlığı: Mart – Kasım 2016 / GAMBİYA

İletişim (e-posta) : assanndimz@gmail.com

Yayımları :

Ndimballan, A., Gürlük, S., Adebayo, A., 2019. An Assessment of the Determinants of Gambia's Agricultural Exports Performance. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, Vol. 19, Issue 2, pp 269 - 272